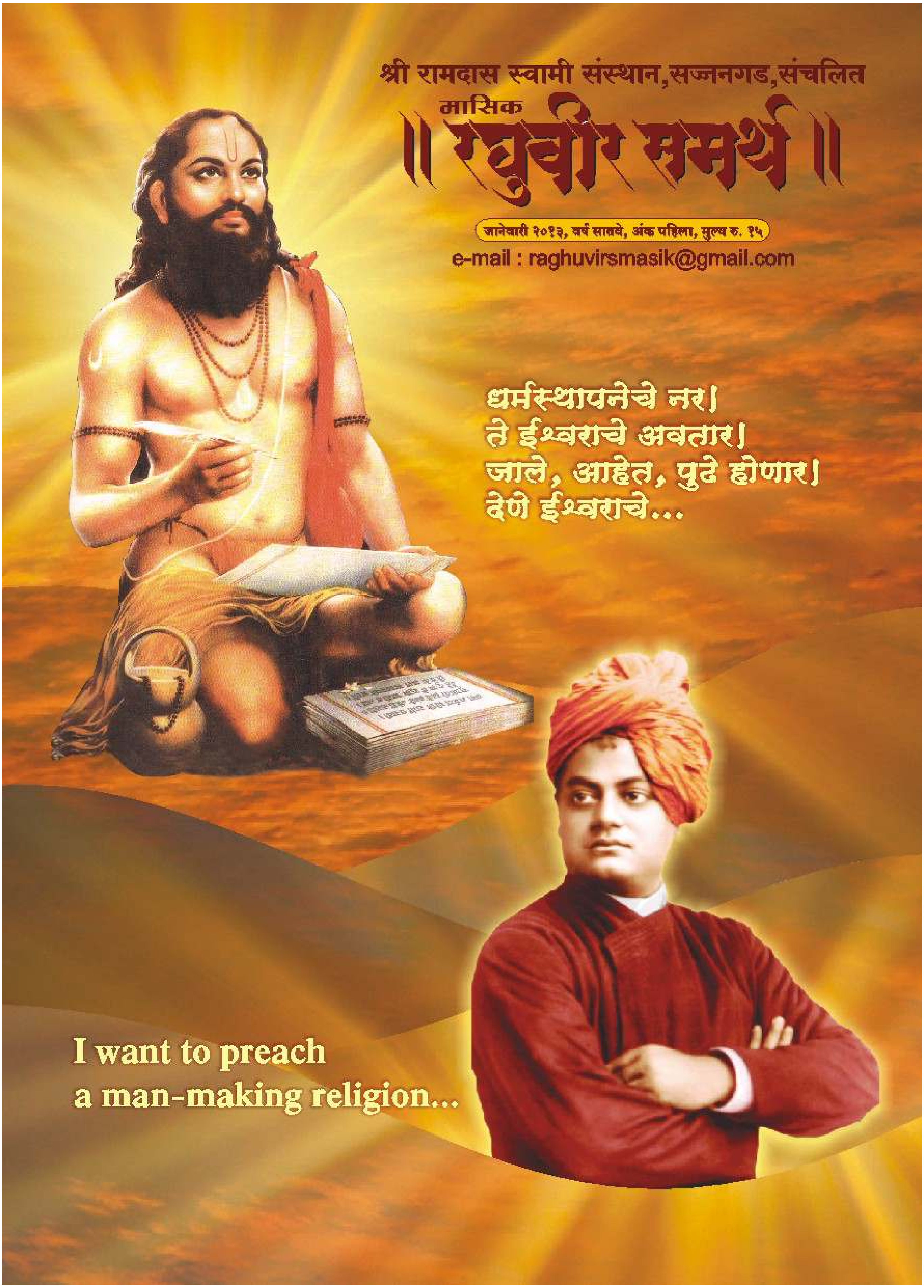
श्री रामदास स्वामी संस्थान,सज्जनगड,संचलित
मासिक
॥ रघुवीर समर्थ ॥
जानेवारी २०१३, वर्ष सातवे, अंक पहिला, मुल्य रु. १५
e-mail : raghuvirsmasik@gmail.com
धर्मस्थापनेचे नर।
ते ईश्वराचे अवतार।
जाले, आहेत, पुढे होणार।
देणे ईश्वराचे...
I want to preach
a man-making religion...

श्री समर्थांचे स्मरण हेच राष्ट्राचे जीवन !
श्री समर्थांचे विस्मरण हे राष्ट्राचे मरणच !!

"सामर्थ्य आहे चळवळीचें। जो जो करील तयाचें।
परंतु येथे भगवंताचे। अधिष्ठान पाहिजे ।।"

राष्ट्रगुरु श्री समर्थ रामदास स्वामींच्या समर्थ,दैवी विचारांचे अधिष्ठान असलेले
श्री रामदास स्वामी संस्थान,सज्जनगड संचलित

मासिक
॥ रघुवीर समर्थ ॥

...एक वैचारिक चळवळ

श्री समर्थप्रेमी भक्तांना, युवकांना, वाचक व मासिकाच्या सर्व सभासदांना सादर जय रघुवीर !

एक कळकळीचे आवाहन...नम्र निवेदन...

वर्तमान काळातील सामाजिक स्थिती पाहताना मन हेलावून जाते. "तुम्हां बहुतांचे प्रचितीस आले किंवा नाही ?" हा प्रश्न जणू श्रीसमर्थ आपणास विचारीत आहेत, सुज्ञांस अधिक सांगणे नलगे !

अशा परिस्थितीत व्यक्ती, समाज व राष्ट्रोन्नतीसाठी समर्थांच्या विचारांची आत्यंतिक आवश्यकता आहे. याकरिताच धर्म व संस्कृतीच्या जतन व संवर्धनासाठी अमृत संजिविनी देणारे आणि आबालवृद्धांना जीवनातील सर्वही पैलूंवर मार्गदर्शक, आश्वासक, प्रेरक ठरणारे श्रीसमर्थांचे विचार महाराष्ट्र व इतर प्रांतातही घराघरात पोहोचविणे, हे आपणा सर्वांचे प्रथम कर्तव्य आहे...

विचारें इहलोक परलोक। विचारें होतसे सार्थक।
विचारें नित्यानित्यविवेक। पाहिला पाहिजे।।(दासबोध)।।

चला करुया संकल्प... जाने.२०१३ ते डिसें.२०१३ या वर्षात १३ हजार नवीन घरात समर्थ विचार घेऊन जाण्याचा...

श्री रामदासस्वामी संस्थान, सज्जनगड, संचलित
मासिक

।। रघुवीर समर्थ।।

जानेवारी २०१३/ मार्गशीर्ष -पौष शके १९३४

• वर्ष सातवे
• अंक पहिला
• वार्षिक वर्गणी : रु. १५०
• आठ वर्षांसाठी रु. १०००

सेविलेचि सेवावे अन्न। घेतलेचि घ्यावे जीवन।
तैसे श्रवण मनन। केलेचि करावे।। -दासबोध

• मालक •
श्री रामदास स्वामी संस्थान,
श्री रामदास स्वामींचा मठ,
मु.पो. सज्जनगड, ता.जि. सातारा.
पिन ४१५०१३
फोन (०२१६२) २७८२२१
Website :
www.samartharamdas.com
E-mail :
samartharamdas@gmail.com
• संपादक •
स.भ. मंदारबुवा रामदासी
• कार्यकारी संपादक •
डॉ सौ. ज्योत्स्ना कोल्हटकर
• मानद उपसंपादक •
स. भ. मोहनबुवा रामदासी
• संपादन साहाय्य •
स. भ. अमृतबुवा रामदासी
• मुखपृष्ठ •
सौ. अर्चना धीरज पेटकर
• प्रकाशक/मुद्रक •
श्री. सूर्याजी गवालाक्ष स्वामी (C.A.)
श्री रामदास स्वामी संस्थान,
सज्जनगड, जि. सातारा,
• मुद्रण स्थळ •
श्री गजानन प्रेस,
७६ अ, चिमणपुरा, सातारा
• सल्लागार मंडळ •
– श्री. भूषण महारुद्र स्वामी
– अॅड. महेश. ना. कुलकर्णी
– अॅड. राजेन्द्र. ना. कुलकर्णी
– श्री. विजय प. ठोंबरे
– कलेक्टर अँड कोर्ट ऑफ वॉर्डस् सातारा यांचे प्रतिनिधी
हे मासिक प्रकाशक श्री रामदास स्वामी संस्थानचे वतीने प्रकाशक व मुद्रक श्री. सूर्याजी गवालाक्ष स्वामी यांनी श्री रामदास स्वामींचा मठ, मु.पो. सज्जनगड, ता.जि.सातारा, (महाराष्ट्र) येथे प्रकाशित केले. श्री गजानन प्रेस, ७६ अ, चिमणपुरा, सातारा येथे मुद्रित केले. – **संपादक**

अनुक्रमणिका

- **संपादकीय** — मंदारबुवा रामदासी — ४
- **समर्थ महाद्वार** — स.भ. शहाजीबुवा रामदासी — ७
- **चिंतन दासबोधाचे** — श्री. मोहनबुवा रामदासी — ९
- **माझे समर्थ (कविता)** — अॅड. मनोहर दिवाकर, वैजापूर — १०
- **अध्यात्मातून लोकशिक्षण- समर्थ रामदास** — सौ. वंदना गोविंद केळकर-गाडगीळ — ११
- **येथे जेणें आळस केला...!** — श्री. भरतबुवा रामदासी, बीड — १३
- **माझ्या ऐवजी समर्थांचे महत्त्व वाढव ! श्री तुकामाई** — श्री. चैतन्य सहस्रबुद्धे, यवतमाळ — १६
- **योद्धा सन्यासी - स्वामी विवेकानंद** — सौ. वृषाली ज. कुलकर्णी — १९
- **तुका म्हणे (अभंग २ रा)** — सौ. माधुरी दि. जोशी, बुलढाणा — २२
- **दृष्टांत** — अमृतबुवा रामदासी, सज्जनगड, — २५
- **समर्थ युवा स्पंदन** — श्री. ग. प्र. कुलकर्णी, पुणे — २७
- **दास म्हणे** — श्री. प्रसादबुवा रामदासी, सज्जनगड, — २९
- **श्री शिवसमर्थयोग** — सौ. अनुजा सोमण सातारा — ३२
- **सदाचार हा थोर सांडू नये तो (लेखांक २)-आसुरी संपत्ती** — सौ. मनिषा अभ्यंकर, मिरज, — ३३
- **जुना दासबोध-सच्छिष्यलक्षण (लेखांक ७ वा)** — सौ. मंजिरी श. धूपकर, पुणे — ३७
- **श्री ब्रह्मचैतन्य गोंदवलेकर महाराजांची प्रवचने (भगवंत २)** — श्री. चंद्रशेखर निलाखे, सातारा — ४०
- **नमस्कार माझा सद्गुरु रामदासा (४)** — सौ. संध्या कोल्हटकर, पुणे — ४३
- **श्रीसमर्थांच्या बागप्रकरणाची व्याप्ती** — सौ. अपर्णा सोले, पुणे — ४६
- **ग्रंथ परिचय-** — श्री. मंदारबुवा रामदासी — ४८
- **विविध वृत्तांत** — ५०

• लेखातील मजकुराशी संपादक/प्रकाशक/सल्लागार सहमत असतीलच असे नाही.

संपादकीय

तव तेजाचा अंश दे !

''धीर धरा धीर धरा तकवा। हडबडू गडबडू नका।
काळ देखोनि वर्तावे। सांडावे भय पोटीचे।।
घालून अकलेचा पवाड। व्हावे ब्रह्मांडाहून जाड।
तेथे कैचे आणिले द्वाड। करंटपण।।
कष्टेवीण फळ नाही। कष्टेवीण राज्य नाही।
केल्यावीण होत नाही। साध्य जनीं।।
केल्याने होत आहे रे। आधी केलेचि पाहिजे।
यत्न तो देव जाणावा। अंतरी धरितां बरें।।
काही येक उत्कटेंवीण। कीर्ती कदापि नव्हें जाण।
उगेचि वणवण हिंडोन। काय होतें।।
वन्ही तो चेतवावा रे। चेतविताचि चेततो।
विवेक जाणिजें तैसा। वाढवीतांचि वाढतो।।'' **- श्रीसमर्थ**

यांसारखी अनेक वचने ३५० वर्षांपूर्वी श्रीसमर्थ रामदास स्वामींच्या तेजस्वी वाणीतून विद्युल्लतेप्रमाणे बाहेर पडली आणि तत्कालीन समाजमनावर निर्माण झालेल्या जडत्वावर या वाणीने तीव्र आघात केले. शेकडो वर्षांच्या अज्ञानतमाला नाहीसे करणारा वन्ही या दैवीवाणीने चेतविला. जे लोक प्रारब्धवादाच्या बुरख्याखाली आलस्य-निद्रेच्या अधीन झाले होते. अंधश्रद्धाळू भाबड्या कर्मकांडांनाच ज्यांनी भक्ती ठरविले अशांना विवेकी-ज्ञानाच्या हाकेने जागृत करून, ज्ञानसूर्याचे दर्शन ज्यांनी करवून दिले अशा श्रीसमर्थांचे तीव्र स्मरण होते. असे स्मरण होण्यामागे निमित्तही तसेच आहे. ज्यांना या आर्यावर्ताचे, हिंदुस्थानाचे आधुनिक श्री समर्थ रामदास स्वामी म्हणावे असे 'योद्धा संन्यासी स्वामी विवेकानंद' यांची १५० वी जयंती या १२ जानेवारी २०१३ ला साजरी होत आहे. स्वामीजींचा जन्मदिन भारतात ***राष्ट्रीय युवक दिन*** *म्हणून साजरा होतो. या दृष्टीने सर्व भारतीयांसाठी हा पर्वकाळच आहे!*

बंगालमधील कलकत्ता शहरात 'शुचीनां श्रीमतां गेहे' अशा कुळात जन्मास आलेला सुपुत्र- नरेंद्र विश्वनाथ दत्त आपल्या असीम त्यागाने, अफाट कर्तृत्वाने, अपार करुणेने, अचाट बुध्दिसामर्थ्याने, अतीव स्वराष्ट्रधर्माभिमानाने, अविनाशी आत्मतत्त्वाच्या नित्य अनुभूतीसंपन्न जीवनाने, अनंताच्या पंथावर चालण्यास अखिल विश्वाला प्रेरणा देणारा मार्गदर्शक दीपस्तंभ म्हणजे स्वामी विवेकानंद. आपले नावही ज्यांनी खऱ्या अर्थाने सार्थक केले, ***परम विधात्याने (विश्वनाथाने) भारतभूला, अवघ्या विश्वाला स्वकल्याणास्तव दिलेला (दत्त) महामानव (नरेंद्र) म्हणजे नरेंद्र विश्वनाथ दत्त.***

श्रीसमर्थांच्या वाङ्मयाचा अभ्यास करणाऱ्या विचारवंत, साधक, उपासकांना स्वामी विवेकानंद खूप जवळचे वाटतात. खरे पाहतां दोन्ही महापुरुषांच्या वाङ्मयातून आपणास त्यांची खरी ओळख पटते.

योगी ओळखावा योगेश्वरें। ज्ञानी वोळखावा ज्ञानेश्वरें। महाचतुर तो चतुरें। ओळखावा ।। *(दा. ८/३/११)*

या श्रीसमर्थोक्तीचा प्रत्यय यायला हवा असेल तर संतद्वयांचे वाङ्मय अभ्यासावे. आजही स्वामीजींचे शब्द त्यांच्या भावासहित आपणास स्पर्श करतात, तो भाव आपल्या अंतःकरणात संक्रमित करतात. एवढेच नाही, तर अज्ञान-भ्रममेघ नाहीसे होऊन त्या भावाचे अधिष्ठान असणाऱ्या चैतन्याचे दर्शन आपणास होते. स्वामीजींचे विचार आपल्या मनात एक वेगळीच अस्वस्थता निर्माण करतात आणि ही अस्वस्थता आपणास खऱ्या शाश्वत स्वस्थतेकडे अक्षरशः खेचून नेते.

साऱ्या विश्वजनांना क्षणोक्षणी 'तत् त्वम् असि' याच उपदेश स्वामीजींनी दिला. सर्वही धर्म-पंथातील लोकांना त्यांनी स्वधर्माचरण आणि परधर्मादराची शिकवण दिली. वेदांतोक्त अद्वैत मताचे, सत्यधर्माचे तत्त्वज्ञान जगासमोर विश्वासाने पुनर्स्थापित केले. हे कार्य करत असताना स्वामीजींनी कधीही विद्रोही-विध्वंसक आचार-विचार-उच्चारांचा उपयोग केला नाही. आपल्या पूर्वजांनी आपणास दिलेल्या ज्ञानभांडाराचा खरा अर्थ त्यांनी विश्वासमोर उघडा केला.

परिपाठेचि जरी बोलिले। तरी प्रचितसमाधान बुडालें।
प्रचित समाधान राखिलें। तरी परिपाठ उडे।।(दा.१०/८/३२)
ऐसी सांकडी दोहींकडे। म्हणौन बोललेंचि बोलणे घडे।
दोनी राखोनिया कोडें। उकलून दावूं ।। *(दा.१०/८/३३)*

स्वामीजी म्हणतात "I have come to fulfil, no to destroy". *मी ध्वंस करावयास आलो नसून पूर्ण करावयास आलो आहे. स्वतःसह इतरांच्या ठिकाणीही हे पूर्णत्व पाहणे हे खऱ्या धर्मसंस्थापकाचे लक्षण आहे. स्वामी विवेकानंदांना आपल्या माता-पित्यांकडून आणि सद्गुरू रामकृष्ण परमहंस व सारदा माताजींकडून 'शिवभावे जीवसेवेचे' बाळकडू मिळाले, हे ब्रीद त्यांनी अखेरच्या श्वासापर्यंत जपले. हे ब्रीदच त्यांच्या जीवनव्रताचा आत्मा आहे, असे म्हटल्यास वावगे ठरणार नाही.*

स्वतःच्या ठिकाणी शिवत्त्वाच्या जाणिवेचा विकास झाल्याशिवाय इतर जीवांच्या ठिकाणी आपल्या मनात शिवभाव येणार नाही. व त्या जीवांची खरी सेवाही घडणार नाही, हे वर्म सांगावयास स्वामीजी विसरले नाहीत. "I want to preach a man-making religion". *असे म्हणून खऱ्या अर्थाने मनुष्य घडवणारा, मनुष्यत्व जागृत करणारा धर्म त्यांनी कळकळीने उपदेशिला. या उपदेशाने...*

बद्धचि होती मुमुक्ष। मूर्ख होती अतिदक्ष। अभक्तचि पावती मोक्ष। भक्तिमार्गें।। *(दा.१/१/३४)*

अशी प्रचिती विश्वाला येत आहे. आजही त्यांची अमृतमयी वाङ्मयगंगा विश्वभर अव्याहतपणे वाहत आहे. या अमृतमयी ज्ञानगंगेच्या सिंचनाने त्यागी-तपस्वी साधक, संन्यासी निर्माण होऊन विश्ववंद्य हिंदू संस्कृतीचे उद्यान फुलवीत सर्व विश्वाला सुगंधित करीत आहेत.

स्वामी विवेकानंद- *भक्तिज्ञानवैराग्याचा हा तापहीन मार्तंड विवेक- आनंदाचा प्रकाश देत आहे. स्वामी विवेकानंदांच्या शतकोत्तर स्वर्णजयंतीनिमित्त त्यांच्या तेजाचे स्मरण करून... तव तेजाचा अंश दे !.. हीच प्रार्थना करूया.*

।। जय जय रघुवीर समर्थ।।

- **मंदारबुवा रामदासी** (भ्रमणध्वनी - ९७६३२७१४०७)

C/o स.भ. मीनाताई भावे, श्रीधर-दत्त निवास, ४८४/८७, मित्रमंडळ सोसायटी, पुणे-४११ ००९.

अंकातील वैशिष्ट्यपूर्ण बदल व अंकाचे अंतरंग

डिसेंबर १२ च्या अंकापासून **'रघुवीर समर्थ'** आता ५२ (४८+४) पानांचा झाला आहे. अंकाच्या प्रारंभापासून हा अंक ३६ (३२+४) पानांचा प्रकाशित होत असे. म्हणजेच अंक आता दीड पट मोठा झाला आहे. यामुळे वाचकांना आता मासिकात अधिकाधिक वैविध्यपूर्ण लिखाण वाचावयास मिळेल.

जानेवारी २०१३ पासून **'रघुवीर समर्थ'** मासिक आपणास पॉलिथिन पिशवीतून पाठवित आहोत. यामुळे आपणापर्यंत अंक खात्रीने पोहचण्यास मदत होईल.

या जानेवारी २०१३ च्या अंकापासून स.भ. अमृतबुवा रामदासी यांचे **'दृष्टांत'** या नावाचे सदर सुरू होत आहे. श्रीसमर्थांच्या उपदेशपर ओवीचे संक्षिप्त अर्थ, तो उलगडून दाखविणारी सुंदर कथा (दृष्टांत) व तात्पर्य असे या सदराचे स्वरूप आहे. जिज्ञासू, साधक, अभ्यासक, व्याख्याते, प्रवचनकार यांना हे सदर अतिशय उपयुक्त ठरेल.

श्रीसमर्थांचे अभंग हे अतिशय समृद्ध वाङ्मय असूनही ते इतर संतांच्या तुलनेत थोडे दुर्लक्षिले गेले आहे, असे दिसते. **'रघुवीर समर्थ'** च्या वाचकांना श्रीसमर्थांच्या गाथ्यातील नवनवीन अभंगरचनेचा निरूपणासह आस्वाद आपणास या अंकापासून सुरू होणाऱ्या स. भ. प्रसादबुवा रामदासींच्या **'दास म्हणे'** अभंग आस्वाद या सदरातून घेता येईल.

श्रीसमर्थांच्या वाङ्मयातून युवकांना प्रेरणादायक व मार्गदर्शक विचार देणारे, युवकांना आत्मपरीक्षण, चिंतन करावयास उपयुक्त असे **'समर्थ युवा स्पंदन'** हे सदर राष्ट्रीय युवादिन व स्वामी विवेकानंद शतकोत्तर स्वर्णजयंती (१५०) निमित्ताने सुरू होत आहे.

या सदरात युवकांसाठी अनुभवी मान्यवरांचे मार्गदर्शन तसेच श्री समर्थांच्या चरित्र, वाङ्मयाबद्दल, वर्तमान सामाजिक स्थितीबद्दल युवकांचे चिंतनही प्रसिद्ध होईल. आपल्या कुटुंबातील तसेच मित्रपरिवारातील युवक युवतींना हे सदर अवश्य वाचावयास द्यावे, ही विनंती.

''ग्रंथ परिचय'' या सदरात श्रीसमर्थ रामदास स्वामी, रामदासी संप्रदाय, समर्थांच्या तत्त्वज्ञानाशी संबंधित नव्याने प्रकाशित होणाऱ्या/झालेल्या ग्रंथांचे परीक्षण व परिचय वाचकांना करून दिला जाईल.

''मासिक प्रश्नावली'' एप्रिल २०१३ च्या अंकापासून प्रत्येक महिन्यातील अंकात प्रसिद्ध झालेल्या लेखांवर आधारित प्रश्न त्याच अंकात विचारले जातील. या प्रश्नांची बरोबर उत्तरे वाचकांनी पोस्टाद्वारे लिहून कळवायची आहेत. सर्वाधिक योग्य उत्तरे देणाऱ्या वाचकांची नावे मासिकातून प्रसिद्ध केले जातील.

श्री गोंदवलेकर महाराज पुण्यतिथी शताब्दी वर्षानिमित्त श्री महाराज व सद्‌गुरू तुकामाई या गुरुशिष्यांचे भावबंध व्यक्त करणारा श्री. चैतन्य सहस्रबुद्धे यांचा विशेष लेख. स्वामी विवेकानंदांच्या शतकोत्तर सुवर्ण जयंती निमित्त सौ. वृषालीताई कुलकर्णी यांचा लेख व इतर मान्यवर लेखकांचे लेखही आपणास नक्कीच आवडतील.

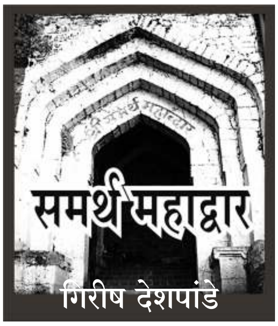

सर्व समर्थ भक्तांसि
सादर जय रघुवीर!

''यळकोट यळकोट जय मल्हार''
''खंडोबाच्या नांवानं चांगभलं''

※ **देव दीपावली -** मार्गशीर्ष शुद्ध ।।१।। रोजी सज्जनगडावर पारंपरिक रितीने साजरी करण्यात आली. त्याच दिवसापासून खंडेरायाचे नवरात्रही सुरू झाले होते. मार्गशीर्ष शुद्ध प्रतिपदा ते मार्गशीर्ष शुद्ध षष्ठी (चंपाषष्ठी) असे सहा दिवसांचे खंडोबाचे नवरात्र अत्यंत उत्साहाने साजरे झाले.

※ खंडेरायांचे अनेक भक्त नवरात्राच्या या काळात खंडोबाच्या दर्शनाबरोबरच समर्थांच्याही दर्शनासाठी सज्जनगडावर येतात. त्यांचे मळवटाने माखलेले कपडे, भंडाऱ्याने त्यांच्या कांतीवर आलेले तेज गडावरील वातावरण प्रफुल्लित करीत राहते. खंडेरायाचे भक्त जो भंडारा उधळतात त्यावेळचे दृश्य अवर्णनीयच असते. भंडाऱ्यामुळे जणू आकाशाने पिवळी छटा ल्याली आहे असे वाटते. पिवळेधम्म आकाश हा चमत्कारच होय. त्या काळात सर्व भक्तांच्या कांतीमध्ये वेगळे तेज दिसून येते, त्वचा सतेज होते.

※ समर्थांचे व खंडोबाचे निःस्सीम प्रेम असल्याचे त्यांच्या चरित्रातून दिसून येते. समर्थांची भेट व्हावी यासाठी स्वतः खंडेरायांनी धाव केली होती. समर्थ चिंचवडच्या श्री देवांना भेटून चाफळक्षेत्री जाण्यास निघाले होते. त्यांचा मानस सरळ चाफळला जाण्याचा होता म्हणून खंडोबाने छत्रपतीच्या रूपात येऊन समर्थांच्या वाटेवर फिरण्याचे नाटक केले. समर्थांनी छत्रपतींना विचारले आपण अचानक इकडे कसे व एकटे कसे काय आलात ? त्यावेळी छत्रपतीच्या रूपातील खंडोबा म्हणाले सहज फिरत फिरत इकडे आलोय. येथून जवळ खंडोबाचे स्थान आहे. चला दर्शन घेण्याकरिता जाऊ या! समर्थांना नकार देणे प्रशस्त वाटले नाही. दोघेही मंदिराजवळ पोहोचले. समर्थ मंदिरात आत आले त्यांनी विचार केला की महाराज घोड्यावरून उतरून येतील; पण घोडा व महाराज गुप्त झाले. खंडोबा स्वतः समर्थांच्या पुढे उभे राहिले. त्यांना आलिंगन देते झाले. समर्थांना खंडोबा म्हणाले काय आमच्या नगराहून जाताना आम्हाला न भेटताच जाण्याचा मानस होता वाटतेय ? हे योग्य नव्हे! समर्थांनी खंडेरायाची स्तुती केली. त्यांच्यावर आरती रचली. समर्थांना खंडोबाने रामरूपात दर्शन दिल्याची आख्यायिका आहे तसा उल्लेख समर्थ चरित्रात आलाय! या नवरात्राच्या कालावधीत गडावर रोज होणारी शेजारती नसते. दासबोध वाचनानंतर फक्त ''रामा रामा रामा रामा रामा हो जय रामा '' हे पद म्हणून दैनंदिन कार्यक्रमाची सांगता होते. खंडोबाचे नवरात्र मोठ्या आनंदात साजरे झाले. कीर्तनाचा कार्यक्रमही झाला.

※ दरवर्षीप्रमाणे चंपाषष्ठी पारंपरिक पद्धतीने साजरी झाली. चातुर्मासाची समाप्तीही झाली.

※ प्रतिवर्षानुसार ह्या वर्षीचा श्री समर्थ पादुका प्रचार दौरा दि. १८-१२-२०१२ रोजी सुरू झालाय. (मुंबई-पुणे-सातारा) असा पादुका प्रचार दौरा ह्या वर्षीच दि. १८-१२-२०१२ ते २१-२-२०१३) कालावधीत आहे. दि. १८-१२-२०१२ रोजी श्री. मोहनबुवा रामदासी यांच्या नेतृत्वाखाली सकाळी ठीक १० वाजता गडावरून निघाला आहे. श्री. मोहनबुवा रामदासी व इतर रामदासी त्या दिवशी श्री समर्थांच्या पादुका घेऊन दौऱ्याकरिता वाजत गाजत गडाहून रवाना झाले. पादुका प्रचार दौऱ्याची सांगता २१-२-२०१३ रोजी साताऱ्यातील काळाराम मंदिरात होईल. त्याच दिवशी ''पादुका पदयात्रेने'' गडावर येतील. दासनवमीचा उत्सव दि. २६-२-२०१३ ते ६-३-२०१३ असा साजरा होईल. दासनवमी ६-३-२०१३ ह्या दिवशी आहे.

❊ दत्त जयंतीचा उत्सव यावर्षीही परंपरेनुसार अत्यंत उत्साही वातावरणात झाला. दत्त जन्मापूर्वी अशोक वनातील दत्त मंदिरातील मूर्तीस अभिषेक मंत्रोचारात करण्यात आला. षोडशोपचार पूजा-आरती नंतर महाप्रसादाचे वाटप करण्यात आले. दत्त जन्म सोहळ्यात गडावरील सेवेकरी, पाठशाळेतील मुले, दर्शनासाठी आलेली भक्तमंडळी सहभागी झाली होती.

❊ डिसेंबर-जानेवारी हे कडाक्याच्या थंडीचे महिने त्याची चुणूक सध्या जाणवतेय. शालेय सहलीच्या निमित्ताने विद्यार्थी-विद्यार्थिनी समर्थांच्या दर्शनासाठी येत आहेत. त्यामुळे गड फुलून गेलाय. उत्साहाने वातावरण प्रफुल्लित झाले. भारतभरातून समर्थांच्या दर्शनासाठी समर्थ भक्त येत आहेत. सर्वांची राहण्याची, चहा-नाश्ता व महाप्रसादाची सोयही श्री रामदास स्वामी संस्थानामार्फत विनामूल्य करण्यात येतेय. समर्थांच्या कृपाशीर्वादाने ही सेवा अविरत सुरू आहे. गडावरील सर्व दैनंदिन त्याचप्रमाणे नैमित्तिक कार्यक्रम पारंपरिक पद्धतीने साजरे होत आहेत ही समर्थांचीच कृपा होय ! अशीच कृपा आपणा सर्वांवर सतत राहो हीच समर्थ चरणी प्रार्थना करतो. इतिश्री.

।। जय जय रघुवीर समर्थ।।

रघुवीर समर्थ- 'उपासनामार्ग प्रदीप' : दासनवमी विशेषांक मार्च २०१३

सर्वही समर्थ भक्तांसाठी सद्‌गुरू चिंतनाची विशेष पर्वणी ...
श्री समर्थांनी उपदेशिलेल्या उपासना मार्गांवर सखोल चिंतन ...
विशेषांकातील लेखाच्या माध्यमातून ...
कर्मयोग. भक्तियोग, ज्ञानयोग, ध्यानयोग या विषयांवर
स. भ. मोहनबुवा रामदासी, समर्थ वंशज श्री. भूषण स्वामी,
विद्यावाचस्पती श्री. शंकर अभ्यंकर, श्री. सुनील चिंचोलकर, डॉ. नरेंद्र कुंटे
स्वामी माधवानंद, पू. अनिरुद्ध बापू, श्री. शरद बारपांडे, भारताचार्य श्री. सु. ग. शेवडे,
डॉ. विद्या जोशी, डॉ. कमलताई रामदासी, प्रा. स. भ. मिनाताई भावे रामदासी,
श्री. वा. वा. गोगटे, सौ. प्राचीताई चिकटे, सौ. मंजिरी धुपकर, डॉ. हेरंबराज पाठक,
श्री. पद्मनाभ व्यास महाराज, डॉ. भास्कर गिरीधारी तसेच इतरही मान्यवरांचे मार्गदर्शन...

...वाचक समर्थ भक्तांना नम्र निवेदन...

- **'रघुवीर समर्थ'** मासिकातील लेखांबद्दल व रचनेबद्दल आपल्या प्रतिक्रिया, सूचना, अभिप्राय मासिकात छापण्यासाठी लिखित स्वरूपात अवश्य पाठवा.
- अंकातील विषयांना अनुसरून आपले स्वतंत्र चिंतन लिखाणाचे आम्ही निश्चितच स्वागत करू.
- विविध उपासना केंद्र, मठ, अभ्यास मंडळांमध्ये झालेल्या कार्यक्रमाचे वृत्त 'रघुवीर समर्थ' मासिकाच्या सातारा येथील कार्यालयात पाठवावे.

-संपादक

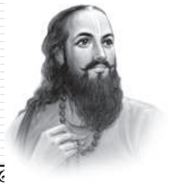

चिंतन दासबोधाचे

स.भ.मोहनबुवा रामदासी, मो. ९४२११७७८२१

इत्यादिक नाना ग्रंथ। समतीस बोलिले येथ।
भगवद्‌वाक्ये येथार्थ। निश्चयेसी।।

यापूर्वीच्या दोन ओव्यांमध्ये (ओवी १८ व १९) श्रीसमर्थांनी दासबोधामधील वाक्यांना आधार देणाऱ्या काही ग्रंथांचा उल्लेख केलेला आहे. कारण कोणत्याही गोष्टीला सर्वमान्यतेचा आधार दिल्याशिवाय ती गोष्ट ग्राह्य धरली जात नाही. ही आजची परिस्थिती कदाचित तत्कालीनही असावी आणि एका साधकाची मनोअवस्था ओळखून श्रीसमर्थांनी या ग्रंथांची यादी दासबोधाच्या ग्रंथारंभीच दिली आहे. जेणेकरून साधकावस्थेतून पुढे जात असता मतमतांतरामुळे संभ्रमावस्थेत सापडू नये म्हणून श्रीसमर्थांनी घेतलेली साधकांची ही एक खूप मोठी काळजी आहे.

असं बऱ्याच वेळा घडतं आपल्या आयुष्यात ज्या गोष्टीवर आपली विश्वासार्हता टिकून असते आणि त्या गोष्टीचा आधार आपल्याला सापडत नाही तेव्हा आपला विश्वास डळमळीत होऊ शकतो. म्हणून मी जे बोलतो जे करतो त्याला कुठेतरी ठोस आधार असलाच पाहिजे. नाहीतर त्या गोष्टीवरून आपला विश्वास उडू लागतो आणि अशा अवस्थेत आपण साधकावस्थेतून कदाचित अधोगतीकडे येऊ शकतो म्हणून आधारही सर्वात महत्त्वाची गोष्ट आहे. आपल्या आणि संतांच्या बोलण्यातला सर्वात मोठा फरक हाच असतो. आपण बोलतो ते कशाचा तरी आधार घेऊन पण याविरुद्ध संतांचे असते ते कशाचाही आधार न घेता बोलतात पण त्याला कुठेतरी शास्त्राधार असतोच.

दासबोध ग्रंथ आपण जर अभ्यासपूर्व पाहिला तर आपल्या लगेच लक्षात येईल की मनुष्य देहाच्या जीवन संस्कार ते आत्ताचे परमार्थ संस्कारापर्यंतचे सर्व विषया परिपूर्ण स्वरूपात व यथायोग्य पद्धतीने मांडले आहेत. जे आपल्याला खूप सोप्या पद्धतीने अंगीकारता येतील आणि फक्त आधार नाही म्हणून आपला विश्वास उडावा व आपण परमार्थातल्या परमोच्च अवस्थेतून अधोगतीकडे यावं, हे श्रीसमर्थांना कदापि मान्य न होणारी अशी गोष्ट आहे. त्यामुळे दासबोधामध्ये याचे संदर्भासहित स्पष्टीकरण दिलेले आहे.

त्यामुळे आपणही त्यावर विश्वास ठेवून साधनेतील इप्सित साध्य करून घेऊया.

भगवद्‌वचनी अविस्वासे । ऐसा कोण पतित असे।।
भगवद्‌वाक्य विरहित नसे। बोलणे येथीचे।।

साधकाच्या अनुभवास येणाऱ्या प्रत्येक गोष्टींचा ऊहापोह श्रीसमर्थांनी दासबोधांतर्गत केलेला आहे. जो कोणी दासबोध ग्रंथ हातात घेईल तो श्रीसमर्थांच्या मते साधक होय. आणि साधकाला सात्त्विक अवस्थेत घेऊन त्याला उपदेशाचे बोधामृत पाजत आहेत. आता अगोदर आपण या गोष्टीचा विचार करुया की भगवंताचे नेमके वचन कोणते ?

यदा यदा ही धर्मस्य ग्लानिर्भवती भारत।
परित्राणाय साधूनाम्।। (श्रीमद् भगवद्‌गीता)
धर्म स्थापनेचे नर । ते ईश्वराचे अवतार।
झाले आहेत पुढे होणार। देणे ईश्वराचे।। (श्रीसमर्थ)

या भगवद् वाक्यावर खरा भक्त, ज्ञानी साधक कोण अविश्वास दाखवू शकतो ? भगवद् वाक्यावर त्यांच्या वचनावर विश्वास ठेवणारा तो पवित्र व पावन आत्मा असतो कारण त्याच्या अंतःकरणात व्यक्तित्वासोबत कुठेतरी देवत्वही लपलेलं असत आणि अविश्वास दाखवतात ज्यांना आपण नास्तिक म्हणतो, त्यांनाही आपल्या नास्तिकतेवर तेवढाच विश्वास तेवढीच श्रद्धा

ठेवावी लागते कारण श्रद्धेशिवाय कोणतीही गोष्ट टिकत नाही. याबाबत एक संस्कृत श्लोक आहे.

आस्तिकम् नास्तिकम् भेदम् । न मे कदाचन ।।

भगवंत आपल्याला सांगतात की आस्तिक किंवा नास्तिक यामध्ये मी भेद करत नाही. दासबोध म्हणजे या वचनांच्या आधाराने पारमार्थिक धार्मिक व सामाजिकतेचे अंतर्बाह्य परिवर्तन करणारं भगवद्वचनाचं एक प्रासादिक स्वरूप सार आहे. ज्यात सर्व गोष्टी सारभूत प्रमाणात विलसत आहेत. या गोष्टी परमार्थात जशा अंगीकृत करता येतात त्याच प्रकारे याचा सामाजिक व्यवहारात आपण कशा प्रकारे अनुभव घेतो याचा अभ्यास आपण श्रीसमर्थ कृपेने करणार आहोत.

पूर्ण ग्रंथ पाहिल्याविण । उगाच ठेवी जो दूषण ।
तो दुरात्मा दुराभिमान । मत्सरे करी ।।

आजपासून जवळ जवळ ४०० वर्षांपूर्वीचा काळ, त्या काळात तथाकथित विद्वानांमुळे सामान्य जनतेवर लादला गेलेला कर्मकांडाचा पगडा खूप जबर होता आणि सर्वदूर दृष्टी ठेवून समाजात धर्मजागृतीची मशाल पेटविण्याचे कार्य करणाऱ्या श्रीसमर्थांना यातून वैचारिक क्रांती घडवून आणायची होती. काही विचारवंतांना संस्कृत वाङ्मयासमोर प्राकृत ग्रंथ खूप तुच्छ वाटत होते. पण सामान्य जनतेचा विचार करता समर्थांनी जे काही प्रत्यक्ष प्रचितीची संस्कृत वचने आणि भगवद्वाक्ये यांना आपल्या आकलन क्षेत्रात आणून ठेवण्याचे जे महत्त्कार्य केले आहे त्याला कुठेही तोड नाही. कोणत्याही प्रकारचा संकुचितपणा न बाळगता विचारांची व्यापकता वाढविण्यासाठी श्रीसमर्थांनी प्राकृत भाषेत दासबोधासारखा प्रासादिक ग्रंथ आपल्यासाठी समाजात उतरविला. दासबोधाला श्रीसमर्थांनी अगदी परमार्थाच्या चौकटीत बसविले आहे. आणि तसेच त्याला व्यवहाराची परिपूर्ण बाजू दिलेली आहे.

समर्थांना संस्कृतची काही संस्कृती मोडायची होती म्हणून त्यांनी दासबोध ग्रंथ प्राकृतात सांगितला असे नाही. समर्थांचे व समर्थशिष्य कल्याण स्वामी यांचे एक वाङ्मय प्रकरण हे पूर्णतः संस्कृतच आहे. पण समाज केवळ कर्मकांडातून गुंतून वाहत जाऊ नये हाच या पाठीमागे हेतू होता. ऐतिहासिक ग्रंथ संपदा व त्यातील जे तत्त्वज्ञान मूळ संस्कृतमध्ये होते त्यामुळे कुठेतरी जनसामान्यांच्या आकलनाला मर्यादा येईल आणि या गोष्टीमुळे तो ऐतिहासिक प्रवाह कुठेतरी फक्त भाषेमुळे खुंटावा हे समर्थांना जाणवत असावे म्हणून त्यांनी प्राकृतात ग्रंथरचना केली.

आता आपल्याला या भाषेच्या प्रवादामध्ये न सापडता फक्त त्यामध्ये आलेल्या सारभूत तत्त्वांचे अनन्य भावाने अनुकरण करून भगवंत कृपा यथार्थाने सार्थ करून जीवन सफल करायचे आहे.

।। जय जय रघुवीर समर्थ।।

माझे समर्थ

श्रीराम जयराम जय जय राम
रामदास वदे सदा सर्वदा
महाराष्ट्र धर्म वाढविला
दासबोध हा ग्रंथ लिहिला
सकलजनांचा केला उद्धार
स्वार्थापासून कोसो दूर
मीपणा सर्वस्वी टाकूनी
मनोबोध केला जनता जनार्दनी
हार ना मानिली जरी पारतंत्र्य
राजा शिवाजीसी दिला गुरुमंत्र
जनतेचे राज्य करण्या स्वतंत्र
किल्ले सज्जनगडी घेई विश्रांती
जनाची घेई तेथूनची काळजी
यत्न तोच देव जाणावा ठेवा चित्ती

ॲड. मनोहर दिवाकर, वैजापूर(संभाजीनगर)

अध्यात्मातून लोकशिक्षण- समर्थ रामदास

सौ. वंदना गोविंद केळकर-गाडगीळ, बेळगाव. मो. ०९४८१३२५२९८

संत हे मूलतः शिक्षकच असतात. त्यांच्या कार्याचे स्वरूप औपचारिक चौकटीच्या पलीकडे असते. स्थल-काल मर्यादेच्या पलीकडे त्यांच्या शिक्षणाची क्षितिजे पोहोचल्याने लोकशिक्षक या नात्याने संतांना जीवनात अनन्यसाधारण महत्त्व आहे.

सोळाव्या शतकात तत्कालीन देशकाल परिस्थितीचे अचूक निदान समर्थांनी केले. समर्थ रामदास मूलतः आध्यात्मवादी प्रवृत्तीचे संत होते. रामाची भेट, स्वतःला ओळखणे हाच एकूण त्यांच्या वाङ्मय लेखनामागील प्रधान उद्देश होता. रामाच्या भेटीसाठी करुणभाव, आर्त विनवणी, मनाची तळमळ त्यांच्या करुणाष्टके, समर्थाष्टक, सवाया व इतर लेखनातून पहावयास मिळतो. 'पहावे आपणासी आपण या नाव ज्ञान' असे समर्थ सांगतात.

परमार्थबोधासोबतच त्याकाळची अस्मानी सुलतानी संकटे, शेतकऱ्यांची दुःस्थिती, परधर्मीयांकडून होणारा अन्याय याच्या निवारणासाठी समर्थांनी समाजाला संजीवन मंत्र दिला. समाज संघटित करणे, समाजास शिक्षण देणे यावर भर दिला. 'यत्न तो देव जाणावा' हा त्यांचा संजीवनी मंत्र आजसुद्धा सार्थ आहे.

'शिक्षण' हा प्रत्यक्ष शब्द त्यांच्या लेखनात आढळत नसला तरी आजच्या विद्यार्थीवर्गास वाचन, लेखन, शारीरिक बलसंवर्धन, गुरूविषयीचा आदरभाव, प्रयत्नवादाची जोपासना, व्यक्तिमत्त्व विकासासाठी व्यावहारिक शहाणपण समर्थांच्या साहित्यात पदोपदी जाणवते. त्यांच्या शिक्षणाचा आशय विवेकयुक्त प्रपंच व वैराग्ययुक्त परमार्थ हाच आहे. त्याची तोंडओळख या लेखनातून करून देण्याचा हा प्रयत्न आहे.

गुरू - गुरूविषयी आत्यंतिक आदरभाव ही अध्ययनाची पहिली पायरी होय. सद्गुरू म्हणजे साक्षात ईश्वराचे प्रकटीकरण होय. जगातील कोणत्याही गोष्टीची तुलना सद्गुरूबरोबर करताच येत नाही. कारण प्रत्येक वेळी त्या गोष्टीत कोणत्या ना कोणत्या गोष्टीची उणीव राहते. सूर्यप्रकाश, महासागर, आकाश, पृथ्वी, कल्पतरू, चिंतामणी इ. बरोबर सद्गुरूची तुलना केली जाते. पण या सर्वात कोणती ना कोणती उणीव आहे. निसर्गाचे रूप अविनाशी आहे. दृश्य आणि नाशिवंत वस्तूंची तुलना अविनाशी वस्तूबरोबर करताच येणार नाही. कारण सद्गुरूचे स्वरूप अविनाशी आहे समर्थ सांगतात.

असो जयासी मोक्ष व्हावा। तेणे सद्गुरू करावा।
सद्गुरुवीण मोक्ष पावावा। हे कल्पांती न घडे।।

विद्यार्थी- विद्यार्थी वर्गाने शिक्षण घेताना विविध गोष्टींवर लक्ष केंद्रित करणे आवश्यक आहे. वाचनाचे त्रिकालबाधीत महत्त्व समर्थ प्रतिपादन करतात. 'दिसामाजी काही तरी ते लिहावे। प्रसंगी अखंडित वाचीत जावे।' असे सांगताना समर्थ सांगतात शिष्याने, विद्यार्थ्याने शारीरिक कष्ट आणि करारी वृत्ती अंगी बाणली पाहिजे. आपला आहार शिष्याने मर्यादित ठेवावा.

शिष्य पाहिजे निष्ठावंत। शिष्य पाहिजे सुचिष्मंत।
शिष्य पाहिजे नेमस्त। सर्व प्रकारे।।

नैतिक शिक्षण :- वैयक्तिक आणि सामाजिक आयुष्यात समर्थ रामदासांनी नैतिक मूल्ये आणि नैतिक गुणवत्ता यांना अत्यंत महत्त्वपूर्ण स्थान दिले आहे. त्यांच्या सर्व विचारांची, तत्त्वज्ञानाची उभारणी नैतिक अधिष्ठानावर आधारित आहे

प्रत्येकाच्या व्यक्तिगत व्यव्हाराला नैतिक पाहिजे असे त्यांचे मत होते.

बरे सत्य बोला यथातथ्य चाला। बहु मानिती लोक येणे तुम्हाला। सत्य बोलणे, सत्याचा आग्रह धरणे, तसा व्यवहार ठेवणे हा एक नैतिक गुण आहे. मनाच्या श्लोकातही हाच विचार व्यक्त केला आहे.

मना सर्वथा सत्य सोडू नको रे।
मना सर्वथा मिथ्य मांडू नको रे॥
मना सत्य ते सत्य वाचे वदावे।
मना मिथ्य ते मिथ्य सोडून द्यावे॥

प्रयत्नवादाची जोपासना, त्याचे समर्थन हे रामदासांचे वैशिष्ट्य आहे. नशीब व दैव यावर अवलंबून राहू नये. प्रयत्न आणि देव यातील अद्धैत सोप्या भाषेत सांगितले आहे.

यत्न तो देव जाणावा।
यत्नाचा लोक भाग्याचा। यत्नेवीण दरिद्रता।

सामाजिक जीवनात श्रमाला अत्यंत महत्त्वाचे स्थान आहे. अथक परिश्रम व सातत्य यामुळेच कोणतेही मोठे प्रकल्प उभे राहतात. वैयक्तिक जीवनातसुद्धा उद्योगी, कष्टाळू माणसाच्या घरीच लक्ष्मी पाणी भरीत असते. श्रमाचे वेगळेपण सांगताना आळसाचा परखडपणे समाचार समर्थ घेतात. कष्टाला प्राधान्य देताना समर्थ म्हणतात-

कष्टेवीण फळ नाही। कष्टेवीण राज्य नाही।
केल्यावीण होत नाही। साध्य जनी॥

आज आपण लोकसंख्या वाढीच्या समस्यांना तोंड देत आहोत. लोकसंख्या वाढीवर मर्यादा असावी यासाठी जनजागृती,प्रतिबंधात्मक उपाय असे प्रयत्न आपण शासन व विविध संस्था पातळीवर करीत आहोत. पण या संबंधीचा धोक्याचा इशारा समर्थांनी त्यावेळीच दिला आहे. जर कुटुंबातील घटकांची संख्या मर्यादित नसेल तर त्यातून निर्माण होणाऱ्या गैरसोयी, अडचणी आणि संकटासंबंधी स्पष्ट चित्र रामदासांनी रेखाटले आहे.

लेकुरे उदंड झाली। तो ते लक्ष्मी निघोनी गेली।
बापडी भिकेस लागली। काही खाया मिळेना॥

स्त्रीगौरव - आपल्या मनासारखी चांगली पत्नी मिळणे हे फार मोठे भाग्य आहे. असा स्त्रीचा गौरव समर्थ करतात.

मनासारखी सुंदरा ते अनन्या।
जनी जाणिजे योग हा सुकृताचा ॥

आपल्या आईबद्दलच्या तरल व संवेदनक्षम भावना व्यक्त करताना समर्थ म्हणतात-

भावार्थाचे आगरु। प्रबळ शांतीचा सागरु॥
पाहता उपमे मेरू। तो ही उणा॥

समर्थांच्या शिष्यवर्गातही स्त्रियांचा समावेश होता. रामदासांच्या निर्वाणानंतर चिमणाबाई तीस वर्षे सज्जनगडावर राहिल्या. वेणाबाई ही दुसरी समर्थ शिष्या समाजापुढे कीर्तन व धार्मिक कार्यक्रमही सादर करीत असे. सीता स्वयंवर, कौल, रामगुहासंवाद इ. ग्रंथाचे लेखनही तिने केले आहे. याशिवाय स्वतःची शिष्य परंपराही तिने निर्माण केली. अक्काबाई या दुसऱ्या समर्थ शिष्येकडे चाफळ मठाची व्यवस्था होती.

समर्थांनी आध्यात्मिकजागृती बरोबरच लोकशिक्षकाची भूमिका उचितपणे बजावली. कोणतीही गोष्ट साध्य करताना त्यासाठीची साधने योग्य व उचित वापरली पाहिजेत. कोणत्याही कार्यास नैतिक अधिष्ठान आवश्यक याचे आग्रही प्रतिपादन ते करतात. स्त्री वर्गाचा उचित गौरव करून समर्थ थांबत नाहीत. तर मठाची स्वतंत्र जबाबदारी स्वीकारणाऱ्या, स्वतंत्र लेखन करणाऱ्या शिष्या समर्थांनी निर्माण केल्या. आजच्या विद्यार्थी वर्गास कष्ट, अभ्यासू प्रवृत्ती, लेखन, वाचन यांची आवश्यकता आजही आहे. समर्थ वाङ्मयातून ही प्रेरणा सर्वांना मिळावी हाच या लेखनामागील उद्देश आहे.

संदर्भ ग्रंथ-

१) दांडेकर गो. नी. (१९९७) **दासबोध,** मॅजेस्टिक प्रकाशन
२) गोगटे वामन वासुदेव (१९९३) **शिक्षण तज्ज्ञ समर्थ रामदास** - गोकूळ मासिक प्रकाशन, पुणे
३) करंदीकर. विं. रा., नामजोशी कल्याणी (१९९४) **साक्षेप समर्थांचा** - स्नेहल प्रकाशन, पुणे

येथे जेणें आळस केला...!

श्री. भरतबुवा रामदासी, बीड. मो. ९४२१३४४९६०

धन्य धन्य हा नरदेहो। येथील अपूर्वता पाहावो।
जो जो कीजे परमार्थ लाहो। तो तो पावे सिद्धीते।।
देह परमार्थी लाविले। तरीच याचे सार्थक झाले।
नाही तरी हे व्यर्थचि गेले। नाना आघातें मृत्युपंथे।।

परमेश्वर हा महान कलाकार आहे. मानवी देह ही त्याची महान कलाकृती आहे. या देहाच्या रचनेचा अंतर्मुख होऊन विचार केला तर मन अगदी थक्क होऊन जातं. या जगात अनेक माणसं जन्माला येतात आणि मरतात. प्रत्येकाचे चेहरे वेगळे, शरीर वेगळे, रंग वेगळे, हुबेहूब एकासारखा दुसरा असे या जगात किती सापडतील? निराकार भगवंताने एवढे आकार कसे निर्माण केले असतील ? नरदेहाचे महत्त्व पटविण्यासाठी राष्ट्रसंत समर्थ रामदास स्वामींनी 'नरदेह स्तवन' हा समास सांगितला. माणसाने देव व्हावं देवापर्यंत जाव... ही या देशातल्या संतांची उत्कट इच्छा होती. अनंत शक्ती मनुष्य देहात वास करून आहे. त्या शक्तीला प्रकट करण्याचे काम संत करीत असतात. इतर देहांत अशी शक्ती नाही. ती तर फक्त मनुष्य देहातच आहे. समर्थ म्हणतात.

पशू देही नाही गती। ऐसें सर्वत्र बोलती।
या लागी नरदेहीच प्राप्ती। भगवंताची करावी।।

नरदेहाशिवाय देवाचे भजन करता येईल का ? नरदेहा शिवाय नामस्मरण करता येईल का ? देहाशिवाय देवाचे पूजन करता येईल का ? कथा कीर्तन ऐकता येईल का ? सज्जनहो ! नरदेहच भगवत् प्राप्तीचे एकमेव साधन आहे. ज्या उद्दिष्टांना आपण त्याचा उपयोग करू ते ते आपल्याला प्राप्त झाल्याशिवाय राहत नाही. अशी या देहाची थोरवी आहे. समर्थ म्हणतात-

म्हणोनि नरदेह श्रेष्ठ। नानादेहामध्ये वरिष्ठ।
जयाचेनि चुकें आरिष्ट। यमयातनेचे।।

वास्तवात मानव देह मिळणं दुर्लभ आहे. पापपुण्य समं कृत्वा नर योनिषु जायते ! पाप पुण्याचे पारडे सम-समान झाले तरच मनुष्य देह मिळतो. पशू-पक्षांना हा देह मिळाला नाही म्हणून कळला नाही. संतांना हा देह मिळाला आणि कळला देखील. मानवाला मात्र हा देह मिळाला पण कळला नाही हे दुर्दैव ! जर कळला असता तर परमार्थबुद्धी झाली नसती का ? समर्थ म्हणतात-

सांग नरदेह जोडले।
आणि परमार्थबुद्धी विसरले
ते मूर्ख कैसे भ्रमले। मायाजाळी।।

परमार्थ तर फक्त शुद्ध बुद्धीलाच कळतो. आज बुद्धीच्या क्षेत्रात मनुष्य खूप उंचीवर पोचला. पण शुद्ध बुद्धी नाही. फार तर त्याला तीक्ष्ण बुद्धी म्हणता येईल. शिक्षणाने बुद्धी तीक्ष्ण होते पण शुद्ध होतेच असे नाही. तीक्ष्ण बुद्धीला व्यवहार कळतो. स्वार्थ कळतो, पण परमार्थ कळेलच असे नाही. परमार्थ कळण्यास शुद्ध बुद्धी लागते. शुद्ध बुद्धी नसेल तर जीव हा मायाजाळी गुरफटतो. माया ही जिवाला भगवंतापासून विन्मुख करते. उद्विग्न करते.. माया ही छायेसारखी आहे. छायेला स्वतंत्र अस्तित्व नाही. सूर्याच्या विरुद्ध दिशेला तोंड करून आपण चाललो तर छायेचा अनुभव येतो. छायेच्या अनुभूतीचे कारण जशी सूर्याची विन्मुखता तसे मायेच्या अनुभूतीचे कारण भगवंताशी विन्मुखता. माया निर्मूलनाचा उपाय म्हणजे फक्त भगवत्सन्मुखता. अशी देव सन्मुखता प्राप्त होण्यासाठीच तर हा नरदेह आहे या देहातूनच देवाकडे जायचे आहे. समर्थ म्हणतात-

या नरदेहाचेनि आधारे। नाना साधनांचेनि द्वारे।
मुख्य सारासार विचारे। बहुत सुटले।।

अग्नी हा अन्नही शिजवतो आणि घरही जाळतो. आपण त्याचा उपयोग अन्न शिजविण्यासाठी करायचा की घर जाळण्यासाठी करायचा हे विवेकाने ठरवावे. दुर्लभ असा मानव देह मिळाल्यानंतर या देहाची पूजा करायची की देहातील देवाची पूजा करायची याचा सारासार विचार महत्त्वाचा आहे. मनुष्य देहाला आल्यानंतर जिवाचे परमश्रेष्ठ कर्तव्य काय तर, भगवत्सन्मुखता. जीव-ईश्वराचे मीलन सन्मुखतेतच आहे. भगवंताच्या नामस्मरणानेच जिवाचे व ईश्वराचे ऐक्य होईल. अंतःकाळी भगवान नारायणाची स्मृती होणे हाच मनुष्य जन्म प्राप्त झाल्याचा मोठा लाभ होय. भगवान वेदव्यास श्रीमद् भागवतात म्हणतात -

जन्मलाभः परः पुंसामन्ते नारायणः स्मृतिः।

भगवंताच्या नामस्मरणानेच या नरदेहाचे खरे सार्थक होते. दुस्तर असा भवसागर तरून जाता येतो. नामस्मरणाचं महत्त्व विलक्षण आहे. समर्थ रामदास स्वामी दासबोधातील नामस्मरण भक्तीचं वर्णन करताना म्हणतात.

काहीच न करोनि प्राणी। राम नाम जपेवाणी।
तेणें संतुष्ट चक्रपाणी। भक्तालागी सांभाळी।।
नामस्मरे निरंतर। ते जाणावे पुण्यशरीर।
महादोषांचे गिरिवर। रामनामे नासती।।

पाप निवृत्ती आणि पुण्यप्राप्ती हे नामाचे फळ आहे. अजामिळाने पुत्राच्या निमित्ताने नारायणास हाक मारली तरी अजामिळाचा उद्धार झाला. भक्त नामचिंतनाच्या योगाने प्रतिक्षणी आत्माकार होतो. नामसाधना करीत असताना पराकोटीची तळमळ, अगतिकत्व निर्माण झाले की देवाची कृपा होऊन आत्मसाक्षात्कार होतो. समर्थांना तेरा कोटी रामनाम जपातूनच रामरायाचा सगुण साक्षात्कार झाला. मनात नाम आणि नामात मन असले की 'नामे संकटे नासती। नामें विघ्ने निवारती। नामस्मरणे पाविजेती उत्तम पदे।। नामाच्या स्मरणाने कामवासना जळून जाते. मन वासनेतून मुक्त झाल्याने चिंता संपून जाते. एकदा का मन निश्चिंत झाले, वासनामुक्त झाले की मग नामधारक छातीठोकपणे म्हणतो-

आता होणार ते होईनाका। आणि जाणार ते
जाईनाका। तुटली मनाची आशंका। जन्ममृत्यूची।।

जन्ममृत्यू रहित असलेला साक्षात शिवस्वरूप मीच आहे. याची जाणीव होते. यासाठी साधकाने या देहाला आल्यानंतर भगवंताच्या स्मरणाशिवाय, चिंतनाशिवाय एक क्षण देखील वाया घालवू नये. भगवंताचे विस्मरण हेच खरे मरण. त्याच्या विस्मृतीतच जीवनाचे अधःपतन आहे. मनोबोधात समर्थ म्हणतात-

मना जे घडी राघवेवीण गेली।
जनी आपुली ती तुवा हानी केली।।
रघुनायकावीण तो सीण आहे।
जनी दक्ष तो लक्ष लावुनी पाहे।।

खरंतर, माणूस हा नित्य शुद्ध बुद्ध मुक्तच आहे. पण त्याला आत्मस्वरूपाची ओळख नसल्यामुळे आणि देह म्हणजेच मी या अज्ञानामुळे तो देवापासून विन्मुख होतो. देहतादात्म्यामुळे विषय हाच त्याचा विषय होतो. ही विषय वासना एवढी बळावते की पाण्याशिवाय, ती या जिवाला भवसागरात बुडवते. विषय हे विषवत आहेत. फक्त आरंभी ते अमृतासारखे वाटतात. भगवान अर्जुनाला सांगतात-

विषयेंद्रिय संयोगाद्यत्त दग्रेऽमृतोपमम्।
परिणामे विषमिव तत्सुखं राजस स्मृतम्।।

ऐहिक विषयभोग आरंभी सुखाचे वाटले तरी परिणामी ते दुःखालाच कारण ठरतात. संसारातील अमर्याद विषयोपभोगांनीच माणूस या भवचक्रात अडकतो. संसार म्हणजे एक कोळ्याचे जाळे आहे. कोळी किती सुंदर जाळे विणतो. शेवटी त्या नाजूक बंधनात तो स्वतःच अडकतो. संसाराच्या जाळ्यात जीव असाच अडकतो. लाकूड पोखरणारा भ्रमर सूर्य विकसिनी कमल कोषात जसा अडकतो तसाच जीव संसाराच्या कोषात अडकतो. समर्थ

अशा जिवाला पढत मूर्ख असं म्हणतात.

हस्त बांधिजे ऊर्णतंते। लोभे मृत्यू भ्रमराते।
ऐसा जो प्रपंची गुंते। तो एक पढतमूर्ख।।

खरंतरं, माणसाने स्वतःच स्वतःला बांधून घेतले आहे. मनावर घेतले तर या पाशातून तो मुक्त होऊ शकेन. पण मनुष्य मात्र स्वेच्छेनेच या बंधनात अडकतो. परिणामी प्रपंच गेला हातीचा। लेश नाही परमार्थाचा।। अशी अवस्था होते. समर्थ आपल्या संसार सोडण्यास सांगत नाहीत. संसाराची अंतःकरणात रुजलेली आसक्ती सोडण्यास सांगतात. संसारात रमलेला आणि रंगलेला माणूस मात्र सतत काही न काही कारण सांगत असतो. एकदा का मुलाचे लग्न झाले, सूनबाई घरात आली की मी परमार्थ करायला मोकळा. समर्थ म्हणतात.

नाही देहाचा भरवसा। केव्हा सरेल वयसा।
प्रसंग पडेल कैसा। कोण जाणे।।

एवढे काम पूर्ण झाले की मग परमार्थ करू. असं म्हटलं तर परमार्थ होणारच नाही.संसारातले प्रश्न कधी संपत नाहीत. एक सद्गृहस्थ समुद्र स्नानासाठी गेला. अंगावरचे कपडे समुद्र काठावर ठेवले व कितीतरी वेळ समुद्राकडे पहात बसला. बराच वेळ झाला तरी तो स्नान करीत नव्हता. अनेक लोक स्नान करून परत जात होते. एका गृहस्थाने या सद्गृहस्थाला विचारले काहो! तुम्ही किती तरी वेळ नुसते समुद्राकडे पाहत आहात. आंघोळ का करीत नाही..? इतका वेळ का थांबला ? तो सद्गृहस्थ म्हणाला, या समुद्राच्या लाटा थांबल्या की मी स्नान करणार... सज्जनहो! हा कितीही वेळ थांबला तरी समुद्राच्या लाटा कधी थांबतील का ? ज्याला स्नान करायचे त्याने लाटा चालू असतानाच करावे लागेल. तात्पर्य काय तर; परिस्थिती मला अनुकूल होईल व मगच मी परमार्थ करीन असं न म्हणता-

भल्याने परमार्थी मरावे। शरीर सार्थक करावे।
पूर्वजास उद्धरावें। हरिभक्ती करोनिया।।
परमार्थ जन्माचे सार्थक। परमार्थ संसारी तारक।
परमार्थ दाखवी परलोक। धार्मिकासी।।

उद्यापासून परमार्थ करू असं कधीही म्हणू नये. क्षणाचाही विलंब न करता साधनेला प्रारंभ करावा. संसारात राहूनदेखील ईश्वरप्राप्तीची साधना करता येते. ज्ञानेश्वर महाराज म्हणतात- 'असोनि संसारी जिव्हे वेगुकरी' नामस्मरणाचा सहज सुलभ मार्ग संतांनी सांगितला. नामसाधनेच्या माध्यमातून श्रीहरी भेटल्याच्या अनेक कथा पुराणात आलेल्या आहेतच. मनोबोधात समर्थ रामदास स्वामी म्हणतात-

अजामेळ पापी वदे पुत्रकामे।
तया मुक्ती नारायणाचेनि नामे।।
शुकाकारणे कुंटणी रामवाणी।
मुखें बोलता ख्याती जाली पुराणी।।

अजामीळ आणि पिंगला नावाची गणिका यांचा उद्धार नामानेच झाला. तेव्हा साधकाने नामाची उपेक्षा करू नये. नामसंकीर्तन हे कलियुगात भगवद्प्राप्तीचे श्रेष्ठ साधन आहे. सत्ययुगात ध्यानाने, त्रेतायुगात यज्ञ अनुष्ठानाने, द्वापार युगात पूजाअर्चाने माणसाला देव मिळत असे पण कलियुगात मात्र केवळ नामसंकीर्तनानेच श्रीहरीची प्राप्ती होते. कलियुगात शरीर दुर्बलता, अल्पायुष्यता, मनाची अपवित्रता यामुळे यज्ञयागादिक अनुष्ठान साधना करणे कठीण झाले आहे. श्रीमद् भागवतकार देखील नामसाधनेचीच महती वर्णन करतात.

कृते यत् ध्यायतो विष्णू त्रेतायां यजतो मखैः।
द्वापारे परिचयायां कलौ तत् हरि कीर्तनात।।

उत्कट भावाने, श्रद्धेने जर नामसाधना केली तर निर्गुण परमात्मा सगुण साकार होऊन भक्ताच्या संकटकाळी धावून येतो असे समर्थांनी मनोबोधात वर्णन केले आहे. मनुष्य देह मिळालाच आहे तर मग आता आळस करू नका नाम साधनेचा मार्ग अवलंबा व जिवाचे कल्याण करा. नाहीतर मग ''आवर्ती पडला भवचक्री..' म्हणून तर समर्थ दासबोधात अगतिकाने सांगतात.-

येथे जेणें आळस केला। तो सर्वस्वी बुडाला।
देव नाही ओळखिला। विवेक बळे।।
।। जय जय रघुवीर समर्थ।।

श्री गोंदवलेकर महाराज पुण्यतिथी शताब्दीवर्ष व श्री तुकामाई द्विशताब्दीवर्षानिमित्तविशेष लेख

माझ्या ऐवजी समर्थांचे महत्त्व वाढव ! श्री तुकामाई

श्री. चैतन्य सहस्रबुद्धे, १२८ दर्डानगर, यवतमाळ.

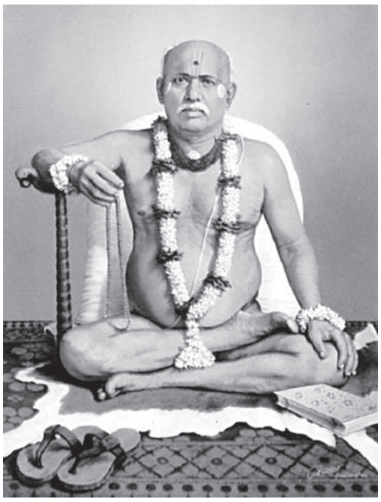

रामनवमीचा पवित्र दिवस उजाडला. पहाटेपासूनच येहळेगावी विठ्ठल मंदिरात उत्सवाची गडबड सुरू होती.काकड आरती नुकतीच आटोपलेली होती. प्रत्येक जण आपआपल्या पद्धतीने उत्सवाची तयारी करीत होता. स्त्रिया रांगोळी रेखाटत होत्या. पुरुषमंडळी तोरणं हार-फुले लावीत होते. रामरायाचा पाळणा सजविला जात होता. धूपाचा दरवळ सर्वत्र पसरला होता. पाडव्यापासून सुरुवात झालेल्या नाम पहाण्याकरिता मंदिराच्या कोपऱ्यात वीणा घेऊन एक वारकरी 'रघुपती राघव राजाराम' गात होता. सारे वातावरण रामप्रभूंच्या जन्माच्या चाहुलीने जणू मोहरून गेले होते. आनंदात चिंब भिजलेले होते.

या साऱ्या उत्सव तयारीकडे कौतुकाने पाहत श्री तुकाराम महाराज (तुकामाई) त्यांच्या नेहमीच्या जागेवर खांबाला टेकून बसले होते. त्यांच्या मागे गणपती नावाचा एक बारा-तेरा वर्षाचा मुलगा शांतपणे हात जोडून उभा होता. त्याचे इतरत्र लक्षच नव्हते. मंदिरातली चाललेल्या तयारीची मौज पहावी असे त्याच्या मनात देखील आले नाही. त्याची नजर फक्त श्री तुकामाईंच्या पायाकडे खिळलेली होती.

'गण्या, आज रामाचा जन्म आहे, नाही का?

'होय महाराज !'

'अरे लेका मग समर्थांचाही जन्मोत्सव आजचाच की ?'

'जी महाराज !'

'वा...! आजचा दिवस मोठा थोर आहे. तुझाही जन्मोत्सव आजच करू या.' तुकामाई एवढे बोलले आणि त्या लहानशा गणूचे डोळे भरून आले. तुकामाईंच्या अवतीभोवती असणाऱ्या मंडळींना त्याच्या बोलण्यातले अक्षरंही समजले नाही. कुतूहलाने एकमेकांकडे पहात ते लोक हातवारे करू लागले. मात्र या सगळ्यांपेक्षा वयाने लहान असणाऱ्या गणपतीला सगळे समजून आले होते. त्याच्या डोळ्यातून आनंदाश्रू वाहू लागले. या दिवसाकरिताच गणपती गोंदवले सोडून बाहेर पडला होता. या क्षणाकरिताच सर्व संतांच्या भेटी घेऊन गणपती येहळेगावी तुकामाईंचा शोध घेत आला होता, आणि ... आणि श्री समर्थांच्या जन्मदिनी प.पू. तुकामाई त्यास अनुग्रह देऊन जणू पुनर्जन्म देणार होते. त्याकरिताच नऊ महिने तुकामाई व्यतिरिक्त गणुने दुसरा कोणताही विचार केला नव्हता. गेले नऊ महिने तुकामाईंनी आपल्या विलक्षण पद्धतीने शिष्याची कठोर परीक्षा चालवली होती. शिष्यत्व कसोटीला लागते तेव्हाच त्याची खरी परीक्षा होते. त्यानंतरच तो कृपेस पात्र होतो.

तुकामाईंनी गणूस कधी डोहात उडी मार म्हणून सांगावे तर कधी त्यांच्याच आज्ञेने तोडून आणलेली वडाची पाने परत त्याच झाडास नेऊन लाव असे सांगावे. गणूने हे सारे मुकाट्याने करावे. आश्चर्य म्हणजे पाने देखील परत झाडाला चिकटत असत. एकदा तर कयाधु नदीच्या काठी वाळूत खड्डा खणायची आज्ञा करून तुकामाईंनी बाजूला खेळत असलेली तीन-चार वर्षाची

पोरं बखोटं धरून आणली व त्या खड्ड्यात ढकलली वर संपूर्ण रेती माती भरून त्यावर गणूला पद्मासन घालून बसायला लावले. या अघोरी परीक्षेचा कळस तर यापुढे होता. त्या लहान पोरांचे माय बाप त्यांना शोधायला तेथे आले असता तुकामाईंनी त्या गोसाव्याला विचारा. नाही बोलला तर त्यास मारा असे सांगून पाठवले. गणूला बोलायचे नाही अशी आज्ञा असल्याने तो डोळे मिटून एकाग्र चित्ताने सद्गुरू स्मरण करीत बसला होता. ती मंडळी तावातावाने गणपती जवळ आली व तो काही बोलत नाही, विचारलेल्या प्रश्नांचे उत्तर देत नाही पाहून त्यास मारू लागली. तेवढ्यात तुकामाई धावत तेथे आले. त्या मंडळींना ओरडून म्हणाले,'अरे ढकला त्याला, तो तुमची पोरे खड्ड्यात पुरून वर बसला आहे.' हे ऐकताच गणूला ढकलून ती मंडळी माती, रेती उपसू लागली. त्यामध्ये त्यांची मुले मृतावस्थेत पडलेली दिसली. ते पाहिल्यावर क्रोधाचा भडका उडावा तसे झाले. त्या मुलांचे माय-बाप गणूला मारण्याकरिता सरसावले तेव्हा तुकामाय ओरडले ' त्याला कशाला मारता ? तुमची मुले चांगली जिवंत तर आहेत.' त्यांनी असे म्हणताच त्या खड्ड्यातून ते चिमुकले मुलं हसत खेळत येऊन आपआपल्या मायबापांना बिलगले. एवढा प्रकार उलटून गेल्यानंतर देखील गणू तसाच शांत व निश्चल होता. हे पाहून तुकामाईंना प्रेमाचे भरते आले. गणुला त्यांनी पोटाशी घेतले व 'तू माझ्याकरी येवढा दूरवरनं येथे आला आणि मी चांडाळ तुला मार देववतो पण रामराया याचे गोड फळ तुला दिल्याशिवाय राहणार नाही. असे म्हणत तुकामाई त्याला घेऊन येहळेगावी परत आले.

हे सारे गणपतीच्या डोळ्यासमोर उभे राहिले. आज त्याच्या गुरुसेवेतील पूर्णत्वाचा दिवस होता. हे जाणून त्याचे मन अत्यानंदाने फुलून आले. मध्यान्हाचा तो पवित्र क्षण जवळ आला. देवळात 'रघुपती राघव राजाराम' चा जयघोष निनादू लागला. त्याच वेळी तुकामाईंनी गणूचा हात धरून त्यास वाड्याच्या शेजारी असलेल्या पाय विहिरीत नेले. पायऱ्या उतरताना तुकामाई म्हणाले,' जे पूर्वी रामचंद्रांना वसिष्ठांनी दिले होते ते आज तुला देतो.

त्या भल्या थोरल्या बारवमध्ये (विहिरीमध्ये) दोन कोनाडे होते. त्यातील एका कोनाड्यात गणूला बसवून तुकामाईंनी त्याच्या डोक्यावर हात ठेवला. त्यासरशी तात्काळ गणपतीची समाधी लागली. तो शक्तिपातच होता. सद्गुरूंच्याकडून शिष्याच्या अंतरंगात होणारे ते समर्थशक्ती संक्रमण होते. बाजूच्या कोनाड्यात तुकामाई बसून दोघेही बराच काळ ध्यानस्थ होते. त्या अवस्थेतून बाहेर आल्यावर तुकामाईंनी गणूला 'श्रीराम जय राम जयजय राम' या त्रयोदशाक्षरी मंत्राचा उपदेश केला व थोडे थांबून तुकामाई म्हणाले 'बाळ, प्रापंचिक लोकांना आपल्या प्रपंचामध्येच परमार्थ कसा करावा हे शिकव. राम मंदिरांची स्थापन करून रामनामाचा प्रसार कर आणि...

माझे महत्त्व वाढवण्यापेक्षा समर्थांचे महत्त्व वाढव!'

श्री तुकामाईंनी गणुचे नाव ब्रह्मचैतन्य ठेवले. तेच श्री ब्रह्मचैतन्य गोंदवलेकर महाराज.

श्री ब्रह्मचैतन्य महाराजांनी पुढे आयुष्यभर रामनामाचा प्रसार केला. खऱ्या अर्थाने समर्थांचे महत्त्व वाढवले. श्री तुकामाई इ.स. १८१३ साली जन्मले व १८८८ साली त्यांनी देह ठेवला. ७५ वर्षांच्या आपल्या आयुष्यात त्यांनी अनेक तळागाळातल्या व्यक्तींना नामाला लावले. त्यांना शरण आलेल्या व्यक्तीला त्यांनी कधीही तू कोणते साधन केले आहेस विचारले नाही. शरणागत असलेल्या जिवावर तात्काळ कृपा ही वात्सल्यमूर्ती तुकामाईंची लीलाच होती. त्यांच्या कसोटीतून पार निघणे महाकठीण असे पण जो त्यातून पार झाला त्याला तुकामाई सर्वस्व देऊन टाकीत. अगदी स्वस्वरूपात विलीन करून घेत.

त्यांचे शिष्योत्तम श्री ब्रह्मचैतन्य महाराज हे इ.स. १८४४ साली जन्मले. इ.स. १९१३ साली त्यांनी

देह ठेवला. जवळ जवळ ६९ वर्षाच्या आपल्या आयुष्यात प्रत्यक्ष आचारातून विचारातून व उच्चारातून त्यांनी भगवंतनामाची गंगा अखंडपणे वाहविली. अक्षरशः लाखो लोकांना श्रीमहाराजांनी भगवंताच्या नामाचे दान केले. पू. बाबा बेलसरे त्यांच्याविषयी सांगताना म्हणतात श्री ब्रह्मचैतन्य महाराजांची वाणी एखाद्या समाधी-सिद्ध तत्त्वज्ञानाची वाणी नव्हती तर नामस्वरूप ॐकाराचीच ती प्रकट गर्जना होती. केवळ एका भगवंताच्या नामाने श्री महाराजांनी अनेकांना आत्मनिष्ठेचे द्वार मोकळे करून दिले.

समर्थांचा दासबोध त्यांना अतिशय प्रिय असे. जो दास होईल त्यालाच दासबोध समजेल असे ते म्हणत. श्री महाराज वरचेवर दासबोधावर निरूपण करीत. त्यांच्या छायाचित्रातही बाजूला ठेवलेला ग्रंथ हा दासबोधच होय. आपल्या सद्गुरूंची आज्ञा तंतोतंत पाळून श्री ब्रह्मचैतन्य महाराजांनी समर्थांचे महत्त्व सर्वदूर वाढवले. जागोजागी राम मंदिरे स्थापून समर्थांप्रमाणे नामाचा जागता प्रसार केला. त्यांचे अंतःकरण अवघे समर्थमय झाले होते. श्रीमहाराजांना समर्थांचाच अवतार मानीत असत.

समर्थस्वरूप असलेल्या श्रीमहाराजांच्या आज्ञेनेच पू. बाबा बेलसरे यांनी दासबोधावर टिका लिहिली. जो ग्रंथ आज अत्यंत प्रचलित व सर्वमान्य आहे. याशिवाय श्री ब्रह्मचैतन्य महाराजांनी समर्थांचे अधिष्ठान समोर असावे या हेतूने महाभागवत (श्री कुर्तकोटी, शंकराचार्य) यांना श्री समर्थांच्या मूर्तीची स्थापना करावयास सांगितली होती. अशी मूर्ती हरदा येथील श्रीमहाराजांनी स्थापन केलेल्या राम मंदिरात आहे.

एकूणच समर्थांचा वसा या गुरुशिष्यांनी प्रापंचिक माणसांच्या अंतःकरणात रुजवून जन सामान्यांचे कल्याण केले.

२०१३ साल हे श्री तुकामाई यांचे जन्मद्विशताब्दी वर्ष तसेच श्री ब्रह्मचैतन्य महाराजांच्या पुण्यतिथीचे शताब्दी वर्ष आहे. तब्बल शंभर-सव्वाशे वर्षाचा कालावधी लोटला पण आजही त्यांचे अस्तित्व तेवढेच जाज्वल्य आहे. तेजोमय आहे.

।। जय जय रघुवीर समर्थ।।

‘रघुवीर समर्थ’ मासिकातील पृष्ठ प्रायोजनासंबंधी

एप्रिल २०१३ च्या अंकापासून **‘रघुवीर समर्थ’** मासिकासाठी पृष्ठ प्रायोजकत्व स्वीकारले जाईल.

आपण आपल्या नावाने आपल्या दिवंगत आप्तेष्टांच्या स्मृतीप्रीत्यर्थ किंवा परिवारातील सदस्याच्या वाढदिवसाप्रीत्यर्थ श्रीसमर्थ विचारांचा प्रसार व प्रचार सेवा म्हणून अंकातील एक अथवा अधिक पानांचे प्रायोजकत्व स्वीकारू शकता. प्रायोजित केलेल्या पानावर आपले नाव छापले जाईल.

पृष्ठ प्रायोजनाचे दर :
एका अंकातील एका पानासाठी रु. ५००/-

अधिक माहितीसाठी संपर्क-
स. भ. मंदारबुवा रामदासी, ९७६३२७१४०७
श्री. रवि देशपांडे ९४०५५४२४६१

सुजन वाक्य

अमंत्रं अक्षरं नास्ति नास्ति मूलं अनौषधम्।
अयोग्यो पुरुषो नास्ति योजकस्तत्र दुर्लभः।।

असे एकही अक्षर नाही ज्यापासून मंत्र होत नाही, अशी एकही वनस्पती नाही जी औषधीगुणांनी युक्त नाही. या जगात एकही मनुष्य नाही जो अयोग्य आहे, परंतु वानवा आहे ती योग्यरितीने योजना करणाऱ्या पुरुषाची!

स्वामी विवेकानंद शतकोत्तर सुवर्ण जयंती महोत्सवानिमित्त :

योद्धा सन्यासी - स्वामी विवेकानंद

सौ. वृषाली कुलकर्णी, चिंचवड. मो. ९८८११०४९४६

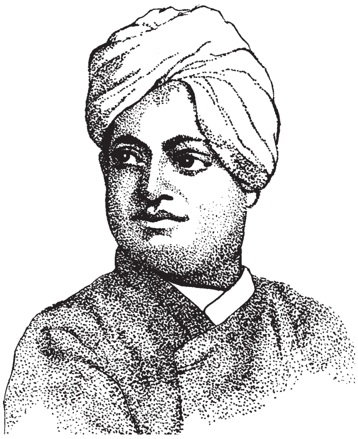

इ.स. १८९३, सप्टेंबर ११, सोमवार शिकागो सर्वधर्मपरिषद जगाच्या इतिहासातील एक संस्मरणीय दिवस ! व्यासपीठावरील अवघ्या वीस वर्षाच्या तेजस्वी, भगव्या वस्त्राने शोभायमान असणाऱ्या युवकाने अंतःकरणापासून जनतेच्या हृदयाला आवाहन केले 'अमेरिकेतील माझ्या भगिनींनो आणि बंधूंनो' हे शब्द साऱ्या आसमंतात निनादले आणि नंतरची दोन मिनिटे टाळ्यांचा प्रचंड कडकडाट झाला. सारा जनसमुदाय हेलावला आणि स्वामी विवेकानंद साऱ्या जगाला ज्ञात झाले. 'संघर्ष नको, परस्परांना साहाय्य करा, आत्मसात करा, विनाश करू नका, कलह नको, मैत्री हवी, शांती हवी, तुम्ही अमृताचे पुत्र आहात. तुम्ही सर्वशक्तीमान आत्मा आहात. शुद्ध बुद्ध महान आत्मा ! उठा, जागे व्हा, स्वरूपाचा विकास करण्याचा प्रयत्न करा'' ही निर्भय आत्मसंपन्न वाणी अमेरिकेतील भोगविलासी जनतेला प्रकाश दाखविणारी वाटली. साऱ्या जगाला हिंदू धर्माचा नव्याने परिचय होत गेला आणि नरेंद्रनाथ विश्वनाथ दत्त अर्थात स्वामी विवेकानंद भारतमातेच्या मुकुटात हिरा बनून तेजाळत राहिले.

स्वामीजींचा जन्म १२ जानेवारी १८६३ कोलकत्यात आई भुवनेश्वरी देवी आणि विश्वनाथ दत्त या दंपतीपोटी अत्यंत उच्चशिक्षित, संपन्न घराण्यात झाला. विलक्षण एकाग्रता, तपासून बघण्याची तर्कवृत्ती अपार बुद्धिमत्ता आणि सर्वात महत्त्वाची 'सत्य' जाणण्याची आध्यात्मिक स्पृहा, क्रिकेट, फुटबॉल, बुद्धिबळ यासारख्या खेळांबरोबर ध्यानाच्या सूक्ष्म गतीचाही अभ्यास नरेंद्राचे जीवन अष्टपैलू करीत होता. नरेंद्राच्या रूपाने जगाला नवी जीवनाभिमुख दृष्टी देण्यासाठी भविष्यकाळ वाट बघत होता. आत्मविस्मृत होऊ पाहणारा भारत पश्चिमी संस्कृतीला बळी पडून अनुकरण करीत होता. त्यात ख्रिस्ती मिशनऱ्यांचे आक्रमण ! शतकानुशतके गुलामीत खितपत पडल्यामुळे स्वत्त्व विसरलेल्या जनमानसाला बुद्धी झाकोळून रूढींनाच कवटाळून बसलेल्या समाजाला 'आत्मनोमोक्षाथ' जगद्हिताय च । हा जीवन विचार देणारी एक प्रचंड लाट स्वामीजींच्या रूपाने उसळली. ही लाट केवळ उसळलीच नाही तर रानावनातला वेदांत सहजपणे कर्मात उतरवताना एक महान मंत्र घेऊन आली. 'शिवभावे जिवसेवा ! केवढा उदात्त व्यापक विचार हा ! 'हे मानवांनो मृतांची पूजा टाकून आम्ही तुम्हाला जीवंताच्या पूजेसाठी बोलावीत आहोत. वृथा संदेहांचा, दुर्बलतेचा व गुलामांच्या ठायीच आढळणाऱ्या मत्सरी वृत्तींचा त्याग करून या महान युगचक्राच्या परिवर्तनास हातभार लावा.'' या निःसंदिग्ध विचारप्रणालीमुळे स्वामीजी युगनायक ठरले. समर्थ रामदासांचा 'राष्ट्रबाणा' पुन्हा एकदा स्वामीजींनी खणखणीतपणे उच्चारला. 'स्वधर्म आणि स्वकर्म' यांची अपूर्व सांगड घातली. या विचारांचे मूळ त्यांच्या अध्यात्मिकतेसह त्यांच्या राष्ट्रप्रेमात आहे म्हणून समर्थ रामदासांप्रमाणे ते तरुणांसाठी आदर्श आहेत.

स्वामीजी त्यांच्या युवावस्थेत, एकांतात अभ्यास, लिहिणे, विविध साहित्याचे, धर्मग्रंथाचे वाचन,

संगीत व वैयक्तिक आध्यात्मिक साधना करीत असत. अत्यंत तर्क शुद्ध विचार प्रणाली, अपार बुद्धिमत्ता असणारे नरेंद्रनाथ 'सत्य जाणण्याच्या इच्छेने व्याकूळ होत असत! म्हणूनच आपल्या लाडक्या 'नोरेन'ला रामकृष्णांनी पहिल्या भेटीतच डबडबत्या डोळ्यांनी म्हटले, 'असा कसा रे मला विसरलास तू ! या सगळ्या भोगी लोकांशी बोलून वीट आलाय, आता तुझ्याशी बोलल्यावर शांत वाटतेय. रामकृष्णांनी दाखवलेली ही ओळख या गुरुशिष्य नात्याचे अनुपम उदाहरण ठरले. 'तुम्ही ईश्वर पाहिला आहे का ? या नरेंद्राच्या प्रश्नाला,'होय बाळ ! मला ईश्वराचे दर्शन झाले आहे. तुला पाहतो त्यापेक्षा कितीतरी स्पष्टपणे मी त्याला पाहिले आहे. तूही त्याला पाहू शकतोस. सांगेन त्याप्रमाणे वागशील तर तुलाही तो दाखवू शकेन.' हा विश्वास अनुभवल्यावर निराकारवादी नरेंद्रनाथ ब्राह्म समाजाचे अनुयायित्व सोडून गुरुचरणी पूर्ण समर्पित झाले. रामकृष्णांना 'जितकी मते तितके मार्ग'च्या सार्वजनिक युवक प्रसारासाठी नरेंद्रनाथ योग्य अधिकारी आहे. हे माहीत होते. 'नरेंद्र ज्ञानाचा सूर्य आहे' त्याच्या ठायी सोळा कला पूर्ण वसत आहेत असे मोठ्या गौरवाने रामकृष्ण म्हणत. ठाकुरांनी अंतिम समयी स्वामीजींना विचारले तुला काय हवंय ? स्वामीजी म्हणाले,'मी निर्विकल्प समाधीत राहू इच्छितो' हे ऐकल्यावर ठाकूर म्हणतात,''ही गोष्ट उच्चारायला तुला लाज वाटत नाही. एखाद्या विशाल वटवृक्षासमान वाढून शेकडो हजारो लोकांना सावली द्यायची इच्छा सोडून तू स्वतःच्या तृप्तीसाठी तडफडतोस, इतके क्षुद्र ध्येय तुझे. अरे! ती जगदंबा तुझ्याकडून कार्य करवून घेईल. तू नाही केलेस तर तुझी हाडे करतील.'' अशाप्रकारे साधनेतील सिद्धी कर्मात उतरवण्याची दिशा नरेंद्रनाथांना मिळाली ते समाजाभिमुख झाले.

आपल्या भारतभ्रमण काळात, मुंबई-पुणे गाडीत काही युवक, संन्यासी, त्यांची निष्क्रियता वगैरे दोष दाखवीत तर्क विचार करीत होती आणि एक युवक संन्यासमहिमा इतर सर्वांच्या मनावर बिंबवण्याचा प्रयत्न करीत होता. तो युवक होता लोकमान्य बाळ गंगाधर टिळक ! स्वामीजी लोकमान्यांची बाजू उचलून इतरांशी तर्क करू लागले. आपल्या धीरगंभीर शब्दांत म्हणतात, संन्यासांनी भारताच्या एका प्रांतातून दुसऱ्या प्रांतात भ्रमण करीत राष्ट्रीय जीवनाच्या उच्च आदर्शाचा प्रसार केला. अनेक स्थित्यंतरातून गुरुपरंपरेचे रक्षण केले. कुणी स्वार्थी, ढोंगी लोकांनी लावलेल्या कलंकामुळे समस्त संन्यस्त संप्रदाय दोषी ठरणार नाही. अर्थातच शास्त्रशुद्ध विचारांपुढे सारे गप्प बसले. पण लोकमान्य मात्र स्वामीजींची विद्वत्ता, वक्तृत्वाने मोहित झाले. स्वामीजी लोकमान्यांच्या वाड्यात काही दिवस राहिले. परस्परांशी केलेल्या राष्ट्रीय आणि वेदांतिक चर्चा या इतिहासाचे सुवर्ण क्षण आहेत. ह्या दोन महापुरुषांची भेट अवघ्या महाराष्ट्राला गौरवास्पद आहे. अध्यात्म आणि राष्ट्रप्रेम हे समर्थांप्रमाणे लोकमान्यांप्रमाणे स्वामीजींचाही आत्मा आहे.

कन्याकुमारीच्या त्या खडकावर योगावस्थेत ध्यानमग्न स्वामीजी चिंतन करताहेत,'गुरुदेव समग्र भारताचे भ्रमण केले, उच्चनीच, गरीब-श्रीमंत, विद्वान-अडाणी प्रत्येकाच्या दारी जाऊन प्रत्यक्ष अनुभूतीद्वारा लाभलेल्या सत्याचा प्रचार करण्याचा यथाशक्ति प्रयत्न केला. आता आणखी काय ? तोच त्यांना जाणवला, त्यांचा प्रिय भारत ! दैन्य, दुःख, अज्ञान, साथीच्या रोगांनी पिडलेला भारत, निराशेत गढलेला मोहान्ध, अत्याचारग्रस्त भारत ! या धर्माला सुयोग्य शिक्षणाचे कोंदण हवे, त्याला लागणारा पैसा हा कौपीनवंत संन्याशी कोठून आणेल ? व्याकूळ मनाने जनहितासाठी सखोल चिंतन करता करता एक मार्ग तेजाळला 'होय माझ्या भारताचा प्रतिनिधी म्हणून मी पाश्चात्त्य देशात जाईन. मेंदूच्या बळावर पैसा मिळवून स्वदेशी येईन आणि उर्वरित जीवन मातृभूमीची उन्नती साधण्यात वेचेन किंवा याच प्रयत्नात प्राण देईन.

दुर्दम्य आत्मविश्वास, गुरुकृपा, अथक प्रयत्न समाजहिताचे भान याचा प्रत्यक्ष अनुभव म्हणजे शिकागो

धर्म परिषदेतील ते ‘पाच शब्द’ ‘अमेरिकेतील माझ्या बंधूनो आणि भगिनींनो’ नव चैतन्याची, नवविचारांची ऊर्मी तरुणांमध्ये कार्यप्रवणता घेऊन आली.

आजही १५० वर्षानंतरही ही विचारांची लाट तितकीच समर्थपणे म्हणते आहे,‘दुर्बलता हाच मृत्यू, पवित्रता हेच जीवन’ शारीरिक, बौद्धिक, आत्मिक, दुर्बलता उत्पन्न करणारे जे जे काही असेल त्याचा विषाप्रमाणे त्याग करा !

युवकांनो उठा ! ध्येयनिश्चित करा !

Arise! Awake ! and stop not till the goal is reached !

This is the gist of all worship- to be pure and to do good to others.

Truth alone triumphs, not untruth stand upon truth and you have got god'

तरुणांनो व्यायाम, खेळ आणि भगवद्‌गीता या द्वारेच तुम्ही आपला विकास करू शकता.

जीवनाच्या संध्याकाळी स्वामीजी म्हणाले होते ‘मी तुम्हांला १००० वर्षे पुरतील इतके विचारधन दिले आहे.’ जर या वेळी एक विवेकानंद असता तर तो समजू शकला असता की या विवेकानंदाने जगासाठी काय केले. परंतु कालांतराने अनेक विवेकानंद तयार होतील.

प्रखर वैराग्य, ज्ञान, भक्ती आणि कर्मयोगाला असंख्य जनतेच्या प्रेमयोगात रूपांतरीत करणाऱ्या योद्धा संन्याशाला युवादिनानिमित्त शतशः प्रणामासह ही भावांजली -

दुबळा न जगती कोणी, तुम्ही पुत्र अमृताचे।
चल टाकूनी निराशा, घे वेध अंतरीचे ।
त्रिभुवन असे कुशीला, सामर्थ्य घे मनाने ।
जीवनास घडविले त्या संन्यस्त जीवनाने ।।
दुःखास दे निवारा, कर उपेक्षा सुखाची ।
असो कर्म, ज्ञानभक्ती, मनी ओढ शाश्वताची।
हृदी ठेवूनी गुरूला, खेळी अलिप्ततेने।
जीवनास घडविले त्या संन्यस्त जीवनाने ।।
अरे ! कोण तू कुणाचा ? का रडसी धायी धायी।
आनंद विखुरला हा घे शोध ठायी ठायी।
शक्ती अमोघ शस्त्र, का बसतोस दीनवाणे ?
धर्मास शिकविले त्या संन्यस्त जीवनाने ।।
मृतप्राय धर्म जागा, केला पहा शिवाने।
जगतास तेज दिधले, त्या वीर भास्कराने।
आम्ही पुत्र चालतो रे तव मागुती पथाने।
जीवनास उजळिले त्या संन्यस्त नरेंद्राने ।।

।। जय जय रघुवीर समर्थ।।

‘रघुवीर समर्थ’च्या सभासदांना अंक पाठविल्याची तसेच वर्गणी संपल्याची सूचना एस.एम.एस. द्वारे पाठविण्याची व्यवस्था करण्यासाठी कृपया आपले मोबाईल क्रमांक खालील क्रमांकावर कळवावेत.
श्री. रवि देशपांडे ९४०५५४२४६१
(सातारा कार्यालय)

सुजन वाक्य

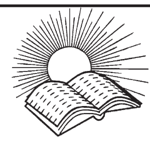

आपदां कथितः पन्थाः इन्द्रियाणामसंयमः ।
तज्जयः संपदां मार्गः येनेष्ठं तेन गम्यताम् ।।

▶ असे ज्ञात्यांनी सांगितले आहे की संकटे येण्याचा मार्ग म्हणजे इंद्रियांवर ताबा नसणे आणि वासनांवर ताबा असणे हा वैभव मिळण्याचा मार्ग आहे. तर आता जे तुम्हाला हवं असेल त्या मार्गाने जा.

संत तुकाराम महाराजांचे साखळीचे १२ अभंग

तुका म्हणे (अभंग २ रा)

सौ. माधुरी दि. जोशी, बुलढाणा, मो. ९८२२१९०९६३

अहर्निशी सदा परमार्थ करावा।
पाय न ठेवावा आडमार्गी।।१।।
आडमार्गी कोणी जन जे जातील।
त्यातून काढील तोचि ज्ञानी।।२।।
तोचि ज्ञानी खरा तारी दुजियासी।
वेळोवेळा त्यासी शरण जावे।।३।।
आपण तरले नव्हे ते नवल।
कुळे उद्धरील सर्वांची तो ।।४।।
शरण गेलियाने काय होते फळ।
तुका म्हणे कुळ उद्धरिले।।५।।

पहिल्या अभंगातील शेवटच्या चरणात ''तुका म्हणे येथे सत्वाचे सामर्थ्य। करावा परमार्थ अहर्निशी।।'' असे तुकाराम महाराजांनी सांगितले. सत्त्वगुणाच्या बळावर अहोरात्र परमार्थ करावा असे सांगतानाच दुसऱ्या अभंगाच्या पहिल्या चरणात ''अहर्निशी सदा परमार्थ करावा। पाय न ठेवावा आडमार्गी'' असेही ते सुचवितात. परमार्थ करताना आडमार्गावर जाऊ नये असे ते सांगतात. परमार्थ आचरताना, व्यवहारही फार दक्षतेने वागावे कारण ''ज्याने विठ्ठल मात्रा घ्यावी। त्याने पथ्ये सांभाळावी'' असे तुकोबाच सांगतात. विधी आणि निषेध अशा दोन गोष्टी शास्त्राने सांगितल्या आहेत. आध्यात्मिक साधनेची दोन अंगे प्रामुख्याने मांडली जातात. १) ग्राह्य व २) त्याज्य. ग्राह्य गोष्टींचे म्हणजेच विधिपूर्वक गोष्टींचे आवर्जून पालन करावे व निषेधात्मक गोष्टी कटाक्षाने टाळाव्यात असे शास्त्र व संतांचे सांगणे आहे. समर्थांनी सुद्धा मनाच्या श्लोकात सुरुवातीच्या काही श्लोकांमध्ये सदाचरण व नीती-न्याय इ. वंद्य गोष्टींचा आग्रह धरला आहे. ''मना सज्जना भक्तिपंथेचि जावे । तरी श्रीहरी पाविजेतो स्वभावे'' असे सांगतानाच ''जनी निंद्य ते सर्व सोडूनि द्यावे। जनी वंद्य ते सर्व भावे करावे''अशी सूचना दिली आहे. सदाचरणाचा पाया भरभक्कम असेल तरच सत्त्वगुणाच्या बळावर परमार्थ तडीला जाऊ शकतो. आणि म्हणूनच काय करावे व काय करू नये हे तुकोबांनी सुद्धा आपल्या एका अभंगात अति स्पष्टपणे सांगितले आहे.

१) पराविया नारी माउली समान। मानलिया धन काय वेचे।

२) न करिता परनिंदा परद्रव्य अभिलाष। काय तुमचे वेचे सांगा। अर्थात परनारी, परनिंदा व परद्रव्य ह्या तीन गोष्टी निषेधात्मक सांगितल्या. गोंदवलेकर महाराज म्हणतात परनारी-मातेसमान माना, परनिंदा ओकारीसमान माना व परद्रव्य विष्ठेसमान माना. तुकाराम महाराजांनी ''बैसलीये ठायी म्हणता रामराम'' (नामस्मरण) ''संतांच्या वचनी मानिता विश्वास'' (संतसंगती) व ''खरे बोलता कोण लागती सायास (सत्यवचन) या तीन गोष्टी विधी म्हणून सांगितल्या आहेत. या तीन विधी व तीन निषेधांचे तंतोतंत पालन सातत्याने जर झाले तर तुकोबा ह्याच अभंगाच्या शेवटी म्हणतात ''तुका म्हणे देव जोडे याजसाठी। आणिक ते आटी न लगे काही '' अर्थात इतर कोणत्याही गोष्टींची आटाआटी करण्याचे कारण उरणार नाही.

आणि म्हणून ''पाय न ठेवावा आडमार्गी'' या चरणामध्ये फार मोठे रहस्य दडले आहे. पुष्कळदा अनेक लोक अनेक वर्षांपासून परमार्थ करताना दिसतात परंतु एवढे करूनही मात्र त्यातील एखादाच परमसिद्धीला प्राप्त होतो.

मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चित् यतति सिध्दये।
यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः।।(गीता)

परमार्थ साधन करताना मागील जन्मांच्या अनेक वासना वर उफाळून येतात. त्या अशुभ वासनांचा प्रवाह साधकाचे अंतःकरण ढवळून टाकतो. वासनांचा रेटा त्याला त्याचेकडे खेचतो व शास्त्र, संत मात्र त्याला तसे करू नको असे खुणावीत असतात. पुष्कळदा ह्यात रस्सीखेच होऊन साधक शास्त्रानुसार निर्णय न घेता वासनानुसारी निर्णय घेतो व त्यामुळे आडमार्गाने त्याची वाटचाल होऊ शकते व इथेच त्याचे सत्त्वगुणाचे सामर्थ्य कमी पडते. आणि म्हणून फार सावधगिरीने परमार्थ करावा लागतो. ''सावध साक्षेपी दक्ष। तया तत्काळचि मोक्ष'' असे समर्थ म्हणतात.

आडमार्गाचे वर्णन करताना आनंद फंदी नावाचे शाहीर फार सुंदर ''फटका' मारतात. तो असा– ''बिकट वाट वहिवाट नसावी धोपट मार्गा सोडू नको। संसारामधि ऐसा आपला उगाच भटकत फिरू नको।। चल सालसपण धरूनी निखालस खोट्या बोला बोलू नको। अंगि नम्रता सदा असावी राग कुणावर धरू नको।। अवगुण, अनिती, अहंकार, कामक्रोधादि विकार, विषयासक्ती वगैरे गोष्टी साधकाला परमार्थ मार्गात अडसर म्हणून उभ्या राहतात. आणि म्हणून साधकाने अगदी सरळ नाकासमोर चालावे अशी सूचना संत करतात. 'फटका' ह्या काव्यात आनंद फंदी पुढे एका कडव्यात म्हणतात, ''उगीच निंदा स्तुती कुणाची स्वहितासाठी करू नको। बरी खुशामत शहाण्याची ही मूर्खाची ती मैत्री नको।। कष्टाची बरी भाजीभाकरी तूप साखर तूं चोरू नको।।'' अशाप्रकारे आडमार्ग व सरळमार्ग ह्या दोन्हींचा खुलासा त्यांनी आपल्या काव्यात केला आहे. खरे तर मुळातच तो फटका वाचणे अधिक श्रेयस्कर. जागेची मर्यादा लक्षात घेता ते काव्य पूर्ण येथे दिले नाही.

समर्थ सुद्धा मनाच्या श्लोकात, भक्तिमार्गाला लागलेल्या मनाला म्हणतात,

''मना वासना दुष्ट कामा न ये रे। मना सर्वथा पाप बुद्धि नको रे। मना धर्मता नीती सोडू नको हो। मना अंतरी सार विचार राहो।। मना पाप संकल्प सोडोनि द्यावा। मना सत्य संकल्प जीवी धरावा। मना कल्पना ते नको विषयांची। विकारे घडे हो जनी सर्व चीची।। नको रे मना क्रोध हा खेदकारी। नको रे मना काम नाना विकारी। नको रे मना सर्वदा अंगीकारू। नको रे मना मत्सरू दंभभारू।।

या तीन श्लोकात आडमार्गाने जाऊ नको असे सांगितले आहे.

परमात्म प्राप्ती हे एकदा ध्येय ठरल्यानंतर आडमार्गाने जाऊ नये हे खरे; परंतु जर कोणी वासनेच्या जबरदस्त प्रभावामुळे त्या मार्गावर गेलाच तर फक्त ज्ञानीच त्याला त्यातून बाहेर काढू शकतो. आणि म्हणून संत, सद्गुरूंचे मार्गदर्शन, त्यांचा सहवास परमार्थ मार्गात अतिशय मोलाचा ठरतो, म्हणून तुकोबा पुढील चरणात म्हणतात–

आडमार्गी कोणी जन जे जातील।
त्यातून काढील तोचि ज्ञानी।।२।।

यदाकदाचित चुकून आडमार्गावर पाय पडलाच, तर श्रीगुरूंना अनन्यभावाने शरण जावे, व त्यातून सुटण्याचा त्यांना मार्ग विचारावा. सतत त्यांची सेवा करावी. परमार्थ मार्गात येणाऱ्या अडचणी व त्यातून सुटका ह्याविषयी फक्त ज्ञानीच मार्गदर्शन करू शकतात.

तत्विध्दि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया।
उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ।।४/३४

असे भगवद्गीता सांगते आणि म्हणून सद्गुरूंना शरण जाऊन त्यांचे मार्गदर्शन घ्यावे. तुकोबा पुढे म्हणतात,

तोचि ज्ञानी खरा तारी दुजियासी।
वेळोवेळा त्यासी शरण जावे।।३।।

ज्याप्रमाणे सागराच्या पाण्यात बुडत चाललेल्या माणसाला एखादा उत्तम पोहणाराच वर काढू शकतो, व काठावर सुखरूप पोहोचवतो, त्याचप्रमाणे संसार सागरात बुडणाऱ्या लोकांना सद्गुरूच वाचवितो व तारून नेतो किंवा भयानक स्वप्न पाहणाऱ्या झोपेतील माणसाला जागा असलेला मनुष्यच जागे करतो. तद्वतच संसार स्वप्नातून जागे करण्याचे काम सद्गुरू करतात.

म्हणून श्रीगुरूंना शरण जावे असे संत म्हणतात.

संतांचे संगति मनोमार्ग गति।
आकळावा श्रीपती येणे पंथ।।

असे ज्ञानेश्वर महाराज म्हणतात. संतांची संगत, सेवा व मार्गदर्शन यामुळे देव आकळणे, आपलासा करणे वा देवाचे अपरोक्षज्ञान होणे सोपे जाते. ''मनोमार्गे गेला। तो तेथे मुकला'' असे ज्ञानेश्वर महाराज म्हणतात. आपल्याच मनाने, आपल्याच बुद्धीने परमार्थ साधना करणे योग्य नसून ती सद्गुरूंच्या उपदेशानुसारच व्हावी. साधना करताना दारेषणा, वित्तेषणा, लोकेषणा इ. ईर्षा साधकाला आपल्याकडे खेचतात. आणि मग परमार्थ साधण्याऐवजी साधक त्यातच अडकतो.

त्यासाठी सातत्याने ब्रह्मज्ञानी सद्गुरूंचे मार्गदर्शन फार फार उपयोगी पडते. सद्गुरू संसार सागर तरून गेलेले असतात व इतरांना तारण्याचे सामर्थ्य त्यांचेमध्ये दडलेले असते. असा ज्ञानी स्वतः तर तरतोच पण अनेकांना तो तारून नेतो.

स तरती स तरति स लोकांस्तारयति ।।सूत्र ५०।।

असे नारदभक्तिसूत्रात नारद महर्षी म्हणतात.

एवढेच नव्हे तर पूर्ण कूळ उद्धरण्याची क्षमता त्याचेजवळ असते. पुढे तुकाराम महाराज म्हणतात,

आपण तरले नव्हे ते नवल।
कुळे उद्धरील सर्वांची तो।।४।।

अशा प्रकारे सद्गुरूंना शरण गेलेला साधक स्वतः तर तरतोच पण आपले कूळ उद्धरून नेण्याची क्षमता त्याचेजवळ असते म्हणून शेवटच्या चरणात म्हणतात,

''शरण गेलियाने काय होते फळ।
तुका म्हणे कूळ उद्धरिले।।५।।

शरण गेल्याने काय होते असा जर प्रश्न मनात येत असेल तर शरण जाणाऱ्याबरोबर त्याच्या कुळाचाही उद्धार होतो असे महाराज म्हणतात. शरण जाणे ह्याचा अर्थ आपली बुद्धी, इच्छा, मन संताच्या उपदेशात विलीन करणे. म्हणजेच आपली बुद्धी सद्गुरू चरणी गहाण टाकणे म्हणजे काहीच न चालविणे. त्यांनी सांगितलेल्या मार्गाने संपूर्ण विश्वासाने साधना करणे. श्रीगुरुगीता ह्या ग्रंथात भगवान शंकर पार्वतीला म्हणतात,

गुरुदर्शित मार्गेण मन शुद्धिं तु कारयेत।
अनित्यं खंडयेत् सर्वं यत् किंचिदात्मगोचरम्।।९९।।
जी दाविती गुरू वाट। तेथे कैसे डोंगरघाट।
शिष्ये जावे बिनबोभाट। त्यावरूनी।।
किंवा, गुरोः कृपाप्रसादेन आत्मारामं निरीक्षयेत्।
अनेन गुरुमार्गेन, स्वात्मज्ञानं प्रवर्तते।।११०।।

म्हणजे श्रीगुरूंच्या कृपेचा प्रसाद लाभूनच आत्मदर्शन करावे, (करता येते.) या गुरुमार्गानेच आत्मज्ञान होते.

अशाप्रकारे या अभंगात परमार्थ साधन करताना साधकाने नीतिमूल्यांचे पालन करावे व आडमार्गाने जाऊ नये हे सांगितले व त्याचबरोबर सद्गुरूंच्या मार्गदर्शनाप्रमाणे त्यांची सेवा करीत, आज्ञापालन करून साधना करावी; असे केले असता ते आपणास भवसागर पार करण्याची कला शिकवतील एवढेच नव्हे तर तारून नेतील ही श्रद्धा तुकाराम महाराजांनी जनमानसाच्या मनात निर्माण केली आहे.

।। जय जय रघुवीर समर्थ।।

सुजन वाक्य

निस्सारस्य पदार्थस्य प्रायेणाडम्बरो महान्।
न सुवर्णे ध्वनिस्तादृक् यादृक्कास्ये प्रजायते।।

▶ साधारणपणे ज्या गोष्टीत फारसे गुण नसतात त्यांचं खूप मोठं अवडंबर माजवलेलं असतं. काशाचा आवाज जितका मधुर असतो तितका सोन्याचा नसतो. (म्हणून सोन्यासारख्या वस्तूला अवडंबराची गरज नसते.)

दृष्टांत

श्री. अमृतबुवा रामदासी,
सज्जनगड

जैसे नेत्री घालिता अंजन। पडे दृष्टीस निधान।
तैसे सद्गुरुवचने ज्ञान। साधकास होय।। -श्रीमत् दासबोध ५-१-३८

कोळी जाळे विणून ते सांभाळतो किंवा पृथ्वीतून धान्यादी उगवतात, किंवा जिवंत पुरुषाच्या अंगावर केस व नखे उगवतात त्याप्रमाणे सत्‌रूप अक्षरब्रह्मापासून विश्व निर्माण होते. चेतन ब्रह्मापासून अचेतन जग कसे निर्माण होईल अशी शंका निर्माण होऊ नये म्हणून हा दृष्टांत दिलेला आहे. समजणे सोपे जावे म्हणून हा दृष्टांत प्रपंच असतो. कोणतेही इप्सित साध्य करून घेण्यासाठीचे पहिले पाऊल म्हणजे त्या ध्येयाची संपूर्ण माहिती करून घेणे. त्या साध्याच्या अंतिम टप्प्यापर्यंत घेऊन जाणाऱ्या मार्गाचे अवगाहन करणे, माहितीच्या आधारे निष्कर्षाप्रत जाऊन ते आत्मसात करून घेण्यासाठीचा सर्व सुलभ पर्याय म्हणजे दृष्टांत होय. दृष्टांताद्धारे बोधल्या जाणाऱ्या बोधक गोष्टी इतर मार्गाच्या तुलनेत अधिक अभिरुची संपन्न व अधिक सोपस्कर असल्याचे जाणवते. म्हणून या सदराच्या माध्यमातून समर्थ चरित्रातील दृष्टांताच्या आधारे आपण अध्यात्म आणि व्यवहार चातुर्य या व अशा अनेक गोष्टी सोप्या व गोष्टी रूपाने पाहणार आहोत.

अर्थ- काजळाने नेत्रशुद्धी होण्यास मदत होऊन ज्याप्रमाणे दृष्टीस निर्माण होणारा अडथळा दूर होतो. दृश्य रूप स्पष्ट होते. येणेप्रमाणेच परमार्थाचे विशुद्ध ज्ञान, हे सद्गुरू वचनाने, त्यांच्याच कृपाशीर्वादाने प्राप्त होऊन आपणास पूर्ण समाधान मिळते. याच ओवीच्या अनुषंगाने आलेला दृष्टांत आपण या लेखाद्धारे पाहण्याचा एक प्रामाणिक प्रयत्न करूया.

फार वर्षापूर्वीची गोष्ट आहे. एका गावात एक शेठजी राहत असत. त्या शेठजींना तीन मुले होती. शेठजी अत्यंत कनवाळू व प्रामाणिक आणि कष्टाळू अशी व्यक्ती. पण शेठजींच्या मुलांना मात्र कष्ट करण्याचे जणू असात्म्यज (ॲलर्जी) होती. शेठजींनी हर एक प्रयत्नाने त्यांना समजावण्याचा प्रयत्न केला की बाबांनो तुम्ही तुमच्या अंगी कष्ट करण्याची, नम्रतेची, प्रामाणिकपणाची वृत्ती सांभाळा, ती जोपासा पण अपेक्षेप्रमाणे त्यांना त्यात कधीच यश मिळालेच नाही. शेठजी वार्धक्याकडे झुकू लागले आणि बघता बघता शेठजींना त्या विक्राळ स्वरूपाच्या काळपुरुषाने आलिंगन दिले. शेठजींनी आपली इहलोकीची यात्रा संपवली त्यांचा दहांत झाला. पण पुत्रचिंतेमुळे त्यांनी त्यांच्या एका पत्रात काहीतरी लिहून ते एका पेटीतत बंदिस्त करून ठेवले होते. इकडे त्या मुलांचे हाल सुरू झाले. त्यांच्या लक्षात आले की आपल्या वडिलांनी एक पेटी ठेवली आहे. त्यांनी ती पेटी उघडली आणि ते पत्र त्यांच्या हातात पडले. त्या पत्रात लिहिले होते की, ''आज चैत्र शुद्ध एकादशी दुपारी ३ वा सोन्याच्या नाण्यांनी भरलेला घडा विठ्ठलाच्या मंदिराच्या कळसात ठेवला'' हे वाचून त्या मुलांना अतिशय आनंद झाला. त्यांनी लगेच जाऊन तो कळस

फोडण्यास सुरुवात केली. पण जसे जसे ते कळस फोडू लागले तशी तशी त्यांच्या हाती निराशा येऊ लागली. शेवटी कळस संपूर्ण उकलून झाला पण सोन्याच्या नाण्याने भरलेला घडा त्यांना काही मिळाला नाही. म्हणून ते निराश होऊन बसले. तेवढ्यात तेथून एक महात्मा साधू जात होते. त्या महात्मा साधूंनी या निराश होऊन बसलेल्या मुलांकडे पाहिले आणि त्यांच्या विवंचनेचे कारण विचारले तेव्हा त्या मुलांनी घडलेली हकिकत सांगितली. महात्मा साधू म्हणाले ठीक आहे. तुम्ही हा कळस पूर्ववत करा आणि चैत्र शुद्ध एकादशीला याच ठिकाणी भेटा. बघता बघता त्या मुलांनी त्या कळसाला पूर्वस्वरूप प्राप्त करून दिले. चैत्र शुद्ध एकादशीला ठरल्याप्रमाणे महात्मा साधू त्यांना भेटले व त्यांनी त्या मुलाकडे पत्र मागितले. साधूनी ते पत्र निरखून पाहिले. तेव्हा त्यांच्या लक्षात आले आणि दुपार ३ वा. त्या कळसाची सावली ज्या ठिकाणी पडली तिथे खणण्यास सांगितले. त्या मुलांनी तिथे खणले असता त्यांना तो घडा प्राप्त झाला.

तात्पर्य :- स्वकष्टाने ध्येयाची माहिती मिळविल्याने लगेच त्या ध्येयाची प्राप्ती होत नसते तर त्या ध्येयमार्गावरून ज्यांनी पूर्वीच प्रवास केला आहे अशा सद्‍गुरूंचे मार्गदर्शन अत्यंत आवश्यक असते.

अध्यात्मग्रंथाचा वाच्यांश (शब्दार्थ) आपणास कळतो परंतु त्यांचा लक्ष्यांश (गुढार्थ) लक्षात येऊन तो अनुभवण्यासाठी संतसंगती आवश्यक असते.

।। जय जय रघुवीर समर्थ।।

जाहिरात दरपत्रक

रघुवीर समर्थ- 'उपासनामार्ग प्रदीप '

दासनवमी विशेषांक मार्च २०१३

• मुखपृष्ठ क्र. २	- १२,०००/-	चार रंगात, आर्ट पेपर
• मुखपृष्ठ क्र. ३	- ११,०००/-	चार रंगात, आर्ट पेपर
• मुखपृष्ठ क्र.४	- १५,०००/-	चार रंगात, आर्ट पेपर
• आतील पहिले पान	- १५,०००/-	चार रंगात, आर्ट पेपर
• आतील पूर्ण पान	- ७,०००/-	चार रंगात, आर्ट पेपर
• आतील पूर्ण पान	- २,०००/-	कृष्णधवल
• आतील अर्धे पान	- १,२५०/-	कृष्णधवल
• आतील पाव पान	- ७५०/-	कृष्णधवल
• शुभेच्छा जाहिरात	- ३००/-	कृष्णधवल

अंकाचा विषय - श्री समर्थ रामदास स्वामींनी साधकांना दाखविलेले उपासनामार्ग - कर्मयोग, भक्तियोग, ज्ञानयोग, ध्यानयोग.

कृपया आपली जाहिरात खालील पत्त्यावर अथवा ई-मेलवर पाठवावी.

सातारा कार्यालय :

श्री रामदास स्वामी संस्थान, सज्जनगड.

'चंद्रहास' प्लॉट नं. ३६ ब, सर्व्हे नं. ४६७/७ अ,उत्तेकरनगर, सदरबझार, सातारा ४१५००१.

ई-मेल :

raghuvirsmasik@gmail.com

संपर्क :

श्री. मंदारबुवा रामदासी -

मो. ९७६३२७१४०७

श्री. रवि देशपांडे -

मो. ९४०५५४२४६१

तरुण बना !

श्री. ग. प्र. कुलकर्णी, पुणे
मो. ८७९३३६०८१४

सर्वही युवक मित्रांना सप्रेम नमस्कार ! राष्ट्रीय युवा दिनाच्या शुभेच्छा ! १२ जानेवारी स्वामी विवेकानंदांची जयंती आपल्या भारतात 'राष्ट्रीय युवा दिन' म्हणून साजरी होते. हे आपणास माहीत असेलच ! 'रघुवीर समर्थ' मासिकाच्या माध्यमातून या मुहूर्तावर हे सदर सुरू होत आहे हा एक सुंदर योग. या सदरातून आपणाबरोबर संवाद साधताना आनंद होतो आहे.

मित्रांनो आज विश्वभरात भारत 'तरुणांचा देश' म्हणून ओळखला जातोय. याला कारणही तसेच आहे. आपल्या देशाच्या लोकसंख्येपैकी ६० ते ७० % लोकसंख्या ही 'तरुण' म्हणविल्या जाणाऱ्या वयातील लोकसंख्या आहे. आता आपणास हे सांगावयास नको की जिथे तारुण्य आहे तिथे उत्साह आहे, चैतन्य आहे. प्रामाणिकपणा आहे, मेहनत आहे, जिद्द आहे, आरोग्य आहे, सुखसमृद्धी आहे, शौर्य-धैर्य-पराक्रम आहे. तेजस्विता, तत्परता, तरलता (संवेदनशीलता) ही तारुण्याची लक्षणे आहेत. एक विचार सहज मनात डोकावतो की जर भारत तरुणांचा देश आहे तर ही सर्व लक्षणे आपणास येथील राष्ट्रजीवनात दिसतात का ? दिसत असतील तर उत्तम परंतु ही लक्षणे दिसत नसतील तर 'तरुण' या शब्दाचा अर्थ काय ? तारुण्य कशाला म्हणायचे ?

मनुष्य जन्माला आल्यापासून काही विशिष्ट वर्षे लोटली म्हणजे तरुण झालो असे म्हणणे खरे आहे का ? 'तारुण्य' ही केवळ शरीराची वाढ, मानसिक बदल यांच्याशी निगडीत संकल्पना आहे काय ? याचा अत्यंत विवेकनिष्ठ (rational) विचार आपल्या भारतीय ऋषी-मुनींनी-संतांनी केलेला आहे.

''आषोडशात् सप्ततियौवनम् । युवास्यात् साधू युवास्यात् ।। सोळा वर्षांपासून सत्तर वर्षांपर्यंतच्या व्यक्ती तरुण असतात. अशी अद्वितीय व्याख्या आपल्या श्रेष्ठ, बुद्धिनिष्ठ पूर्वजांनी केली.तारुण्य ही वृत्ती आहे. वय नव्हे असे त्यांचे स्पष्ट सांगणे आहे.

भारतीय तत्त्वज्ञानानुसार तारुण्य ही एक दृढतम, सात्त्विक, आशावादी (positive thinking) विचारांची बैठक आहे. तरुण हा मनाने सरळ असतो, भला असतो. जो स्वप्रयत्नाने, स्वसामर्थ्याने स्वतःचे भले करून घेतो, इतरांचेही भले चिंततो, भले करण्याचा प्रयत्न करतो तो 'साधू युवा' आहे. 'स्वयें तरोनि, जनांसि तारी' ही आकांक्षा त्याच्या उरात असते. त्याची दृष्टी सदैव आपल्या ठरविलेल्या ध्येयाकडे निश्चल असते. श्रीसमर्थ रामदास स्वामी म्हणतात-

''सदा सेवी आरण्य तारुण्यकाळी।
मिळेना कदा कल्पनेचेनी मेळी।
चळेना मनी निश्चयो दृढ ज्याचा।
जगी धन्य तो दास सर्वोत्तमाचा।'' -मनाचे श्लोक

युवक मित्रांनो ! युवादशेत ज्ञानार्जन करायचे, आपल्या देह-मन-बुद्धीचा विकास घडवून आणायचा असतो. या काळातच आपल्या भविष्यातील व्यक्तिगत तसेच सामाजिक जीवनाचा पाया रचला जातो. परंतु यासाठी काही बंधने, नियम आपण स्वतःहून पाळायला हवीत. सुभाषितकार म्हणतात-

सुखार्थी चेत् त्यजेद् विद्यां, विद्यार्थी चेत् त्यजेत् सुखम्।
सुखार्थिनः कुतो विद्या, कुतो विद्यार्थिनः सुखम्।।

ज्याला सुख हवे असेल त्याने विद्याभ्यास सोडावा, ज्याला विद्या हवी असेल त्याने सुखाचा त्याग करावा. सुखाची अपेक्षा करणाऱ्याला विद्या प्राप्ती कशी होईल ? विद्यार्थ्याला सुख कोठून मिळणार ?

मनाची चंचळता जाऊन एकाग्र बुद्धी होण्यासाठी सुखोपभोगावर मर्यादा घालणे आवश्यक आहे. विद्यार्थिदशेत ऐन तारुण्यातच मन अमर्याद उपभोगी वृत्तीचे बनले तर ते ध्येयाप्रति अविचल दृष्टी राखू शकत

नाही. धीर ही राखू शकत नाही. म्हणून तारुण्यात खडतर परिश्रम हवेत.

आधी कष्टाचे दुःख सोसिती। ते पुढे सुखाचे फळ भोगिती।
आधी आळसें सुखावती। त्यासी पुढे दुःख।।दा.१८-७-५

सर्वप्रथम श्रीसमर्थांचे हे सांगणे सर्व युवकांनी आपल्या मनात कायमचे ठसवून घ्यावे. आपले व्यक्तिगत आयुष्यातील आणि सामाजिक जीवनातील ध्येय निश्चित करावे. आपल्या ध्येयप्राप्तीसाठी योग्य मार्ग निवडावा. काय करावे ? काय करू नये ? याचा विवेक बुद्धीत दृढ असावा. त्या ध्येयाशी आपले आचार, विचार आणि उच्चार सुसंगत असतील याविषयी दक्षता बाळगावी.

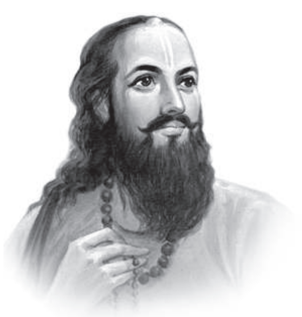

श्री समर्थांनी सांगितलेले सावधानता, साक्षेपीवृत्ती, दक्षता हे गुण आत्मसात करण्याचा अखंड अभ्यास करावा. आपले दोष, दुर्गुण जाणून घेऊन त्यांच्या आहारी न जाता, त्यापासून सावध होणे हीच खरी 'सावधानता' होय. कोणताही प्रवास सुरू करण्यापूर्वी सध्या आपण कोठे आहोत याचे 'यथार्थ भान' या 'सावधान' या शब्दात अपेक्षित आहे. आपले निश्चित सत्कर्म करताना येणाऱ्या अडचणींवर आपल्या positive thinking ने मात करीत, मनात कुठलाही विक्षेप येऊ न देता प्रयत्न करणे म्हणजे साक्षेप होय. अशा प्रकारे सत्कर्म करताना कर्तृत्वाचा अहंकार, मत्सर आदी दुर्गुण आपणाअंगी येऊ नयेत यावर लक्ष देणे ही दक्षता आहे. अशा या तारुण्याच्या वृत्तीने जीवन खऱ्या अर्थाने सफल होते. आदर्श तारुण्यमय जीवनाची ही 'आचार संहिता' आहे.

परंतु आज आपल्या अवती-भोवती काय चित्र दिसते ? ज्या युवकांकडे मोबाईल, इंटरनेट, दुचाकी-चारचाकी गाड्या, महागडे क्लासेस, पॉकेटमनी, इत्यादी सर्वही साधने विपुल प्रमाणात असूनही ते विद्यार्जनाकडे दुर्लक्ष करतात. युवक हा विद्यार्थी, ज्ञानार्थी असायला हवा तो पोटार्थी, सुखार्थी झाला आहे. कोणत्याही मार्गाने अधिकाधिक पैसा मिळवून चैनीत, ऐषारामात राहणे हे ध्येय झाले आहे. Eat, drink and be merry खा-प्या आणि मजा करा' हे जीवनाचे तत्त्वज्ञान झाले आहे. यामुळे जीवघेणी स्पर्धा, परस्पर सौहार्दाचा अभाव, व्यसनाधीनता, स्वैराचार आणि त्यातून शेवटी नैराश्य, नैराश्यातून हत्या आणि आत्महत्या अशी साखळी समाजात पाहायला मिळते. आदर्श जीवनाच्या व्याख्याही खालच्या स्तरावर आल्या आहेत. यातून निर्माण होणारी अस्वस्थता, मनोविकार युवकांच्या जणू अंगवळणी पडत आहेत. उत्तम विचारांची बैठक, समाधानी वृत्ती.

सामाजिक समस्यांबाबत संवेदनशीलता, आपल्या संस्कृती आणि परंपरांचा यथार्थ विवेकी अभिमान, त्यांचे अनुसरण यांनी मंडित झालेले 'प्रयत्नवादी दिव्य जीवन' पहायला मिळणे दुर्मीळ झाले आहे. अशा आदर्श जीवनाचा शोध घेणे, असे जीवन जगण्याचा प्रयत्न करणे व त्यासाठी सत्संगती, उपासना, संतांच्या ग्रंथांचे चिंतन करणे ही या समस्येवरील उपाययोजना आपण करणार आहोत का ? मानवी जीवन हे केवळ देहाच्या पातळीवर जगले जात नाही. मानवी जीवनाचे दैहिक, मानसिक, बौद्धिक आणि आत्मिक असे स्तर आहेत. देहाच्या पातळीवरील जीवन इतर प्राणीही जगतात, परंतु मनुष्य नावाच्या प्राण्याकडून केवळ हे अपेक्षित नाही. मानवाला 'बुद्धी/विवेक' ही विशेष देणगी लाभली आहे. बुद्धीचा वापर करून तो उत्तरोत्तर विकसित जीवन जगू शकतो. श्रीसमर्थ रामदास स्वामी म्हणतात

"घालून अकलेचा पवाड। व्हावे ब्रह्मांडाहून जाड।
तेथे कैचे आणिले द्वाड। करंटपण।।"

बुद्धी देणे भगवंताचे। बुद्धीविण माणूस काचे? हा परखड प्रश्न समर्थ आपणास विचारतात. आपणास प्रेमाचा सल्ला देतात. या बुद्धीचा उपयोग करून, तरुणांनो तरुण बना !

।। जय जय रघुवीर समर्थ।।

अभंग आस्वाद

श्री. प्रसादबुवा रामदासी, सज्जनगड, मो. ९४२१५७४२००

त्रिविधतापहारक हे गुरुपाय।
भवसिंधूसी तारक हे गुरुपाय
स्वात्मसुखाचे बीज हे गुरुपाय।
ज्ञानाचे निजगुज हे गुरुपाय
भक्तिपंथासी लावितीहे गुरुपाय।
नयनी रघुवीर दाविती हे गुरुपाय।
पूर्ण कृपेचे सागर हे गुरुपाय।
सहजशांतीचे आगर हे गुरुपाय।
रामदासाचे जीवन हे गुरुपाय।
सकळ जीवांसी पावन हे गुरुपाय।।

भरतखंडी नरदेह प्राप्ती। हेचि परमभाग्याची संपत्ती।। अध्यात्माची मिरास मिरवणाऱ्या संताची परंपरा या महाराष्ट्राला जेवढी लाभली, तेवढी जगात कोणत्याही देशाला लाभलेली नाही. म्हणून अध्यात्म हा विषय निघाला की सर्व जगाचे डोळे महाराष्ट्रातील संताचे वाङ्मयाकडे लागतात असा अधिकार महाराष्ट्रातील संतांचा व त्यांच्या ग्रंथाचा आहे. अशी ही संत परंपरा श्री ज्ञानदेवांपासून तो थेट श्री तुकाराम व श्री समर्थापर्यंत येते. संतांच्या मांदियाळीमध्ये श्रीसमर्थ रामदास स्वामीचे एक आगळे वेगळेपण प्रकर्षाने जाणवल्याशिवाय राहवत नाही. श्री समर्थांच्या वाङ्मयाला हिमालयाची उंची व समुद्राची खोली लाभलेली आहे.ज्ञान, वैराग्य, प्रतिभासंपन्न असलेल्या श्रीसमर्थांचे अभंग सरळ, सुबोध व लोककल्याणकारी व रसाळ वाणीतून मानवी मनाचा ठाव घेणाऱ्या रचनामधून त्यांनी अद्भुत असे अध्यात्म परिणामकारकरित्या सांगितले आहे. अशाच समर्थांच्या साहित्य समुद्रातील एका अभंगाचे चिंतन श्रीसमर्थ कृपेने करूया.

त्रिविधतापहारक हे गुरुपाय -

सद्गुरूंचे चरणामध्ये सार श्रेष्ठत्व, तसेच दैवी शक्ती तपोबलासह आणि पुण्यत्वासह सामावलेली असते. सद्गुरूंच्या पुण्यपावन पादुकांचा स्पर्श होताच त्यांच्या चैतन्याची त्यांच्या आत्मज्ञानाची, त्यांच्या आत्मतत्त्वाची स्पंदने जाणवतात.

अध्यात्मामध्ये साधना करत असताना अनेक संकटांना सामोरे जावे लागते. अनेक कठीण प्रसंगाला तोंड द्यावे लागते. त्रिविध तापाचे चटके मनुष्याला बसत असतात.

देह, इंद्रिय आणि प्राण यांच्या संयोगाने जे सुख दुःख आपणास भोगावे लागते त्याला आध्यात्मिक ताप असे म्हणतात.

देहेंद्रियप्राणेन सुखं दुखं च प्राप्यते।
इममाध्यात्मिकं तापं जायते दुःख देहिनाम्।।१।।

ठेचा लागणे, काटे मोडणे, शस्त्रांचे घाव लागणे म्हणजे सर्व भुतांच्या संयोगातून ज्या सुखदुःखांचा उपज होतो आणि ताप होऊन मनाची शांतता भंग पावते त्याला आधिभौतिक ताप असे म्हणतात.

सर्वभूतेन संयोगात् सुखंदुःखं च जायते।
द्वितीय ताप संतापः सत्य चैवाधिभौतिकः।।२।।

मनुष्याच्या हातून जन्मापासून ते मृत्यूपर्यंत अनेक प्रकारचे दोष, नाना पापे घडत असतात. तसेच अहंभाव वृत्तीमुळे अविवेक जागृत झालेला असतो, त्या कर्मामुळे मनुष्याला स्वर्ग,नरक किंवा देहांती येमयातना भोगाव्या लागतात.

शुभाशुभेन कर्मणा देहांते यमयातना।
स्वर्गनरकादि भोक्तव्यमिदं चैवाधिदैविकम्।।

अशा तिन्ही तापाचे निवारण करण्याचे सामर्थ्य सद्गुरूंचे असते.

भवसिंधुसी तारक हे गुरुपाय -

प्रत्येक मनुष्याला इहलोकाकडून परलोकाकडे, भौतिकतेकडून परमार्थाकडे जायचे असते. जन्म मरण, पुन्हा जन्म पुनः मरण अशा या चक्रातून मुक्त होण्याकरिता सद्गुरूंना शरण जावे लागते.

गुरूवचनी विश्वास। धरिता तुटे भवपाश।
विनवी रामी रामदास। लडिवाळपणे।

जोपर्यंत जिवाचे जन्मरण चुकले नाही, तोपर्यंत त्याला शाश्वत सुखाचा अनुभव प्राप्त होणार नाही. सर्व दुःखाचे कारण म्हणजे जिवाला प्राप्त होणारा जन्म व प्राप्त होणारे मरण हे आहे.अशा या भवसागरातून बाहेर काढण्याचे सामर्थ्य पापदूरितक्षय कारक अशा पादुकांमध्ये असते.

स्वात्मसुखाचे बीज हे गुरुपाय

सामान्य जनाचा सुखाकडे पाहण्याचा एक वेगळा दृष्टिकोन असतो. नाशिवंत वस्तू शाश्वत आहे असे समजून त्यात सुख,समाधान, आनंद शोधण्याचा प्रयत्न करत असतो. सांसारिक लोक भौतिक सुखाला खरे सुख मानतात. पण सद्गुरू मात्र आपल्या शिष्याला मात्र खरे सुख म्हणजे मी सत्चित् आनंदघन, जन्ममरणरहित निर्विकल्प, निराकार, सर्वव्यापी अशी स्थिती प्राप्त होणे, हे खरे सुख आहे. अशा सुखाला स्वात्मसुख म्हणतात, असे सुख सद्गुरू आपल्या शिष्याला देत असतात.

ज्ञानाचे निजगुज हे गुरुपाय-

सद्गुरू हे ज्ञानस्वरूप असतात. शिष्याच्या ठिकाणी असणारे अज्ञानाचा अंधःकार नाहीसा करून ज्ञानाचा प्रकाश देत असतात. ज्ञान दोन प्रकारचे आहे. १) शाब्दिक ज्ञान २) आनुभविक ज्ञान यालाच परोक्ष, अपरोक्ष असेही म्हणतात.

नानाशास्त्रं पठेश्लोको नानादैवत पूजनम्।
आत्मज्ञानं विना पार्थ सर्वकर्म निरर्थकम्।।

अनेक लोक शास्त्रांचे वाचन, पठण करतात, नाना देवतांचे पूजन करतात, पण भगवंताचे ज्ञान म्हणजेच (आत्मज्ञान) जोपर्यंत होत नाही, तो सर्वव्यर्थ आहे. हे ज्ञान सद्गुरू कृपेमुळे शिष्याला मिळते.

भक्तिपंथासी लाविती हे गुरुपाय

चौऱ्यांशी लक्ष योनी मधून मनुष्याला हा नरदेह प्राप्त झालेला आहे.

या नरदेहाचेनि योगे। सच्चिदानंद पदवी घेणे।
एवढा अधिकार नारायणे। कृपावलोकने दिधला।।

कर्तुम अकर्तुम अन्यथा कर्तुम असे सामर्थ्य सद्गुरूंच्या ठिकाणी असते. 'आपणासारिखे करिती तत्काळ, नाही काळ वेळ तयालागी'

भल्याने परमार्थी भरावे। शरीर सार्थक करावे।
पूर्वजांस उद्धरावे। हरिभक्तीकरोनी।।

नरजन्माचे सार्थक करण्यासाठी भक्तीशिवाय पर्याय नाही. कारण साधकाला भक्तीच्या माध्यमातून सुख, आनंद, समाधान, शांती तसेच भगवंताच्या कृपेचा अनुभव आल्याशिवाय रहात नाही. असा हा भक्तीचा मार्ग सद्गुरू आपल्या शिष्याला देतात.

सोडी संसाराची आस। धरी भक्तीचा हव्यास।
दुःख मूळ हा संसार। तयामध्ये भक्ती थोर।।

नयनी रघुवीर दाविती हे गुरुपाय-

नभाएवढे अथवा त्याही पेक्षा विस्तीर्ण असलेले ईशतत्त्व आहे. अतिशय सूक्ष्म असलेले परमात्मातत्व स्थूल दृष्टीने जाणता येत नाही. निर्मळ ज्याची दृष्टी आहे अशा सूक्ष्म वृत्तीच्या योगाने ते तत्त्व जाणावे लागते. ती दृष्टी सद्गुरूच्या ठिकाणी असते. सद्गुरू शिष्याला ज्ञानदृष्टीने ईश दर्शन घडवतात.

पूर्णकृपेचे सागर हे गुरुपाय

सद्गुरू आपल्या शिष्यांना पूर्ण कृपा करतात म्हणजे कुठलाही अपूर्णता शिष्यामध्ये ठेवत नाही.आपल्या शिष्यांना ज्ञान नौकेमध्ये बसून त्यांना संसाराच्या पैलतीरास नेऊन पोचवितात.

सद्गुरू कृपेचिनि बळे। अपरोक्ष ज्ञानांचेनि उसाळे।
मायेसहित ब्रह्मांड सगळे। दृष्टीस नये।।
असो सद्गुरू कृपा जयासी। सामर्थ्य न चले तयापासी।
ज्ञानबळे वैभवासी। तृणतुच्छ केले।।

सद्गुरू कृपेमुळे शिष्याला अपरोक्ष ज्ञान प्राप्त

होते आणि मायेसहित सारे ब्रह्मांड मिथ्या असल्याचा भास होतो.

सहजशांतीचे आगर हे गुरुपाय

सद्गुरूंचे वर्णन करताना समर्थांना त्यांची ठिकाणी दिसणारा सर्वांत महत्त्वाचा गुण म्हणजे शांती. सद्गुरूंच्या जवळ शांती आहे, पण ती सहज शांती आहे. मुद्दाम आणलेली उसनी आणलेली नाही.

क्रोधाएवढा महान वैरी। असता आपुल्या शरीरी।
जो मिरवी ज्ञानाची थोरी। तो आत्महत्यारा बोलीजे।।

श्री समर्थांच्या जीवनामध्ये सुद्धा अनेक प्रसंग आलेले आहेत. देहेगावच्या पाटलाने समर्थांना अगदी उसाच्या कांडाने अगदी बडवून काढले, पण समर्थांनी त्याला छत्रपती शिवाजी महाराजांना सांगून तो गाव, ती शेतीवाडी त्याला इनाम दिली. संतश्रेष्ठ एकनाथ महाराजांना राग आणून दाखवावा अशा पैजा लावल्या जात होत्या. नाथांना राग येत नाही कसा ?

अशा प्रकाराचे संतांचे सद्गुरूंचे जीवन शांतीमय झालेले असते.

निंदा होता रडेल। स्तुती होता आनंदेल।
या दोहीमध्ये न सापडेल। धन्य तो साधू।।

रामदासाचे जीवन हे गुरुपाय

या शेवटच्या चरणामध्ये समर्थांची पूर्ण शरणागती दिसून येते. मेघावाचून ज्याप्रमाणे नदीला पाणी कोणी देऊ शकणार नाही, त्याप्रमाणे या जगात सद्गुरू शिष्याला शाश्वत सुख देत असतात. गंगा समुद्राला ज्या ठिकाणी मिळते त्याच क्षणी गंगेचे 'गंगा'पण संपूर्ण नाहीसे होते. गंगेच्या पाण्याची गोडी रहात नाही. ते लगेच ज्याप्रमाणे खारट होते. सागराला 'गंगा हे नावही नाहीसे होते. गंगेचे 'गंगा' हे स्वरूप अंशतः ही शिल्लक राहत नाही. ती महासागराला सर्वांगानी मिळते. त्याप्रमाणे शिष्याने आपले निराळेपण शिल्लक न ठेवता संपूर्ण जीवन सद्गुरूंना अर्पण करावे. जिवाचा, मीपणाचा अहंकार, वाचा, चित्त इतकेच काय पण हा देह सुद्धा अर्पण करावा.

सकळ जीवासी पावन हे गुरुपाय

असे हे सद्गुरू त्यांचे चरण हे साधकाला, शिष्याला त्याच्या ध्येयापर्यंत पोचवतात. बद्ध, मुमुक्ष साधक, सिद्ध कुणीही असो सर्व जिवाचे आश्रयस्थान हे सद्गुरू आहेत. सद्गुरूंना कुठलीही उपमा दिली तरी ती लागू पडत नाही. कारण सद्गुरू हे जिवाला आत्म स्वरूप प्राप्तीकडे व सामरससाच्या अंतिम ध्येयाकडे घेऊन जातात.

।। जय जय रघुवीर समर्थ।।

समर्थ मिडिया सेंटर
सवर्फ मिडिया सेंटर
समर्थ ग्राफिक्स
पुस्तकनिर्मितीची खास सुविधा
"आपले हस्तलिखित द्या...व प्रकाशित प्रतीच घेऊन जा..."
पुणे विद्यापीठ मान्यताप्राप्त सात भारतीय भाषांच्या अनुवादापासून त्या त्या भाषांच्या मुद्रितशोधन ते अगदी संपादनापर्यंत सर्व प्रकारच्या प्रिंटिंग सेवा...एकाच छताखाली...
प्रकाशित करा...पुस्तके-ई-बुक स्वरूपात अर्थात संगणकीय आवृत्ती..विशेष सुविधा.

याशिवाय इंडस्ट्रिअल प्रिंटिंग, सीडी स्टिकर प्रिंटिंग, ब्रोशर मेकिंग-प्रिंटिंग इत्यादी.
सर्व प्रकारच्या मुद्रण सेवा आता एकाच छताखाली
समर्थ मिडिया सेंटर
प्रिंटींग-पब्लिकेशन अन् मिडिया मॅनेजमेंट आता ११ भारतीय भाषांमध्ये !
५२२ नारायण पेठ, मोदी गणपती चौक, सुभद्रा हौ.सो., पुणे ३० फोन : ०२०-६६०२७३५९,९८५०१३८९७०
Visit at : www.samarthgraphics.com

सुजन वाक्य

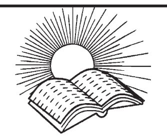

अमित्रो न विमोक्तव्यः कृपणं बह्वपि ब्रुवन्।
कृपा न तस्मिन् कर्तव्या हन्यादेवापकारिणम्।।

▶ कितीही दीनवाणे बोलला तरी (आपण पकडलेल्या) शत्रूला सोडून देऊ नये. आपल्याला त्रास देणाऱ्या शत्रूला ठार करावे. त्याच्यावर कृपा करू नये.

दासबोध- सानुल्यांसाठी

श्री शिवसमर्थयोग

सौ. अनुजा सोमण सातारा, मो. ९४२३३२४३३३

निश्चयाचा महामेरू।
बहुत जनांसी आधारू।
अखंड स्थितीचा निर्धारू।
श्रीमंत योगी ।।

अगदी बरोबर ओळखलत ना ! आज आपण बोलणार आहोत आपल्या लाडक्या शिवबा विषयी अन् यवनांच्या विलक्षण अत्याचाराने भरडले गेलेल्या लोकांना निर्भयपणे जगण्याची ताकद देणाऱ्या श्री समर्थ रामदास स्वामींविषयी.

श्री समर्थ रामदास स्वामी व छत्रपती शिवाजी महाराज ही गुरुशिष्यांची अतूट अलौकिक जोडी होती. महाराष्ट्राला लाभलेले ईश्वरी लेणं. श्रीसमर्थांच्याा उपदेशानं महाराजांना अखंड प्रेरणा मिळत गेली. श्रीसमर्थांनी लिहिलेल्या उत्तमपुरुष निरूपणातील ओव्या प्रत्यक्ष शिवबा जगले याचे अनेक ठिकाणी दाखले मिळतात.

शरीर सुंदर सतेज। वस्त्रें भूषणें केलें सज्ज।
अंतरी नस्तां चातुर्यबीज। कदापी शोभा न पवे ।।२ ।।

शरीर सुंदर, तेजस्वी, उंची वस्त्रालंकाराने नटलेले आहे. पण अंगीविवेक (सारासार विचार करण्याची शक्ती), चतुरपणा नसेल तर सुंदर देहाला शोभा येत नाही. आणि म्हणूनच शिवाजी महाराजांना आग्ऱ्याला जेव्हा नजरकैदेत टाकले तेव्हा केवळ अंगी असलेल्या चातुर्यबीजामुळेच ते सहीसलामत सुटू शकले.

जयास यत्नचि आवडे। नाना प्रसंगी पवाडे।
धीटपणें प्रकटे दडे। ऐसा नव्हे ।।

ज्यास अनेक कठीण प्रसंगास धैर्याने तोंड देता येते ज्यास प्रयत्नाने परिस्थिती बदलता येते त्यास महंतपण लाभते.

महाराजांच्या जीवनकार्याविषयी बोलाचये म्हटले तर महाराजांच्या जीवनात अनेक कठीण प्रसंग आले तेव्हा राजकारणाने सद्विवेक बुद्धीने महाराजांनी प्रसंग हाताळले.

लाल महालावरील हल्यामध्ये शिवाजी महाराज सर्वप्रथम होत. त्यांनी दुष्ट खानाची बोटे तोडली. कठीण पेचप्रसंगी जो सर्वप्रथम निधड्या छातीने पुढे होतो तोच खरा श्री स्वामी समर्थांचा महंत.

बरे ईश्वर आहे साभिमानी।
विशेष तुळजाभवानी। परंतु विचार पाहोनी। कार्य करणे ।।

श्री समर्थांच्या म्हणण्यानुसार ईश्वरकृपा पाठीशी आहे. म्हणून काही केवळ श्रद्धा संकटकाळी उपयोगी पडत नाही. तर शत्रूचा परिपूर्ण अभ्यास करून त्याला वेळीच नेस्तनाबूत केले पाहिजे. प्रतापगडावर जेव्हा अफझलखान भेटीस आला तेव्हा राजेंनी पूर्ण तयारी केली अन् शत्रूचा अचूक काटा काढला.

श्री समर्थ रामदास स्वामींनी आळशी माणसाला करंटा म्हटले आहे. समर्थांच्या मते प्रयत्नाने माणूस सभोवतालची परिस्थितीसुद्धा बदलू शकतो. प्रयत्नाने आपल्यात उत्तम गुण अंगीकारू शकतो आणि याचे मूर्तिमंत उदाहरण म्हणजे समर्थांचा उत्तमपुरुष महाराष्ट्राचे आराध्य दैवत 'श्री शिवाजी महाराज' ज्यांनी हिंदवी साम्राज्याची शप्पथ घेतली स्वराज्याची धुरा सांभाळली. अनेकांची अंतःकरणे जिंकली. अनेक सद्गुण संपादन केले. दुसऱ्याचे दुःख स्वतःचे मानले. सर्वांना आधार दिला. प्रचंड लोकसंग्रह केला. अशा शिवरायांचा आदर्श आपण घ्यावयास हवा.

।। जय जय रघुवीर समर्थ ।।

सदाचार हा थोर सांडू नये तो लेखांक-२-आसुरी संपत्ती

सौ. मनिषा अभ्यंकर, मिरज, जि. सांगली. मो. ९४२२०९४२४५

'सदाचार हा थोर सांडू नये तो' याचा पहिला भाग म्हणजे चांगले गुण अंगी बाणवणे. हे चांगले गुण कोणते त्याचा सविस्तर विचार आपण मागच्या लेखात केला. आता या लेखात सदाचाराच्या विरोधी असणारे दोष कोणते त्याचा विचार करावयाचा आहे.

दम्भो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च।
अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरिम्।।१६-४।।गी.

दंभ, दर्प, अभिमान, क्रोध, निष्ठुरता, अज्ञान हे दोष आसुरी संपत्तीत जन्मलेल्या मनुष्यांमध्ये असतात.

परमार्थाच्या आड येणारे दुर्गुण कोणते ? भगवंतांनी गीतेत ६ दोषांची गणना केली आहे. पण असे अनेक दुर्गुण आहेत. त्यात काम, क्रोध, लोभ, मोह, मद व मत्सर हे सहा मुख्य धुरेचे आहेत. म्हणून त्यांना षड्रिपू म्हणतात. त्यातील काम, क्रोध, लोभ ही तीन नरकाची द्वारे आहेत. तेव्हा या दुर्गुणांचा त्यागच करावा. असे भगवंतांनी गीतेत सांगितले. त्यामुळे मन परमार्थास पोषक बनते.

काम - त्यातील काम म्हणजे वासना. ही वासनाही शुद्ध व मलिन अशा दोन प्रकारची आहे. वासना विषयांकडे वळवली तर ती अशुद्ध वासना होते व तीच ईश्वराकडे वळवली की ती शुद्ध वासना होते. स्थूल देहाचा नाश झाला तरी दुष्ट वासना सूक्ष्म देहाबरोबर राहते व पुनर्जन्माच्या फेऱ्यात अडकवते.

मनात प्रथम विषयसुखाची कल्पना निर्माण झाली की ही वासना निर्माण होते. म्हणून वासना जर नाहीशी करावयाची असेल तर तिचे मूळ जी कल्पना त्या कल्पनेचाच नाश केला पाहिजे. ''मने कल्पिला वीषयो सोडवावा (१६४). ''जन्म घेणे लागे वासनेच्या संगे.'' म्हणून समर्थ म्हणतात, मना वासना दुष्ट कामा न ये रे (४). मना कल्पना ते नको विषयांची. ५) दुष्ट वासना नकोत. विषयांमध्ये रमून जाऊ नये. त्यामुळेच पापबुद्धी निर्माण होते.

वासना म्हणजेच काम हे सर्व विकारांचे मूळ आहे. पंचज्ञानेंद्रियांच्या पाच वासना.
शब्दवासनेमुळे ऐकण्याची इच्छा होते. स्पर्शवासनेमुळे स्त्री-पुत्रादींची इच्छा निर्माण होते. रूप वासनेमुळे पाहण्याची इच्छा होते. रसवासनेमुळे जिव्हालौल्य वाढते तर गंध वासनेमुळे सुवासिक पदार्थांचा भोग घडतो. यापैकी शब्द व गंध वासनेपेक्षा स्पर्श, रूप व रस या वासना मनुष्यामध्ये जास्त तीव्र असतात. त्यांच्या तीव्रतेमुळे मनुष्याच्या हातून पापाचरण घडते. ''अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पुरुषः'' (गी.३-३६). असे अर्जुनाने श्रीकृष्णांना विचारले होते. इच्छा नसताना सुद्धा मनुष्याच्या हातून पापाचरण घडते ते कोणाच्या प्रेरणेमुळे ? भगवंतांनी त्याला उत्तर दिले की

काम एषः क्रोधः एषः रजोगुणसमुद्भवः।
महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम्।।३-३७।।

रजोगुणापासून निर्माण झालेले काम व क्रोध हे मनुष्याला पापाचरणाची प्रेरणा देतात. समर्थ म्हणतात की,''अति काम त्या राम चित्तीं वसेना.''(६४) ज्याच्या मनात अति काम आहे त्याचे मन परमेश्वराकडे वळत नाही. म्हणून समर्थांनी सांगितले आहे की 'नको मानसी नष्ट आशा दुराशा'(५५). ''नको वासना वीषईं वृत्तिरुपे। पदार्थी जडे कामना पूर्वपापे.''(५८) त्यामुळे जन्ममृत्यूचे फेरे चुकवायचे असतील तर वाईट वासनांचा त्याग केला पाहिजे. उदा. रावण. तो त्याच्या पापबुद्धीमुळेच मृत्यू पावला. 'म्हणेनि कुडी वासना सांडि वेगी बळे लागला काळ हा पाठीलागी''(१३). असा समर्थांनी इशारा दिला

आहे. उलट ज्याच्या मुखात नाम आहे त्याच्याकडे कुडी वासना फिरकतही नाही. ''मुखी राम त्या काम बाधू शकेना.''(८७) म्हणून समर्थांनी सांगितले आहे की ''मना वासना वासुदेवीं वसो दे। मना कामना कामना कामसंगी नसो दे''(१२८).''मना वासना चूकवी येरझारा। मना कामना सांडी रे द्रव्यद्धारा। (२१). नको वासना हेमधामी विरामी (६५).'' समर्थ सांगतात की मनात फक्त परमेश्वराचीच वासना असू दे. ती वासना जन्ममृत्यूच्या फेऱ्यातून सोडवते. पण स्त्री, पुत्र, द्रव्य यांच्या ठिकाणी असणारी वासना मात्र भवसागरातून पार नेऊ शकत नाही.

पुत्र कलत्र आणि दारा। इतुकाचि मानुनिया थारा।
विसरोनि गेला ईश्वरा। तो एक मूर्ख।।१-१०

स्त्री, पुत्र व धन आपले मानून ईश्वराला विसरतो त्याची गणना समर्थांनी मूर्खात केली आहे.

षड्रिपूंमध्ये कामाची गणना प्रथम केली आहे. कारण तो नानाविकारी आहे. नाना विकार तो निर्माण करतो. 'विकारे घडे हो जनीं सर्व चीं ची.'(५) विषय वासनेमुळे मन विकारी होते व जनात फजिती होते. एक काम पूर्ण झाला की तो दुसरा निर्माण करतो. म्हणजे लोभ वाढतो व काम पूर्ण झाला नाही तर क्रोध येतो. म्हणजे लोभ व क्रोध हे कामामधून निर्माण होणारे आहेत. कामच मनाला देहाशी बांधून घालतो व देहबुद्धी वाढवतो. म्हणून समर्थ म्हणतात की 'नको रे मना काम नाना विकारी.'

लोभ -काम पूर्ण झाला की लोभ वाढतो. एक इच्छा पूर्ण झाली की दुसरी इच्छा निर्माण होते. म्हणजेच लोभ वाढतो. परद्रव्याचा लोभ, परस्त्रीचा लोभ, नाना विषयांचा लोभ मनुष्य वाढवत जातो. ''पुरेना जनीं लोभ रे क्षोभ त्यातें। म्हणोनि जनीं मागुता जन्म घेते.''(१६). त्यामुळे माणसाचा लोभ कधीच पुरा होत नाही. त्यामुळे मन बेचैन असते. वासना पुऱ्या होत नाहीत. त्या पूर्ण करून घेण्यासाठी त्याला पुन्हा पुन्हा जन्म घ्यावे लागतात.

बेडूक स्वतः सापाच्या तोंडात जात असतो पण तेव्हाही तो मासा तोंडात पकडण्यासाठी धडपड करत असतो. तसा मनुष्य सुद्धा मृत्यूच्या दारात उभा असतानाही इच्छित विषय पूर्ण करून घेण्यासाठी धडपडत असतो. त्याचे कारण म्हणजे-''देहादीक प्रपंच हा चिंतियेला। परी अंतरी लोभ निश्चित ठेला''(१६५). सतत देहाचा व प्रपंचाचा विचार. समर्थ दासबोधात म्हणतात-

ईश्वरें मोठें सूत्र केलें। मनुष्यमात्र गुंतोन राहिलें।
लोभाचें गुंडाळें केलें। उगवेना ऐसें।। दा.१७-२-३०।।

या लोभामुळे मनात प्रपंचाची आसक्ती निर्माण होते. म्हणून समर्थ मनाला उपदेश करताना म्हणतात- ''परद्रव्य आणिक कांता परावी। यदर्थी मना सांडी जीवी करावी''(१०३).''मना कल्पना ते नको विषयांची''(५). विषयांबद्दलची आसक्ती कमी झाली की लोभ आपोआपच कमी होईल.

क्रोध-परमार्थाच्या आड येणारा दुसरा महत्त्वाचा शत्रू म्हणजे क्रोध. भगवान गीतेत सांगतात- ''कामात् क्रोधोऽभिजायते, क्रोधात भवति संमोहः'' क्रोधाची उत्पत्ती कामापासून होते व क्रोधामुळे संमोह निर्माण होतो. (गी.२-६३) समर्थ म्हणतात-

शरीरीं क्रोध भरतां। नोळखे माता पिता।
बंधू बहीण कांता। ताडी, तो तमोगुण।।२-६-३।।

एकदा का क्रोधाने शरीरात प्रवेश केला की मनुष्य क्रोधाच्या इतका आहारी जातो की त्याला कोणत्याही नात्याचे स्मरण रहात नाही. क्रोध का येतो ? समर्थ म्हणतात- कल्पिला विषयो हातींचा जावा। तेणें गुणें क्रोध यावा।।८-९-२५. मनाने कल्पिलेला विषय मिळाला नाही की क्रोध येतो. या क्रोधामुळे मनुष्य लौकिक जीवनातही आपला बुद्धिनाश करून घेऊन आपले खूप नुकसान करून घेतो. मग हा गुण परमार्थाला घातकच नाही का ? म्हणून समर्थ म्हणतात-''नको रे मना क्रोध हा खेदकारी। नको रे मना काम नाना विकारी''(६) ''हे मना तू नाना विकार निर्माण करणाऱ्या काम व क्रोधापासून दूर रहा.'' ''मना कोप आरोपणा ते नसावी'' असे समर्थ मनाला परोपरीने समजावतात.

मद-मत्सर- षड्रिपूंमधील आणखी एक रिपू म्हणजे मत्सर. दुसऱ्याची चांगली अवस्था न पाहवणे म्हणजे मत्सर. त्यामुळे दुसऱ्याबद्दल अनादर वाढतो. सर्व प्राणिमात्रात एकच परब्रह्म नांदत आहे. त्यामुळे खरतर जो भेद दिसतो तो वरवरचा आहे. एकत्व पहायला शिकायचे असेल तर द्वैत नाहीसे व्हायला हवे. म्हणून दुसऱ्याला आत्मवत् पाहायला शिकायला हवे. त्यासाठी मत्सर दूर व्हायला हवा. म्हणून स्वामी स्वरूपानंद म्हणतात-''आणिकाचे दुःख देखोनिया डोळा। येई कळवळा तोचि संत।। आणिकांचे सुख देखोनिया सुखी। होई धन्य लोकी तोचि संत।।'' दुसऱ्याविषयी प्रेम वाटायला हवे. परंतु हा संसार म्हणजे मायानदी आहे.

काम मगरमिठी सुटेना। तिरस्कार लागला तुटेना।
मद मत्सर वोहटेना। भूलि पडिली।।३-१०-४।।दासबोध
जे द्वेषाच्या आवर्ती दाटत। मत्सराचे वळसे पडत।
माजीं प्रमादादि तळपत। महामीन।।७-७२।।ज्ञानेश्वरी

ज्ञानेश्वरीत ज्ञानदेव म्हणतात की या मायानदीत द्वेषाचे भोवरे व मत्सराची वळणे आहेत. तर शास्त्राविरुद्ध वागणे हे जणू मोठे मोठे मासे आहेत. यांच्या तावडीतून सुटणे इतके सहज सोपे नाही.

कामवासनेची मगरमिठी सुटत नाही. मनात उत्पन्न झालेला तिरस्कार कमी होत नाही. त्यामुळे मद,मत्सर हे विकार कमी होत नाहीत. मनुष्य मायानदीच्या या प्रवाहात वाहत जातो. येथे उलट दिशेला पोहण्याची कला शिकायची आहे. अर्थात प्रवाहाच्या विरुद्ध दिशेने पोहण्यास जोरही जास्त लावावा लागतो. म्हणून समर्थ म्हणतात की ''करा नीकरा त्या खरा मत्सराते.''(८०) ''ह्या खररूपी म्हणजेच गर्दभरूपी मत्सराचा हट्टाने झगडून नाश करा.'' दासलक्षणांमध्ये सुद्धा त्यांनी ''मदे मत्सरे सांडिली स्वार्थबुद्धीः''(५१) जो मद, मत्सर, अहंकार यांचा त्याग करतो त्याला सर्वश्रेष्ठ दास म्हटले आहे.''नको रे मना मत्सरू दंभभारू''(६)कोणाचाही मत्सर करू नकोस असे त्यांनी मनाला परोपरीने समजावले आहे.

आलस्य अवघाच दवडावा। येत्न उदंडचि करावा।
शब्दमत्सर न करावा। कोणीयेकाचा।।१२-१०-११

असे त्यांनी दासबोधात सुद्धा सांगितले आहे.

साधक आपल्या उपास्य देवतेला सर्वश्रेष्ठ समजत असतो. त्यामुळे कधी तो इतर देवतांचा किंवा नामाचा मत्सर करतो. किंवा एका जागेला बसून नुसते 'राम,राम' म्हणून काय होणार अशा प्रकारची शंका त्याच्या मनात निर्माण होते. पण नाम हे तर सर्व साधनांत श्रेष्ठ साधन आहे असे सर्व संतांनी एकमुखाने सांगितले आहे. तेव्हा अशी शंका घेणाऱ्या साधकाला सुद्धा समर्थांनी सूचना दिली आहे की 'मना मत्सरे नाम सांडू नको हो' 'मना तू मत्सराने नामाचा त्याग करू नकोस.'

अहंकार-सर्वात महत्त्वाचा शत्रू म्हणजे अहंकार. खरं तर या अहं चे मूळ आहे 'अहं ब्रह्मास्मि' या सृष्टीपूर्वी झालेल्या प्रथम स्फुरणात. पण अज्ञानामुळे देहतादात्म्यामुळे 'अहं ब्रह्मास्मि' ऐवजी जीव 'अहं देहोऽस्मि' असे मानू लागतो.

स्वरूपी उदेला अहंकार राहो। तेणे सर्व आच्छादिले व्योम पाहो।(१७३) ब्रह्मस्वरूपाच्या ठिकाणी अहंकाररूपी राहू उदय पावल्यामुळे राहू जसा चंद्र-सूर्याना ग्रासतो त्याप्रमाणे तो स्वरूपालाच ग्रासून टाकतो. त्यामुळे सर्व ठिकाणी अज्ञानाचा अंधःकार भरून राहतो. स्वरूप झाकले गेले की 'देहोऽहम्' 'देह म्हणजे मी' असे जीव मानू लागल्याबरोबर आपोआपच देहाने केलेली कर्मे ती मी केली असे वाटायला लागते. त्यामुळे देहबुद्धी दृढ होत जाते व मनुष्य संसाराच्या पाशात जास्तीत जास्त आवळला जातो. 'अहंतागुणे यातना ते फुकाची'(९७) अहंतेमुळे यातना मात्र भोगाव्या लागतात.(१६१). 'अहंतागुणें वाद नाना विकारी' अहंतेमुळे नाना विकार निर्माण करणारे वाद निर्माण होतात.(११०). मोठे मोठे विद्वान सुद्धा अहंतेमुळे आत्मकल्याण साधू शकत नाहीत.(११३). विवेकी लोकसुद्धा अहंतेमुळे अनीतीने वागू लागतात.(१६२) इतका अहंभावाचा परिणाम भयावह होतो. अहंतेमुळे 'मी,माझे' ही वृत्ती वाढीस

लागते. असा हा देहाहंकार वाढीस लागला की स्त्री, पुत्र, मित्र वगैरेंचा मोह वाढीस लागतो. (१६६). सदा विषय चिंतन करू लागल्याने अहंभाव वाढतो व जीवदशा प्राप्त होते.(१४५). त्यामुळे संसाराचा पाश दृढ होतो. या अहंभावामुळे आत्मा व परमात्मा यांचा वियोग होतो.(१८६). 'परब्रह्म ते मीपणे आकळेना'(१९१). अहंभावाची माशी पोटात गेली की ती ज्ञान पचू देत नाही.(१५९). एकूण अहंभावामुळे परमात्म्याचे ज्ञान होत नाही त्यामुळे समर्थांनी 'अहंता मनीं पापिणी ते नसो दे',(२४) असा उपदेश केला आहे. कारण अहंतेमुळे मनुष्य देहेबुद्धीचा होतो.

देहबुद्धी- देहबुद्धी म्हणजे काय ? तर

मी जीव ऐसा संकल्प। दृढ धरितां गेले कल्प।
तेणें प्राणी जाला अल्प। देहबुद्धीचा।।८-७-५।।दा.

देहप्राप्ती झाल्यावर जिवाला तो देह म्हणजेच मी असे वाटते. अशा अनेक जन्मांचे संस्कार जिवावर झालेले असल्यामुळे देहबुद्धी बळकट झालेली असते.

देहबुद्धी केली बळकट। आणि ब्रह्म पाहों गेला धीट।।
तों दृश्यानें रोधिली वाट। परब्रह्माची।।६-८-४३।।दा.

जोपर्यंत दृढ देहबुद्धी आहे तोपर्यंत ज्ञान होणार नाही. म्हणून समर्थ म्हणतात.

देहबुद्धीचा निश्चयो ज्या टळेना।
जुने ठेवणे मीपणे आकळेना (१३८)
देहबुद्धीचा निश्चयो ज्या टळेना।
तया ज्ञान कल्पांतकाळी कळेना।
परब्रह्म ते मीपणे आकळेना।
मनीं शून्य अज्ञान हे मावळेना।।१९१।।

अर्थातच ज्ञान होण्यासाठी देहबुद्धीचा त्याग होणे आवश्यक आहे. पण हा त्याग होणार कसा ? समर्थ सांगतात ''विवेके देहेबुद्धी सोडून द्यावी'' (१२) विवेकाने देहबुद्धीचा त्याग करावा. देहेबुद्धी हे ज्ञानबोधे त्यजावी। विवेके तये वस्तूची भेटि घ्यावी'(१७०). आत्मज्ञान होण्यासाठी ''मी देह नसून मी ब्रह्म आहे'' असा विवेक केला पाहिजे. पण प्रत्यक्ष असा विवेक ही देहबुद्धी करू देत नाही. त्यासाठी समर्थ उपाय सांगतात-''हरीकीर्तनें प्रीती रामी धरावी। देहेबुद्धी नीरूपणी वीसरावी''(१०३) रामावर प्रेम करावे. त्याचीच कथा ऐकावी. त्याच्या कथेत रंगल्यावर मन आपोआपच देहावर लक्ष ठेवून राहणार नाही.

जगीं धन्य तो रामसूखें निवाला।
कथा ऐकता सर्व तल्लीन झाला।
देहेभावना रामबोधे उडाली।
मनोवासना रामरूपीं बुडाली।।१२७।।

रामाचे ध्यान करत जावे. सगुण रामरूपाच्या ध्यानामधे, निरूपणामधे, चित्तवृत्ती रंगून गेली की तेवढ्या काळापुरती तरी देहबुद्धी दूर होते. हा काळ वाढवत न्यावा. संत ज्ञानदेव म्हणतात.

या मनाचे एक निके। जे देखिले गोडीचिया ठाया सोके।
म्हणोनि अनुभवसुखचि कवितिके।दावीत जाईजे।।६-४२०।।

मनाला एकदा गोडी लागली की ते तेथेच रमते. ''देहेबुद्धी ते आत्मबुद्धी करावी'' असे समर्थ म्हणूनच म्हणतात. आत्मबुद्धीमधे मन रमू लागले की सहजच देहाची ओढ कमी होईल.'देहेभान हे ज्ञानशास्त्रे खुडावे। विदेहीपणे भक्तिमार्गेचि जावे'' विवेक ज्ञानानें देहबुद्धीचा त्याग करावा व मनाला भक्तिमार्गात रंगवावे. अशा सततच्या प्रयत्नांनीच देहबुद्धी हळू हळू कमी होईल.

संशय - भगवंतांनी गीतेत 'संशयात्मा विनश्यति' असे सांगितले समर्थांनीही 'जिवा संशयो वाउगा तो त्यजावा'(७५), 'म्हणे दास संदेह तो वीसरावा'(१६७) असे सांगितले त्याचे कारण सांगताना समर्थ म्हणतात 'उठे संशयो वाद हा दंभधारी'(११२). संशय निर्माण झाल्यामुळे अंतिम सिद्धांताबद्दल एकवाक्यता होत नाही. मतभिन्नतेमुळे वादविवाद वाढतात व माझेच मत खरे असा दंभ निर्माण होतो. तेव्हा संशयाचा समूळ उच्छेद करणे आवश्यक आहे. अशा प्रकारे समर्थांनी परमात्मप्राप्तीच्या आड येणाऱ्या आसुरी संपत्तीचे वर्णन करून तिचा त्याग करावयास सांगितला आहे.

।। जय जय रघुवीर समर्थ ।।

जुना दासबोध-सच्छिष्यलक्षण (लेखांक ७ वा)

सौ. मंजिरी श. धूपकर, पुणे. मो. ९९२३०४५५५४

मुख्य सच्छिष्याचे लक्षण। सद्गुरुवचनीं विश्वास पूर्ण। अनन्यभावें शरण। त्या नांव सच्छिष्य॥

(दा.५.३.१९)

श्रीसमर्थांना तत्कालीन समाजाच्या मनाची चैतन्य हरवलेली अवस्था बदलायची होती आणि समर्थ समाज घडवायचा हे त्यांचे ध्येय होते. म्हणून ह्या सच्छिष्य समासात त्यांनी समाजाला मार्गदर्शन केले आहे. शिष्य कसा असावा आणि कसा नसावा ह्याचे अनेक बारकावे ह्या समासात सांगितले आहेत. श्रीसमर्थांच्या कार्यध्येयाशी निगडीत असा हा महत्त्वाचा समास श्रीसमर्थांनी वीस दशकी दासबोधातही (५.३) घेतला आहे. टाकळीच्या पुरश्चरणकाळात, शिष्य कसा नसावा ह्याचे दर्शन त्यांना समाजामध्ये घडले आणि त्यातून त्यांनी शिष्य कसा असावा ह्याचा विचार केला. समाज आणि समाजमन हे विस्कळीत झालेले होते. त्याला अर्थपूर्ण घाट देणे हा त्यांच्या जिव्हाळ्याचा विषय झाला होता. म्हणून हा समास दासबोधातील सर्वात मोठा. म्हणजेच १०४ ओव्यांचा आहे.

गुरू आणि शिष्य ह्या दोघांच्या वृत्ती 'सत्'ने जोडल्या जातात; तेव्हा उभयपक्षी कल्याण जन्म घेते. हे कल्याण होणे म्हणजेच सद्गुरू आणि सच्छिष्य ह्यांची गाठ पडणे आहे. सद्गुरू आणि सच्छिष्य एकमेकांना पूरक असण्याची गरज एका यथार्थ उदाहरणाने श्रीसमर्थांनी सांगितली आहे. ते परस्परांच्या सान्निध्यातून निर्माण होणाऱ्या सुंदर सृजनाचे, उत्तम उदाहरण आहे. पीक काढण्यासाठी जमीन कसदार असावी लागते. जमिनीतील दगड, गोटे, तण काढून टाकावे लागतात. 'शुद्ध बीजापोटी। फळें रसाळ गोमटी।'' ह्या निसर्ग नियमानुसार बी चांगल्या प्रकारचे पेरावे लागते. बीज अंकुरण्यासाठी जमीन सुपीक आणि मऊ हवी असते. बी कितीही चांगले असले तरी ते खडकाळ जमिनीत उगवत नाही. म्हणजे उत्तम निर्मितीसाठी परस्परपुरकता गरजेची असते. परमार्थ-साधनासाठी सद्गुरू आणि सच्छिष्य एकमेकांना साजेसेच असले पाहिजेत. ज्ञान घेण्याची शिष्याला जेवढी गरज असते तेवढीच गरज ज्ञान देणाऱ्या सद्गुरूंनाही असते. सद्गुरूंना ज्ञानाची मौलिकता असते; म्हणून ज्ञान देण्याचे महत्त्व आणि आनंद त्यांना असतो. सद्गुरूंच्या ह्या भावना जो जाणतो तो सच्छिष्य असतो. असे सद्गुरू आणि असा सच्छिष्य एकमेकांना भेटतात तेव्हा शिष्य घडणे हा सोहळा होतो.

भूमी आणि बी ह्यांच्या परस्परपूरकतेचा नवनिर्मितीसाठीचा दृष्टांत परिपूर्ण आहे. म्हणून हाच दृष्टांत विकसित करून श्रीसमर्थ सद्गुरू आणि सच्छिष्य ह्यांच्या संबंधासाठी वापरतात. बीज जमिनीवर टाकले तर बीज आणि जमीन एकमेकांजवळ राहतील. पण त्यांना पाणी मिळाल्याशिवाय म्हणजे पाऊस पडल्याशिवाय जमिनीची पोषकता आणि बीजाचा विकास ह्यांना अर्थ राहत नाही. सद्गुरू आणि सच्छिष्य ह्यांच्यामध्ये आत्मज्ञानाच्या संवादाचा वर्षाव होत नाही तोपर्यंत शिष्याला सद्गुरूंच्या सहवासाचा उपयोग होत नाही. बी शेतात रुजल्यावरही त्याची वाढ होण्यासाठी कसदार जमीन, योग्य हवापाणी ह्यांची आवश्यकता असते. तसेच शिष्याला सद्गुरूकडून अनुग्रह झाल्यावर शिष्याची साधना अखंड चालू राहिली पाहिजे. आत्मज्ञानाचा अधिकाधिक विकास होण्यासाठी सत्संग, सत्कर्म, स्वधर्म, साधना, सद्वासना आणि सदुपासना ह्यांची आराधना शिष्याकडून नित्यनियमित चालू राहिली पाहिजे. असा सच्छिष्य तयार करण्याची जबाबदारी सद्गुरूंचीच असते. आणि ह्या

जबाबदारीला प्रतिसाद देणारा सच्छिष्य कसा असावा हे सांगताना श्रीसमर्थ सच्छिष्याची लक्षणे सांगतात.

शिष्याची गुरूवर असीम निष्ठा असावी हे पहिले आणि महत्त्वाचे असे शिष्याचे लक्षण आहे. सद्गुरूंनी केलेला उपदेश, आज्ञा ही सच्छिष्याला निःशंक असावी. शिष्य निर्मळ आचारविचारांचा असावा. तो विरक्त आणि आपल्या चुकांबद्दलही प्रामाणिक असावा. आपल्याकडून घडलेल्या चुकांचे समर्थन न करता; त्याला त्याचा पश्चात्ताप व्हावा. शिष्य निष्ठावंत, शुद्धाचरणी आणि सर्व प्रकारच्या नीतिनियमांना धरून चालणारा असावा. शिष्य प्रयत्नवादी आणि एकाग्रबुद्धीचा असावा. शिष्य परमार्थाविषयी तत्पर असावा. तो परोपकारी आणि निर्मत्सरी असावा. ग्रंथांचे वाचन करून शब्दांपाशीच थांबणारा नसावा; तर ग्रंथातील आशय समजून घेणारा असावा. शिष्य सद्गुणी, बुद्धिवंत, प्रेमळ असावा. तो युक्तिवंत, सारासार विचार करणारा असावा.तो दृढनिश्चयी असावा. त्याची वृत्ती सात्त्विक आणि ईश्वरप्रेमी असावी. शिष्य विश्वासू आणि कष्टाळू असावा जेणेकरून तो परमार्थ वाढवू शकेल. त्याच्याजवळ स्वतंत्रपणे विचार करण्याची बुद्धी असावी. त्याच्याजवळ संघटनवृत्ती आणि कौशल्य असावे. तो अभ्यासू म्हणजे चिकित्सक आणि शुद्ध अंतःकरणाचा असावा. शिष्य अविवेकी नसावा. तो गर्भश्रीमंत नसावा की ज्यामुळे तो लौकिक सुखांनी तृप्त असेल. असा लौकिक सुखांनी पुष्ट असलेला शिष्य ईश्वरभक्तीत रमत नाही. कोणता शिष्य परमार्थात येतो आणि परमार्थातच राहतो ते श्रीसमर्थ सांगतात-

जो संसारदुःखें दुःखवला। जो त्रिविधतापें पोळला।
तोचि अधिकारी जाला। परमार्थविषीं।। दा.५.३.३४

संसारातील दुःखानुभवाने ज्याचे मन ग्रासलेले असते त्यालाच वैराग्य जमू शकते. ही विरागीवृत्ती शिकविणारे सद्गुरू त्यांच्यावर त्याची निष्ठा असावी. सद्गुरूंवर अशी निष्ठा ठेवतो तो सच्छिष्य असतो. ह्याला सद्गुरूंनी दिलेले आत्मज्ञान घेता येते. परिपूर्ण आत्मज्ञानी शिष्य पुन्हा संसारासाठी आसक्त होत नाही.

सद्गुरू देवांपेक्षा मोठे असतात. ते आपल्याला प्रत्यक्ष रूपात दिसतात. ते देहाने जगत असतात पण देहबुद्धीने जगत नसतात. त्यांचे आत्मज्ञान स्थिर झालेले असते. देहाच्या साहाय्याने कार्य करून, उपदेश करून सच्छिष्यांना ते असे निष्ठावंत करतात की त्यांनाही ते देवदर्शन घडावे. आपण आपल्या कल्पनेने देव निर्माण करतो. मंत्राने त्यांना देवपणही देतो. पण तो देव आहे ही श्रद्धा आपल्याला सद्गुरू देतात. श्रद्धा ठेवणेही सद्गुरूच शिकवितात. ब्रह्मज्ञानाचा मार्ग सद्गुरू दाखवितात. सच्छिष्य त्या मार्गावरून जाऊन ब्रह्मज्ञान प्राप्त करून घेतो.

देव मनुर्षी भाविला। मंत्री देवपणासी आला।
सद्गुरू न वचे कल्पिला। ईश्वराचेनी।।५.३.४४
म्हणोनी सद्गुरू पूर्णपणें। देवाहून अधिक कोटिगुणें।
जयासि वर्णितां भांडणें। वेदशास्त्रीं लागलीं।।५.३.४५

आत्मज्ञानाशिवाय आयुष्य सरले ह्याचा पश्चात्ताप जेव्हा शिष्याला होतो तेव्हा सद्गुरूच्या उपदेशाने त्यापुढील त्याचे आयुष्य उजळून निघते तो सच्छिष्य असतो. सद्गुरूंनी सांगितलेला साधनमार्ग जसाच्या तसा आणि कोणत्याही परिस्थितीत सच्छिष्य अनुसरतात. हे सच्छिष्य अंतर्बाह्य देवत्वाप्रत पोहोचतात.

समाजातली आपली प्रतिमा प्रतिष्ठेची व्हावी म्हणून परमार्थ करणारेही बरेच असतात. एवढा परमार्थाचा वरवरचा उद्देश असणारे, खरेतर ते प्रापंचिक असतात. त्यांचे मन प्रपंचात गुंतलेले असते. परमार्थ करण्याची दिखाऊ वृत्ती हाही त्यांच्या प्रापंचिक आसक्तीचा भाग असतो. अशी मनाने आणि देहाने ते प्रपंचाची ओझी वाहत असतात. परमार्थाच्या बैठकीत कानांवर पडलेला आत्मज्ञानाचा उपदेश त्यांच्या कानातून मनात आणि मनातून बुद्धीत जात नाही. तो जणू कानावर आदळतो आणि डोक्यावरून जातो. आसक्त प्रापंचिकाचा दिखाऊ परमार्थ कसा असतो हे स्पष्ट करण्यासाठी श्रीसमर्थांनी उदाहरण दिले आहे. डुक्कर, रेडा, गाढव ह्या घाणीत

जन्म घेऊन त्यातच जीवन जगणाऱ्या प्राण्यांना जशी सुगंधाची, स्वच्छतेची किंमत कळत नाही, तसेच अंधारमय जीवन जगणाऱ्या घुबडाला सूर्यप्रकाशात मुक्त विहार करणाऱ्या हंसाच्या जीवनाची कल्पना येत नाही. ह्या प्राण्यांसारखे खऱ्या आनंदाची ओळखच ज्यांना नाही असे हे वरवरचे पारमार्थिक असतात. श्रीसमर्थांना ह्याची जास्त चिंता आहे. ते त्यांचा विचार करतात. श्रीसमर्थ म्हणतात, विषयांमध्ये बुडालेल्या, ज्ञानाची केवळ शाब्दिक बडबड करणाऱ्या शिष्यांना, जर आपल्या आयुष्याचा सद्गुरूच्या सान्निध्याने पश्चात्ताप झाला तर त्यांचे अंतःकरण शुद्ध होते. त्यांनी पुन्हा सद्गुरूस शरण जावे. त्यांनी सद्गुरूंना प्रसन्न करून घ्यावे. म्हणजे सद्गुरूंची त्यांच्यावर कृपा होते. आपल्या शुद्धाचरणाने शिष्याने सद्गुरूंच्या कृपेचा लाभ घ्यावा. सद्गुरूंवरील अजोड निष्ठा हेच आत्मज्ञानाचे साधन आहे.

माणसांमध्ये स्वार्थीपणा हा उपजतच असतो. तो कोणी शिकवावा लागत नाही. स्वार्थासाठी माणूस अनेक दुर्गुणांचे कोठार होतो. आयुष्यभर जे जपले तो स्वार्थ; त्याला वृद्धापकाळीही 'भगवंत' आठवू देत नाही. त्याची बुद्धी भगवंताकडे वळतच नाही. त्याचा देह थकतो, गात्रे अगदी क्षीण होतात. तेव्हा त्याचे जिवलगही त्याच्याजवळ येत नाहीत. तेव्हा मात्र त्याला पूर्वायुष्यातील स्वार्थी कर्मांची जाणीव होते. पण तेव्हा कशाचाच काही उपयोग नसतो. काळ आणि कर्म दोन्ही मागे पडलेले असतात. म्हणूनच जीवन जगताना शुद्ध विचारांचे आणि शुद्धाचरणाचे भान ठेवले पाहिजे असा श्रीसमर्थांचा उपदेश आहे.

जे सच्छिष्य अजोड श्रद्धाळू असतात त्यांना, त्यांच्या शुद्ध भावबुद्धीमुळे आत्मज्ञानाचा आनंद गवसतो. माणसाच्या सामान्य व्यवहारांचा, गरजांचा विचार करून, प्रपंच सोडून फक्त परमार्थच करावा असे श्रीसमर्थ सांगत नाहीत. प्रापंचिकांना परमार्थ शक्य असतो आणि तो त्यांनी करावा हा तळमळीचा उपदेश श्रीसमर्थांनी केला आहे.

प्रपंच सुखें करावा। परी कांही परमार्थ वाढवावा।
परमार्थ अवघाचि बुडवावा। हें विहित नव्हे।।५.३.१०३

जुन्या दासबोधातील घेतलेला हा समास वीस दशकी दासबोधातला सर्वात मोठा समास आहे. यात सच्छिष्य ह्या विषयाशी निगडीत उपदेश, अनेक बारकाव्यांनिशी सविस्तर केला आहे. ह्यामध्ये सच्छिष्यांच्या गुणावगुणांचा सर्वांगीण विचार केला आहे. हा उपदेश श्रीसमर्थांनी आपल्या सांप्रदायिकांना केला आहे. संप्रदायामध्ये योग्य नीतिनियमांचे अनुकरण करणे, असा संप्रदाय वाढविणे आणि टिकविणे हा उद्देश श्रीसमर्थांच्या ह्या समासामध्ये आहे. अनेक समर्पक उदाहरणे देऊन सच्छिष्यांना घडविण्याची जबाबदारी त्यांनी सद्गुरूंवर टाकली आहे आणि सच्छिष्य होण्यासाठीच्या गुणांची मोठी यादीही दिली आहे. श्रीसद्गुरूंचे परमश्रेष्ठत्व, शिष्य आणि सच्छिष्य ह्यामधील फरक, असच्छिष्यांनाही सच्छिष्य होणे कसे शक्य आहे ह्याचे चिंतन हे सर्व साध्या आणि समर्पक शब्दात सांगितले आहे. परमार्थात प्रपंचाचा अडसर कसा येतो, हा अडसर दूर करून किंवा प्रपंच करूनही परमार्थ कसा आणि का करावा येथपर्यंत इत्थंभूत उपदेश श्रीसमर्थांनी ह्या समासात केला आहे. श्रीसमर्थांची उपदेशाची तळमळ अनुभवून, सच्छिष्य होण्याचा प्रयत्न करावा वाटणे, ही सच्छिष्य होण्याची सुरुवात आहे.

।। जय जय रघुवीर समर्थ ।।

सुजन वाक्य

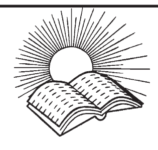

शास्त्राण्यधीत्यापि भवन्ति मूर्खाः
यस्तु क्रियावान्पुरुषः स विद्वान् ।

▶ खूप शास्त्रांचा अभ्यास करूनही माणसं मूर्ख राहतात. (केलेला अभ्यास आचरणात वापरला पाहिजे) जो ज्ञान कृतीत उतरवील तो पण्डित होय.

श्री गोंदवलेकर महाराज पुण्यतिथी शताब्दी वर्ष :

श्री ब्रह्मचैतन्य गोंदवलेकर महाराजांची प्रवचने (भगवंत २)

श्री. चंद्रशेखर निलाखे, सातारा. मो. ९४२२००३४९९

भगवंताची प्राप्ती किंवा भगवंताची कृपा हे जीवनाचे प्रधान ध्येय असले पाहिजे, असा महाराजांचा आग्रह असे. भगवंताच्या कृपेशिवाय बाकी गोष्टी असून नसून सारख्याच आहेत हे समजावण्यासाठी महाराज एक सुंदर दृष्टांत देत असत. ते म्हणायचे, एखादी मुलगी लग्न होऊन सासरी गेली, तिथे सासू, सासरा-दीर,नणंद, जावा वगैरे सर्व लोकांशी तिचे चांगले आहे. पण नवऱ्याशी मात्र पटत नाही, तर तिला खरे सुख समाधान मिळणार नाही. परंतु समजा, नवऱ्याशी चांगले आहे पण इतरांशी तितकेसे ठीक नाही, तर तिचे अडणार नाही. तसेच एखाद्याच्या आजारात पैसा, डॉक्टर, औषधे, माणसांची मदत, वगैरे सर्व गोष्टी अनुकूल आहेत. पण त्यात भगवंताच्या कृपेचा हात नसेल तर सर्व व्यर्थ आहे. याच्या उलट भगवंताची कृपा आहे, पण इतर गोष्टींचा अभाव आहे तरी काम भागते. म्हणून सर्व बाबतीत भगवंताच्या कृपेची गरज आहे आणि ती मिळविण्याकरिता, त्याचे स्मरण हाच एक मार्ग आहे.

भगवंताची कृपा सर्वांवर, अर्थात आपल्यावरही आहेच. कृपा आपल्यावर आहे अशी आपली खात्री झाली की ती प्रकट होते. कृपा म्हणजे भगवंताशी एकरूपताच. 'मी पिईन तर आईचेच दूध पिईन' असे म्हणून वासरू गाईला ढुसण्या मारते आणि गाय त्याला पाजते, त्याचप्रमाणे आपण भगवंताशी अनन्यतेने वागले आणि त्याचे नामच मागितले तर तो कृपा करतोच करतो. आपल्याला हव्या त्या गोष्टी देण्यामध्ये भगवंताची खरी कृपा नसून, असेल त्या परिस्थितीमध्ये आपले समाधान टिकणे ही त्याची खरी कृपा होय.

भगवंताची कृपा प्राप्त होण्याआधी, तो नेमका आहे कसा, हे समजून घ्यावे लागते. अर्थात वेदांनाही जो अनाकलनीय आहे, तो सामान्य माणसाच्या समजण्याच्या कक्षेत येणार कसा ? म्हणून संतांनी कृपाळू होऊन त्याला सगुणात आणला. महाराजांनी यावर सुंदर भाष्य केले आहे. ते सांगतात, एक गृहस्थ मला भेटले. ते म्हणाले, हिंदू धर्मासारखा धर्म नाही, परंतु देव सगुणात आले हे नाही मला कबूल, म्हणे निरनिराळ्या उपासना सांगितल्या. देव जर निर्गुण, निराकार तर राम, कृष्ण, शिव, दत्त अशा या एवढ्या निरनिराळ्या उपासना कशाला ? पुढे एक दिवस त्याच्याविषयी एका गृहस्थाने त्यांची घरी चौकशी केली, तेव्हा प्रत्येकजण निरनिराळे नाव घेऊन सांगू लागले. कोणी 'दादा' घरी नाहीत असे म्हणाले, तर कोणी 'दामोदर' नाही घरी म्हणाले, कोणी 'रावसाहेब'नाहीत म्हणाले. हे सर्व जरी म्हटले तरी त्यायोगे भेटणारा मनुष्य ज्याप्रमाणे तो गृहस्थ एकच, त्याप्रमाणे हे भगवंताच्या निर्गुणाचे सगुणात झाले. सगुणाशिवाय निर्गुण उपासना करतो म्हणतो, त्याला त्याचे वर्मच नाही कळले. खरी तो सगुण उपासनाच करीत असतो, पण त्याला नाही ते कळत. आपले वेद, उपनिषदे, ब्रह्मसूत्रे आणि त्यावरची भाष्ये यानी भगवंताची रूपरेषा (म्हणजे त्याचे निर्गुण स्वरूप) काढून दिली, परंतु संतांनी तिच्यामध्ये रंग भरला आणि भगवंताचे सुंदर चित्र तयार केले, हीच सगुणभक्ती होय.

भगवंताचे स्वरूप समजण्यासाठी, सगुणाचा आधार घ्यावा लागतो हे निश्चित झाल्यावर, त्याच्या प्राप्तीचा मार्ग शोधावा लागतो. परमेश्वराच्या प्राप्तीसाठी राजमार्ग कोणता ? यावरचे महाराजांचे निरूपण म्हणजे ज्ञान आधी की भक्ती आधी या प्रश्नाचे दिलेले समर्पक उत्तर होय. ते म्हणतात, परमात्म्याची ज्याने ओळख होते ते ज्ञान. अन्य ज्ञान ते केवळ शब्दांचे अवडंबरच

होय. परमात्मा नुसता ज्ञानाने ओळखता येणार नाही, भक्ती केल्यानेच तो ओळखता येईल. भक्ती केल्यावर ज्ञान आपोआपच मागे येते, जसे गाय आली म्हणजे तिच्या मागोमाग तिचे वासरू येते, त्याला निराळे बोलवावे लागत नाही.

आता भक्ती कशी करावी हे पाहिले पाहिजे. जो देवापासून विभक्त रहात नाही तो भक्त. नुसते देहाला कष्ट दिल्याने वैराग्य प्राप्त होत नाही, तर ज्या स्थितीत आपल्याला देव ठेवील त्या स्थितीतच आनंदाने राहणे म्हणजे बैरागी होणे. अंगाला राख फासून राहिले म्हणजे वैराग्य येत नाही, तर देह प्रारब्धावर, भगवंताच्या भरवशावर टाकून राहणे हेच वैराग्य होय. कशाचीही हाव न धरता, जी स्थिती प्राप्त होईल तीतच आनंदाने राहणे म्हणजे परमेश्वराची इच्छा मानणे होय, आणि तसे राहिले म्हणजे आपोआपच भक्त होतो. तसे व्हायला राजमार्ग म्हणजे नामस्मरण करणे. नामस्मरणावर विश्वास ठेवावा आणि ते विश्वासाने घेत जावे. हरिदासाची कथा जशी मूळ पदावर येते, तसे महाराजांचे निरूपण, शेवटी नामस्मरणावर येऊन थांबते. 'नाम हा माझा प्राण आहे' असं म्हणणारे महाराज शेवटी दुसरं काय सांगणार ?

ईश्वर ओळखावा कसा ? त्याची प्राप्ती कशी करून घ्यावी ? वगैरे प्रश्नांचा ऊहापोह झाला तरी साधकाच्या मनात एक शंका अधूनमधून डोकावल्याशिवाय रहात नाही, ती म्हणजे खरोखरच देव आहे का ? या शंकेच समाधान करण्यासाठी महाराज सडेतोड उत्तर देतात. ते म्हणतात, हे जे सर्व जग दिसते, त्याला कुणी तरी नियंता आहे असे तुम्हाला वाटते का ? एखाद्या नास्तिकाला विचारले की,'हे जग कुणी निर्माण केले ?' तर तो काय सांगेल, तर पंचभौतिक तत्त्वांपासूनच त्याची उत्पत्ती झाली आहे. पण ही तत्त्वे तरी कुणी निर्माण केली ? त्यावर तो सांगेल,'ते मात्र काही कळत नाही.' म्हणजे जे कळत नाही त्याला कुणीतरी कर्ता असलाच पाहिजे. म्हणून देव नाही हे कोणालाही म्हणता येणार नाही. आपण जिथे सध्या वसती नाही तिथेही मंदिरे बांधलेली पाहतो आणि ती कोण बांधली याचा तपास करू लागलो असताना बांधणारा कोण हे जरी समजले नाही, तरी ज्या अर्थी ती आहेत, त्याअर्थी त्याना कोणीतरी बांधणारा आहेच. म्हणून काय की, जगाचा कुणी तरी कर्ता हा असलाच पाहिजे.

भगवंताच्या अस्तित्वाची खात्री झाली तरी त्याचे अखंड स्मरण ही काही सोपी गोष्ट नाही. याच्या आड काही येत असेल तर ती म्हणजे, 'काळजी'. महाराजांचे 'काळजी' या विषयावरचे विचार 'काळजीपूर्वक' ऐकण्यासारखे आहेत. ते सांगतात, परमात्म्याला काय करायचे ते तो करीत असतो.

आपण मात्र काळजी करून शीण करून घेत असतो म्हणूनच, काळजी सोडून देऊन आपण भगवंताला शरण होऊन रहावे. काळजीही मोठी विलक्षण असते. एका माणसाला आपल्या मुलाला चांगली नोकरी लागावी याची काळजी होती. पुढे त्याच्या मनाप्रमाणे नोकरी लागल्यावर त्या मुलाच्या लग्नाची काळजी सुरू झाली. काही दिवसांनी लग्न झाले. मग पुढे सून चांगली वागत नाही म्हणून काळजी लागली. नंतर तिला मूल होईना म्हणून त्याला काळजी लागली. काही दिवसांनी तिला मूल झाले. त्या मुलाला फिट येऊ लागली म्हणून त्याला काळजी लागली. शेवटी काही दिवसांनी मुलाची फिट बरी झाली आणि त्या म्हाताऱ्यालाच फिट्स येऊ लागल्या आणि काळजी करता करताच तो मरून गेला.

काळजी ही आपल्याला भगवंतापासून खरेच काळाच्या स्वाधीन करते. आपण काळाच्या स्वाधीन झालो की आपली बुद्धी भ्रष्ट होते. खरे म्हणजे काळजीचे मूळ माझेपणात आणि कर्तेपणात आहे आणि खुद्द कर्तेपणाचे मूळ भगवंताच्या विस्मरणात आहे. भगवंताचे स्मरण करीत गेल्याने आईचा आणि मुलाचा मृत्यू बरोबरच घडून येतो, म्हणजेच वासना आणि काळजी दोघीजणी एकदम मरतात. काळजी सोडायची म्हटली तर आजच सुटेल नाहीतर ती केव्हाच सुटणार नाही.

अशा प्रकारे, मार्गक्रमण करीत साधक पुढे पुढे सरकत राहतो. आणि समजा, खरोखरच भगवंत त्याच्या समोर उभा ठाकला, तर त्याच्याकडे काय मागायचे, याचे मार्गदर्शन सुद्धा महाराजांनी करून ठेवले आहे. ते म्हणतात, तुम्ही परमेश्वरापाशी काय मागावे हे मी तुम्हाला सांगू का ? तुम्ही त्रास घेऊन इतक्या लांब गोंदवल्याला जे आलात ते विषयच मागण्यासाठी आला आहात का ? ते मागितलेत तर तो देणार नाही असे नाही.त्याने तुम्हाला खरे समाधान होईल का ? नाही, कारण देहभोग आज एक गेला तरी दुसरा पुनः येणारच. म्हणून देहभोग येतील ते येऊ देत. देवाच्या मनात ज्या स्थितीत ठेवायचे असेल त्या स्थितीत मला समाधान दे, हेच त्याच्यापाशी मागावे. त्याची करुणा भाकून 'मला तू निर्विषय कर आणि काही मागावे अशी इच्छाच होऊ नये हेच देणे मला दे.' असे तुम्ही अनन्य शरण जाऊन मागावे, म्हणजे त्यातच तुमचे कल्याण आहे.

ही सृष्टी भगवंताने उत्पन्न केली. सृष्टीमध्ये भगवंत सर्व ठिकाणी भरलेला आहे. तो आनंदमय आहे, आपण त्याचे अंश आहोत, मग आपण दुःखी का ? याचे उत्तर असे की, 'देव आहे' असे खऱ्या अर्थाने आपण वागत नाही, जेथे भगवंत आहे तेथे आपण त्याला पाहत नाही. श्रद्धेने साधन करीत नाही. श्रद्धेशिवाय कधी कोणाला परमार्थ साधायचा नाही. श्रद्धा ही फार बळकट आणि मोठी शक्ती आहे. श्रद्धेने जे काम होईल ते कृतीने होणे कठीण जाते. विद्या, बुद्धी, कला इत्यादी गोष्टी बिळासारख्या आहेत, त्याच्यामधून श्रद्धा झिरपून जाते. आपल्या स्वभावामध्ये भगवंताच्या श्रद्धेपासून उत्पन्न झालेला धिमेपणा म्हणजे धीर पाहिजे. आपण आपल्या स्वतःवर जेवढी निष्ठा ठेवतो तेवढी जरी भगवंतावर ठेवली तरी आपले काम होईल. नामात भगवंत आहे ही श्रद्धा ठेवावी आणि अखंड भगवंताच्या नामात रहाण्याचा प्रयत्न करावा, हाच परमार्थाचा सोपा मार्ग आहे.

॥ जानकीजीवन स्मरण जय जय राम ॥

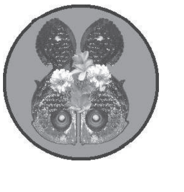

श्री समर्थ पादुका प्रचार दौरा २०१२-२०१३

- संपर्क -

स.भ. मोहनबुवा रामदासी

मो. ९४२११७७८२१

मुक्कामाचे ठिकाण	मुक्कामाचा कालावधी	संपर्क प्रमुख	भ्रमणध्वनी
गजानन महाराज मंदिर, वर्तक नगर, ठाणे	१० जानेवारी २०१३ ते १३ जानेवारी २०१३	श्री.मोहन हळबे श्री.शिवाजीराव गुंजाळ	९८६९०४९१७९ ९८२००५२२७८
ब्राह्मणसेवा संघ, नवपाडा, ठाणे	१४ जानेवारी २०१३ ते २३ जानेवारी २०१३	डॉ.सुधीर रानडे श्री.संजयराव चोणकर श्री.संजय पुराणिक	९८२१०८९००३ ९८२११११८२५ ९८१९९१७७७१
श्रीराम मंदिर, बोळींज, विरार वसई	२४ जानेवारी २०१३ ते २ फेब्रुवारी २०१३	श्री.राम नारायण चाफेकर सौ.किमया नाईक सौ.उज्वला दामले	९७६३७३०४६० ९७३०५३८८४६ ९८२०१९८३०८
रहाळकर राम मंदिर, पुणे	३ फेब्रुवारी २०१३ ते १० फेब्रुवारी २०१३	श्री.श्रीकांत फडके श्री.प्रभाकर आराध्ये सौ.प्राचीताई चिकटे	९५४५४५४०४३ ९३२६८४४३८२ ९८५०९५५८६२
शंकर महाराज मठ, धनकवडी, पुणे	१० फेब्रुवारी २०१३ ते १६ फेब्रुवारी २०१३	श्री.नानासाहेब जाधव श्री.श्रीकांत फडके श्री.अनिल घोलप सौ.मानसी जोशी सौ.सीमाताई पानसे	९८९०६४२६२७ ९५४५४५४०४३ ९९२२२५२८१३ ९४२२९८७७२९ ९८९०१८६११८
काळाराम मंदिर, सातारा	१६ फेब्रुवारी २०१३ ते २१ फेब्रुवारी २०१३	श्री.रविंद्र शहा श्री.मोहन शहा	९८२२०७१४२५ ९३७२३११३९७
सातारा ते सज्जनगड पदयात्रा	गुरुवार दि. २१ फेब्रुवारी (जया एकादशी)	श्री.भूषण स्वामी अध्यक्ष श्री रामदास स्वामी संस्थान,सज्जनगड	९८२२४९०६६०

नमस्कार माझा सद्गुरु रामदासा (४)

सौ. संध्या अशोक कोल्हटकर, मो.नं.-९८५००४३२७३

स्मरणीं जसा शंकर कीं प्रल्हाद।
चकोरापरी आठवी रामचंद्र।
रमा सेवी पादांबुजे जाण तैसा।
नमस्कार माझा सद्गुरू रामदासा।।४।।

सद्गुरुस्तवनामध्ये जशी नवविधाभक्ती सांगितली आहे तशीच त्यांची उदाहरणे देताना भागवत ग्रंथाचा आधार घेतला आहे. त्यातील कथा सांगितल्या आहेत. भागवत ही भगवान श्रीकृष्णांची वाङ्मयीन मूर्ती आहे आणि ह्या जोडीला हे सद्गुरू स्तवन असा सुरेख संगम यात आपण बघतो. त्यामुळे हे सद्गुरू स्तवन जास्तच मधुर वाटते.

या श्लोकांत नामस्मरण व पादसेवन भक्ती सांगितली आहे. नामस्मरण भक्तीसाठी श्रीशंकर व श्री प्रल्हाद असे नामस्मरणात रमणारे भक्तश्रेष्ठ घेतले आहेत. नामस्मरण भक्तीचे दाखले देताना समर्थांनी श्रीशंकरांचा, मनाच्या श्लोकात खूप वेळा उल्लेख केला आहे. भगवान महादेव जे देवांचेही देव आहेत ते सतत रामनाम घेतात. हे मान अगदी सोपे, सुटसुटीत, विनाकष्टाचे आहे. या नामासाठी प्रापंचिकाला जवळची एकही दमडी खर्चावी लागत नाही, ते नाम घेण्याचा समर्थ वारंवार आग्रह करतात.

तिन्ही लोक जाळू शके कोप येतां।
निवाला हरूं तो मुखें नाम घेतां।
जपे आदरें पार्वती विश्वमाता।
म्हणोनी म्हणा तेंचि हें नाम आता ।।९४।।

देवाधिदेव शंकराने आपल्या दृढतर वैराग्याने मदनाला जाळून टाकले होते. ज्ञान, वैराग्य आणि सामर्थ्य असलेले कैलासनाथ, तिन्ही लोक जाळण्याचे सामर्थ्य ज्यांच्याजवळ आहे ते महादेव, आपल्या प्रिय पत्नीला ज्यांनी रामनामाचा उपदेश केला ते शंकर व जगद्जननी विश्वमाता पार्वती सुद्धा रामाचे नामस्मरण करतात.

हलाहल प्राशन केल्यानंतर शरीराचा होणारा दाह थांबवण्यासाठी श्रीशंकरांनी डोक्यावर गंगा धारण केली. सर्प अंगावर घेतले पण कशाचाच उपयोग झाला नाही. पण मुखात रामनाम घेतल्यामुळे हलाहल विषाचा दाह कमी झाला. हा रामनामाचा ''फिल्टर'' (Filter) आपणही आपल्या कंठात कायमस्वरूपी बसवून घ्यावा जेणेकरून वाईट बोलणे मुखातून बाहेर पडणार नाही व कुणी वाईट बोलले तरी ते हृदयापर्यंत जाणार नाही. आपल्या अंतःकरणापर्यंत गेलेल्या चांगल्या गोष्टींचा आनंद व वाईट गोष्टींचा त्रास किंवा दुःख होते. भगवंताच्या नामस्मरणाने जीवनातील सुखदुःखाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोनच बदलून जाईल. म्हणून समर्थ दासबोधात म्हणतात-

सुखदुःख उद्वेग चिंता। अथवा आनंदरूप असतां।
नामस्मरणे विण सर्वथा। राहोच नये।।४/३/४

''शिवबा जन्मला आला आहे तिकडे तू जा तेच तुझे कार्य आहे '' असे रामरायांनी सांगून सुद्धा प्रथम ''गायत्रीपुरश्चरण झाल्यावर जाईन'' व दुसऱ्या वेळी,''रामनामाचे अनुष्ठान झाल्यावर जाईन.'' असे दोनवेळा रामदासांनी श्रीरामांना सांगितले कारण त्यांचे नामावर खूप प्रेम होते. पण रामाच्या आज्ञेनुसार शिवरायाच्या धर्मसंस्थापनेच्या कार्याला वाहून घेतल्यामुळे त्यांचे नामस्मरणाचे कार्य मागे पडले. आणि असे वाटूनच की काय त्यांनी पुन्हा श्री गोंदवलेकर महाराजांच्या रूपाने पुन्हा अवतार घेतला असे म्हणतात.

त्यांच्या दासबोध व मनाच्या श्लोकांत आपल्याला वारंवार ''नामाचे महत्त्व पाहायला मिळते.

प्रपंची माणूस प्रपंचाला भवसागर म्हणतो प्रत्येक साधकाची हा भवसागर तरून जाण्याची इच्छा असते त्यासाठी ही रामनाम नौकाच उपयोगी पडते. दासबोधात महापुराची छान कल्पना केली आहे. (द.३.स.१०) त्या प्रवाहात सर्वजण गटांगळ्या खातात, खडकावर आपटतात पण भगवंताच्या नामाला घट्ट चिकटून राहिलेले मात्र पैलतीरावर सुखरूप जातात. कारण ते नाम भक्तिभावाने घेतलेले असते. नामस्मरण विरोधभक्तीने केले तरीही त्यांचा उद्धार परमेश्वराने केला आहे. हिरण्यकश्यपू , रावण, कंस अशी ही विरोधभक्तीची उदाहरणे आहेत.

नामे पाषाण तरले। असंख्यात भक्त उद्धरिले।
महापापी ते चि जाले। परमपवित्र।। दा. ४/३/१८

हिरण्यकश्यपू पराक्रमी दैत्य होता. शंकराकडून मोठ्या खुबीने मरण टाळण्याचा वर त्यांनी मागून घेतला होता. त्यामुळे तो जास्तच उद्दाम झाला होता. श्रीविष्णूंनी हिरण्याक्षाचा वध केल्यामुळे तो श्रीविष्णूंचा प्रचंड द्वेष करत असे. अतिशय उन्मत्तपणे, क्रूरपणे वागणाऱ्या हिरण्यकश्यपूच्याच पोटी श्रीहरीचे अखंड नामस्मरण करणारा प्रल्हाद जन्माला आला होता. प्रल्हादाची आई ''कयाधू''ला महर्षी नारदांनी हरीभक्तीचे रहस्य सांगितले होते आणि प्रल्हादाला मातेच्या उदरात असतानाच हरितत्त्वोपदेश केला होता. त्यामुळेच वडिलांनी त्या प्रल्हादाचा अतोनात छळ करूनसुद्धा तो नामस्मरणापासून दूर झाला नाही. जन्माला आल्यावर एकमेव कर्तव्य हरिदर्शन, हरिस्मरण, हरिकीर्तन असे हरिमय जीवन जगणाऱ्या प्रल्हादाचे भगवान विष्णूंनी सतत रक्षण केले. विरोधभक्ती करणाऱ्या हिरण्यकशिपूचा ''नरसिंह'' अवतार घेऊन वध केला व त्याला मुक्ती दिली. समर्थ त्याविषयी मनाच्या श्लोकात सांगतात

महाभक्त प्रल्हाद हा दैत्यकुळी।
जपे राम नामावली नित्य काळी।
पिता पापरूपी तया देखवेना।
जनी दैत्य तो नाम मुखे म्हणेना।।९६।।

हिरण्यकश्यपू नाम घेणे शक्यच नव्हते. म्हणून तो दैत्यच होता. पण प्रल्हादमात्र दैत्यकुळांत असून नाम घेत होता. त्यामुळे तो दैत्य नव्हे भक्त होता. असे सांगताना ज्याच्या मुखी नाम नाही तो दैत्यच आहे असेही सांगितले. कारण मानव ही मधली अवस्था असून तो सत्त्वगुणाकडे वळला तर देवत्व प्राप्त करतो आणि तमोगुणाकडे वळला तर दैत्य बनतो. कुठे जायचे हे त्याच्या हातात असते. देव दानव व मानव ह्या प्रवृत्ती आहेत.

''चकोरापरी आठवी रामचंद्र।'' ही ओळ दोन ओळींना जोडणारी समर्पक ओळ आहे. नामस्मरण भक्ती किंवा पादसेवन भक्ती कोणतीही भक्ती असो सद्गुरूंचे सतत चिंतन करावेच लागते. त्याचे गुण प्रेमाने आठवावे लागतात. चकोर जसा सतत चंद्राचा व त्याच्या चांदण्यांचा विचार करत असतो. चंद्राचे चांदणे पिण्यासाठी आतुर असतो. त्याला दुसरे काही सुचत नाही. चकोर दिवसभर चंद्राची आठवण काढून कधी एकदा तो दिसतो. कधी त्यांचे चांदणे पिता येईल याची वाट बघत असतो. भले ही कविकल्पना असली तरी त्या चकोराचे हे गुण मात्र निश्चितच महत्त्वाचे आहेत. तशी आतुरता सद्गुरूंबद्दल असणे सतत त्यांचे स्मरण असणे हे नवविधा भक्तीत आवश्यक असते. समर्थ रामदास स्वामी त्यांच्या सद्गुरूचे म्हणजे श्रीरामाचे असेच चिंतन करीत होते. रामकर्ता ही त्यांची भावना होती. त्यांनी अंतर्यामीचा 'राम' म्हणजे स्वस्वरूप जाणले होते. हे फक्त सद्गुरुकृपेमुळेच होऊ शकते.

अशा सद्गुरूंची पादसेवन भक्तीही तितकीच महत्त्वाची आहे. **'पादसेवन ते जाणावे। काया वाचा मनोभावे। सद्गुरूचे पाय सेवावे। सद्गती कारणे'** असे समर्थ दासबोधांत सांगतात. परमेश्वराची किंवा सद्गुरूची भक्ती करताना मी भक्ती करतो हा अहंभाव अहंकार निर्माण होण्याची दाट शक्यता असते. तो अहंकार कमी करण्यासाठी पादसेवन भक्तीची आवश्यकता असते. पादसेवन भक्तीने तो कमी होतो. नेहमी आपणच श्रेष्ठ ही भावना पटकन जोम धरते पण दुसऱ्याला मोठेपणा

देऊन आपण विनम्र होण्यातच अहंकाराचा विलय होण्यास सुरुवात होते. परब्रह्मस्वरूप सद्‌गुरूची सेवा करणे म्हणजे पादसेवन मग ते काया, वाचा, मने कोणत्याही मार्गाने असो. सद्‌गुरूच्या सहवासात राहणे, त्यांच्या बरोबर सत्संग करणे (सत् म्हणजे परब्रह्म संग म्हणजे सहवास) सद्‌गुरूच्या सहवास-सातत्याने समीपता निर्माण होते. शरणागत भाव निर्माण होतो. अर्थात प्रत्यक्ष सद्‌गुरुसेवा करण्याचे भाग्य सर्वांनाच मिळते असे नाही. अशावेळी सद्‌गुरूच्या वचनांशी समरस होणे, सद्‌गुरू ज्या मार्गाने गेले त्या मार्गाचा अवलंब करणे, त्यांच्या नामात, जपात, भजनात रंगून जाणे, त्याच्या तत्त्वाचा प्रसार, प्रचार करणे ही पादसेवन भक्तीच आहे. त्यांच्या वाङ्मयाद्वारे त्यांनी दिलेले संदेश आचरणांत आणणे म्हणजे पादसेवन होय.

संगत्याग आणि निवेदन। विदेहास्थिती अलिप्तपण।
सहजस्थिती उन्मनी विज्ञान। हे सप्त हि येकरूप।।

दा.४-४-८

मीपणाचा त्याग, समर्पण भाव, देहातीत होणे, कमलपत्रासमान अलिप्त राहणे, प्रारब्धकर्माप्रमाणे व्यवहारात वागताना ''सुखदुःख समे कृत्वा'' ही भावना ठेवणे, अमन होणे, ज्ञान-अज्ञान या द्वैतातून सुटून ज्ञानस्वरूप होणे हे सर्व अनुभव पादसेवन भक्तीत अनुभवास येऊ शकतात.

पादसेवन भक्तीचे उत्तम उदाहरण श्रीलक्ष्मीचे आहे. वास्तविक लक्ष्मी चंचल समजली जाते. समुद्रमंथनातून ही लक्ष्मी प्रकट झाली. तिचे सौंदर्य, यौवन, रूप, वर्ण, कांती सर्वकांही अतिशय आल्हाददायक होते. तिच्या स्वयंवराच्या वेळी तिच्या प्राप्तीसाठी सर्वजण धडपड करू लागले; पण लक्ष्मीने मात्र भगवान विष्णूचे ''दैवीगुण' ओळखून त्यांनाच वरमाला घातली. ती पतिव्रता आहे. सतत भगवान विष्णूचे पाय दाबत त्यांची सेवा करते. रमा म्हणजे रममाण होणारी रमून जाणारी-श्रीविष्णूच्या चरणी लीन होऊन पादसेवन भक्ती करताना मग्न होणारी ती रमा म्हणजे लक्ष्मी ! लक्ष्मीचे हे रूप स्थिरता नम्रता व सेवाभाव यांनी भरलेले आहे. चंचल लक्ष्मीच्या मागेमागे जाणाऱ्याला लक्ष्मी कधीच मिळत नाही. म्हणून ज्याला लक्ष्मीला प्रसन्न करावयाचे आहे त्यांनी प्रथम भगवान विष्णूंची उपासना करून त्यांना प्रसन्न करावे. लक्ष्मी त्यांच्या पाठोपाठ येतेच कारण ती पतिव्रता विष्णूची पादसेवन भक्ती करण्यासाठी त्यांच्यापाठोपाठ हजर होते. अशी ही पादसेवन भक्ती श्रेष्ठ आहे. सद्‌गुरुचरण वंदनीय आहेत. नित्योपासनेतील खालील पद त्याची प्रचिती देते.

त्रिविध ताप हारक हे गुरुपाय।
भवसिंधूसी तारक हे गुरुपाय।।१।।
स्वात्मसुखाचें बीज हे गुरुपाय।
ज्ञानाचे निजगुज हे गुरुपाय।।२।।
भक्तिपंथासी लाविती हे गुरुपाय।
नयनीं रघुवीर दाविती हे गुरुपाय।।३।।
पूर्णकृपेचे सागर हे गुरुपाय।
सहजशांतीचे आगर हे गुरुपाय।।४।।
रामदासाचे जीवन हे गुरुपाय।
सकळ जीवांसी पावन हे गुरुपाय।।५।।
।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

मासिक रघुवीर समर्थ वर्गणीचे दर ▶	
	रु. १५० एक वर्षासाठी
	रु. ५०० चार वर्षांसाठी
	रु. १००० आठ वर्षांसाठी

सुजन वाक्य

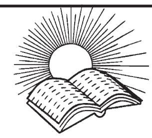

मूर्खस्य पंचचिन्हानि गर्वो दुर्वचनं तथा।
क्रोधश्च दृढवादश्च परवाक्येष्वनादरः।।

▶ मूर्ख माणसाची पाच लक्षणे आहेत. गर्विष्ठपणा, कडवट बोलणं, चिडणं, हेकटपणे वाद घालणे, आणि दुसऱ्याच्या बोलण्याबद्दल तुच्छता दाखवणं.

श्रीसमर्थांच्या बागप्रकरणाची व्याप्ती : लेखांक-४

डॉ. सौ अपर्णा प्रसन्न सोले, पुणे (एम.डी., पीएच.डी.) **मो. ९४२२०८९८९२**

१) निर्गुण्डी- निरगुडी येरंडशेवरी।.....॥५॥ (बागप्रकरण)

याचे संस्कृत नाव निर्गुण्डी असून मराठी मध्ये याला निर्गुडी असे म्हणतात. याचे लॅटिन नाव Vitex negundo असे आहे आणि Verbenaceae षराळश्रू आहे. सिंदुवारक, श्वेतकुसुम, नीलसिंदुक, पुष्पनीलक, अनिलमंजिरी अशी याची पर्यायी नावे आहेत. उग्र वास असलेली ही वनस्पती असून २ ते ४ मीटर उंचीचे दाट क्षुप असते. श्वेतपुष्पा आणि नीलपुष्पा अशा दोन जाती आहेत. याची पाने अखंड किंवा दन्तुर असतात व पानाच्या मागच्या बाजूस पांढरी लव असते आणि ती गुळगुळीत असतात. एका वृत्तावर ५ ते १५ सेंमी. लांबीची ३ ते ५ पाने असतात. पाने चुरगळल्यावर विशिष्ट उग्र वास येतो. फूले लहान, गुच्छात येणारी पांढरी किंवा निळसर असतात. भारतात सर्वत्र ही वनस्पती उगवते. विशेषतः उष्ण प्रदेशात.

निर्गुण्डी ही तिक्त (कडू), कषाय (तुरट), रूक्ष, उष्ण असल्याने कफघ्न आहे. उष्ण गुणात्मक असल्याने वातघ्न आहे. वातघ्न असल्याने संधिवात, आमवात अशा वातविकारांमध्ये उपयोगी आहे.

निर्गुण्डी स्मृतिदा तिक्ता कषाया कटुका लघुः।
केश्या नेत्रहिता हन्ति शूलशोथाममारुतान्॥
कृमीकुष्ठारुचिश्लेष्मज्वरान्नीला हि तद्विधा।
सिन्दुवारदलं जन्तुवातश्लेष्महरं लघुः॥

त्वचा विकारांमध्ये आमपाचनासाठी हिचा उपयोग केला जातो. निर्गुण्डीच्या काढ्याचा उपयोग जास्त होतो आणि पानांचा लेप लावल्यास उपयुक्त ठरतो. सर्व गुणांनी क्लेदाचा आणि दुष्ट कफाचा नाश यामुळे होतो व त्यामुळेच त्वचाविकार कमी होण्यास मदत होते. कफवृद्धी व तमोगुण यामुळे स्मृतीनाश होतो. त्यावेळेस कफाचा नाश करून निर्गुण्डी स्मृतीस्थापना करते. तसेच मज्जाधातू आश्रित वातप्रकोपाने निद्रानाश, संज्ञानाश ही लक्षणे उत्पन्न होतात. निर्गुण्डी मज्जागत वाताचे शमन करते आणि स्मृतीवर्धन करते. निर्गुण्डी केसांवरही उत्तम कार्य करते. केस गळणे ही तक्रार असते हे आपल्याला माहीतच आहे. यात निर्गुण्डीचा उपयोग चांगला होतो. केसांच्या मुळाशी असलेल्या सूक्ष्म वाहिन्या यांच्या कार्यातील अडथळा निर्गुण्डी दूर करते व केसांचे पोषण त्यामुळे चांगले होते.

ज्वर (ताप येणे) यात निर्गुण्डीच्या पाल्याच्या रसात तेवढाच मध घालून घ्यावा. सूज असेल तर निर्गुण्डीचा पाला पाण्यात उकडून वाफारा घ्यावा. व्रण असल्यास निर्गुण्डीच्या पानांचा कल्क व तिळाचे तेल सिद्ध करून लावावे.

वाळलेल्या पानांचा शिरःशूल, सर्दी अशा विकारांमध्ये धूपनासाठी वापर करावा.

वेदनास्थापन, शोथहर, व्रणशोधन व रोपण, केश्य आणि जंतुघ्न अशी ही वनस्पती असल्याने ती बाग प्रकरणात उल्लेखिलेली असावी. कारण याचा उपयोग रोज आढळणारे सामान्य विकारांमध्ये आहे.

२) एरण्ड- निर्गुडी येरण्ड शेवरी...॥५॥

असे वर्णन बागप्रकरणात या वनस्पतीचे आले आहे. मराठीमध्ये याला एरण्ड असेच म्हणतात. याचे लॅटिन नाव Ricinus Communis असून Euphorbiaceae family आहे. गंधर्वहस्त, वर्धमान, उत्तानपत्रक, व्याघ्रपुच्छ, वातारी असे याची पर्यायी नावे आहेत.

पाने हिरव्या रंगाची तांबडी छटा असलेली असतात. पाने ही रुंद, पत्रधारा खंडित असलेली,

हाताच्या बोटांप्रमाणे भासणारी, त्रिकोणी दंतूर कडा असलेली असतात. पर्णवृत्त २ ते ५ सेंमी, लांब, जाड अनेक फांद्या असलेला असतो. बीज लांबट, त्वचा कठीण गुळगुळीत, काळी, स्निग्ध व तिच्यावर पांढरे ठिपके असतात. बीज द्विदल व मांसल असते. मुळे ही जाड व टोकाला निमुळती होत गेलेली असतात. तांबडा व पांढरा असे याचे दोन प्रकार आढळतात.तांबड्या व पांढऱ्या एरंडाचे तेल आणि पांढऱ्या एरंडाची पाने, बीज औषधासाठी वापरतात.

एरण्डाचा रस हा मधुर, तिक्त, कटू असा आहे आणि याचे मुख्य गुण स्निग्ध, तीक्ष्ण, सूक्ष्म, गुरु असे आहेत. मधुर रस, उष्णवीर्य, गुरु असल्याने वातघ्न आहे. म्हणून वातादी हे पर्यायी नाव आहे. तिक्त कटू रसात्मक असल्याने आमपाचनासाठी याचा उपयोग होतो. उष्ण गुणात्मक असल्याने आणि तीक्ष्ण असल्याने कफघ्न कार्य होते. एरंडाच्या बिया एरंड तेलाची वात पेटवून तयार केलेले काजळ, त्याबरोबर गाईचे तूप आणि भीमसेनी कापूर एकत्र खलून चक्षुष्य म्हणजे डोळ्यांना हितकारक असते. या काजळामुळे डोळ्यांना येणारी लाली, स्राव, डोळे खुपणे ही लक्षणे नष्ट होतात.काविळीसारख्या विकारात एरंडपत्रस्वरस पित्ताचे अनुलोमन करतो. आणि यकृतोलेजन कार्य करतो. काविळीसारख्या विकारांत हा रस खडीसाखरेबरोर द्यावा. काविळीमध्ये स्रोतोरोध दूर होतो आणि मलावाटे पित्त पडून जाते आणि आजार बरा होण्यास मदत होते.

आमवातासारख्या विकारांमध्ये याचा अत्यंत उपयोग चांगला होतो. एरण्ड स्निग्ध व उष्ण वीर्य असल्याने व्यानवायुचे शमन होते. एरंडेल सुंठीच्या काढ्याबरोबर दिल्याने आमपाचनासाठी आणखी मदत होते. सांध्यांना एरंडेल गरम करून चोळल्याने तसेच एरंडाच्या पानांचा कल्क गरम करून बांधल्याने संधिवेदना आणि सूज ही लक्षणे कमी होतात. एरंडाच्या बियांची मज्जा त्यात सुंठ आणि साखर घालून रोज सकाळी घेतल्यास आमवात बरा होण्यास मदत होते.

जीर्णमलावष्टंभ, आमवात, वातव्याधी यांमध्ये एरंडेल घालून तयार केलेली भाकरी किंवा पोळी रुग्णास द्यावी. यामुळे व्याधी लक्षणे कमी होण्यास मदत होते आणि एरंडेलाचा वासही येत नाही. त्यामुळे आपोआप भाकरी या माध्यमातून तेल पोटात जाते. भावप्रकाश या आयुर्वेदीय ग्रंथात म्हणूनच त्याचे वर्णन असे आले आहे.

एरण्डयुग्मं मधुरमुष्णं गुरु विनाशयेत् ।
शूलशोथकटीबस्तिशिरः पीडोदरज्वरान् ।।
ब्रध्नश्वासकफानाहकासकुष्ठाममारुतान् ।
तन्मज्जा च विट्‌भेदी वातश्लेष्मोदरापहम् ।।

३) **वाकेरी** - शिकेकाई वाकेरी धोंटी। करंज विलस समुद्रशेक ।। असे वर्णन वाकेरीचे बाग प्रकरणात आलेले आहे. मराठीमध्ये याला डुकरकंद असे म्हणतात. याचे लॅटीन नाव Dioscorea bulbifera असून dioscoreacea कुल आहे. याचे स्वरूप वामावर्तवेल असे असते. याचे काण्ड गुळगुळीत असते. पत्रकोणात २ ते ३ सेंमी. उंचीचे कंदाकार उंचवटे असतात. पाने ५ ते १५ सेंमी. लांब व ३ ते १० सेंमी. रुंद, तीक्ष्णाग्र एकान्तर पर्णधारेश्वर नऊ शिरा दिसतात. फळ हे तीन पंख असलेले बीज खालच्या भागात पंख असलेले असते. कंद पिंगट रंगाचे, लहान व त्यावर केसांसारखे दिसणारे दाट व लांब रोम असतात. कंद हा आतमध्ये पिवळसर पांढरे असतात. याचे आलुक या नावाने पूर्वी अनेक प्रजातींचे वर्णन आढळते. पण सध्या ४-५ जाती भारतात उपलब्ध आहेत. याचे उपयुक्तांग कंद आहे आणि उत्पत्ती स्थान हिमालयात दोन हजार मीटर उंचीपर्यंत आढळतात. या कंदाचा रस कटू, तिक्त, मधुर असून उष्ण गुणात्मक लघू व स्निग्ध आहे. त्रिदोष शमन करणारी वनस्पती आहे. दीपन, पाचन आणि कृमिघ्न असल्याने अग्निमांद्य व कृमीरोगात याचा उपयोग होतो. रक्ताशुद्धिकर कार्य असल्याने गंडमाला (मानेच्या ठिकाणी येणाऱ्या गाठी) व रक्तदुष्टीजन्य विकारात उपयुक्त आहे. तसेच त्वचा, रोग, प्रमेह (Diabetis) आणि सामान्य दौर्बल्य यात वापर करतात.

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

ग्रंथ परिचय

॥ श्रोते पुसती कोण ग्रंथ ॥
॥ काय बोलिले जी येथ ॥

हिंदी भाषिक वाचकांसाठी श्रीसमर्थ रामदास स्वामींच्या बृहत् चरित्राची अद्वितीय भेट

-श्री. मंदारबुवा रामदासी

महाराष्ट्रातील श्रीसमर्थ रामदास स्वामी आणि छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या चरित्राचा अभ्यास करणाऱ्या वाचक, अभ्यासकांना 'चिंता करितो विश्वाची' हा श्रीसमर्थ चरित्र ग्रंथ सुपरिचित आहे. सिद्धहस्त लेखक, ख्यातनाम प्रवचनकार, श्रीसमर्थ साहित्याचा प्रचंड व्यासंग असलेले समर्थव्रती श्री.सुनीलजी चिंचोलकर यांनी लिहिलेला हा ग्रंथ महाराष्ट्रात अतिशय लोकप्रिय झाला आहे. तसाच हा ग्रंथ काही वेगळ्या कारणांनी प्रचंड गाजला आहे. या ग्रंथात कर्मनिष्ठांना श्रीसमर्थांनी केलेल्या प्रचंड कार्याचे व त्यांच्या कर्मयोगाचे रहस्य उलगडेल. भाविक, सहृदय प्रेमी भक्तांना समर्थांच्या लीला वाचून प्रेमरसाचे पान करता येईल. तसेच चिकित्सक ज्ञानोपासकांना समर्थ चरित्राबाबत श्री. सुनीलजींनी केलेले बुद्धिनिष्ठ विवेचन वाचून आपली तर्कतृप्ती झाल्याचा अनुभव येऊन आपल्या ठिकाणी समर्थ चरित्राबाबत विवेकी सुसंवाद सुरू होईल. असा हा बृहद् समर्थ चरित्र ग्रंथ आता हिंदीत अनुवादित होऊन त्याचे प्रकाशन 'मोरया प्रकाशन' या संस्थेने केले आहे. या जानेवारी महिन्यातच ''राष्ट्रगुरू समर्थ रामदास और छत्रपती शिवाजी महाराज'' या हिंदीत अनुवादित ग्रंथाची दुसरी आवृत्ती प्रकाशित होत आहे. जबलपूर (मध्यप्रदेश) येथील ज्येष्ठ समर्थ भक्त श्री.सुरेश तोपखानेवाले यांनी अतिशय सरस व सरळ तेवढाच शास्त्रशुद्ध भाषेत अनुवाद करण्याचे काम निष्ठेने केले आहे, असे ग्रंथ वाचताना सहज ध्यानात येते.

या चरित्र ग्रंथातील एकूण १३ प्रकरणे ही समर्थांच्या चरणांवर अर्पिलेली १३ कमलपुष्पांची मालिकाच जणू ! पहिल्या प्रकरणात श्री समर्थांच्या अवतरणापूर्वीची सामाजिक, राजकीय व सांस्कृतिक पार्श्वभूमी अतिशय थोडक्यात परंतु नेमकेपणाने मांडली आहे.समर्थ अवतरणाची आवश्यकता या प्रकरणात मनावर बिंबते. दुसऱ्या प्रकरणात समर्थांचे ठोसर कूळ, वंशपरंपरा, पूर्वजांची उपासनेची परंपरा यातून 'शुद्ध बीजापोटी फळे रसाळ गोमटी' हा सिद्धांत प्रत्ययास येतो. 'पूर्वजांच्या पुण्यकोटी। संग्रह असल्या गाठी। तरीच ऐसियाची भेटी। होय जनासी।।' हे समर्थांचे शब्द त्यांचे आत्मचरित्र सूचक कसे आहेत हे उमजते.

तिसऱ्या प्रकरणात नाशिकची तपश्चर्या, तपश्चर्येच्या काळातील बालनारायणाची दिनचर्या, अभ्यास, त्यांची मनोभूमिका, दृढ निश्चय आणि तरल भावविश्वाचे दर्शन वाचकांस होते. चतुर्थ प्रकरणात समर्थांनी केलेले भारतभ्रमण, विशेष महापुरुषांच्या व पाचव्या भेटीगाठी तसेच तत्कालीन समाजस्थितीचे दाखले वाचून मन सुन्न होते, वाचकाला हलवून टाकते. सहाव्या प्रकरणात महाबळेश्वर आगमन व विविध ठिकाणी शिष्यरत्नांच्या भेटीचे कथांसहित वर्णन वाचावयास मिळते.

सातव्या प्रकरणापासून समर्थांच्या चरित्रातील राजकीय अंगाची माहिती विशेषत्वाने पाहावयास मिळते. शिवरायांचे कार्य, शिवसमर्थ भेट, शिवसमर्थांचे संबंध यासंबंधीचे अनेक दाखले, पुरावे पुढील चार प्रकरणात येतात. शिवसमर्थांच्या चरित्रासंबंधी घेतल्या जाणाऱ्या आक्षेपांचे साधार खंडन व समाचार घेताना श्री. सुनीलजींच्या लेखणीला श्री छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या क्षात्रतेजाचा व श्रीसमर्थांच्या ब्राह्मतेजाचा दैवी स्पर्श झाल्याचा अनुभव येतो.

यानंतरच्या तीन प्रकरणात श्रीसमर्थ रामदास

स्वामींच्या चरित्रातील, समर्थ शिष्यांच्या चरित्रातील अनेक कथा आपणास श्रीसमर्थ लीलामृताचे पान करवितात. तसेच श्रीसमर्थ पंचायतनाच्या कथा, त्यांचे परस्पर प्रेम वाचून समर्थांची व्यापकता आकलताना वाचकाचे मनही व्यापक होते.श्रीसमर्थांच्या व्यापकत्वात विलीन होते. पुनश्च भानावर आल्यावर त्याजकडून **महाराज पुन्हा कधी येणार ? राष्ट्रोध्दार करणार शिवकल्याणा संगे घेऊनी। भूतली अवतरणार।** महाराज पुन्हा कधी येणार.. ही प्रार्थना होणे साहजिकच!

असा चरित्र ग्रंथ महाराष्ट्रातील हिंदी भाषिक, महाराष्ट्रेतर प्रांतातील हिंदी भाषिक, श्रीशिवसमर्थप्रेमी अभ्यासकांसाठी मोरया प्रकाशनने दिलेली अद्वितीय भेट आहे. याचा सर्व वाचक लाभ घेतील असा विश्वास वाटतो.

राष्ट्रगुरू समर्थ रामदास और छत्रपती शिवाजी महाराज-
पृष्ठसंख्या ३४८,
मूल्य रु. ३००/-
अनुवादक- श्री. सुरेश तोपखानेवाले
(मूळ लेखक- श्री. सुनील चिंचोलकर)
प्रकाशक-
मोरया प्रकाशन, ६ दिव्यकुंज, सुदर्शननगर
R-10 MIDC, डोंबिवली (पूर्व) ४२१२०३
दू. क्र. (०२५१)- २४४८३९०

रघुवीर समर्थ मासिक सभासदांशी हितगुज

- ‘रघुवीर समर्थ मासिक’ प्रत्येक महिन्याच्या १० तारखेला पोस्टामार्फत पाठविले जाते.
- महिन्याच्या २५ तारखेपर्यंत मासिक न मिळाल्यास कृपया स्थानिक पोस्ट ऑफिसमध्ये चौकशी करावी.
- एखाद्या महिन्याचा अंक मिळतो व एखादा मिळत नाही अशी काही वाचकांची तक्रार असेल तर कृपया त्वरीत पोस्टात लेखी तक्रार करावी.
- एखाद्या महिन्याचा अंक न मिळाल्यास आपणास दुसरी प्रत पाठविण्याची व्यवस्था केली जाईल.
- **अंकासंबंधी समस्या निवारणासाठी संपर्क –**
  श्री. रवि देशपांडे – ९४०५५४२४६१ (सातारा कार्यालय)
- मासिकाची वर्गणी– **वार्षिक वर्गणी– १५०/–, आठ वर्षांसाठी – १०००/–**
- कोणत्याही महिन्यापासून वर्गणीदार होता येते.
- मासिकाच्या कव्हर पाकिटावर आपल्या पत्त्याच्या खालील बाजूस वर्गणी संपण्याचा कालावधी दिलेला आहे. कृपया वर्गणीदारांनी तो पाहून एक महिना आधीच वर्गणी M.O. किंवा D.D. ने पाठवावी किंवा खालील बँक खात्यात आपण **चेकने** किंवा **ऑनलाइन** जमा करावी.

श्रीरामदास स्वामी संस्थान, सज्जनगड IDBI Bank, Satara City Branch,
बचत खाते क्र. 45110010830237 IFSC - IBKL 0000451

- वर्गणी पाठविल्याची माहिती एका स्वतंत्र पोस्टकार्डवर किंवा ईमेल द्वारे किंवा एस.एम.एस. करून आपले संपूर्ण नाव व पत्ता दूरध्वनी क्रमांकासहित कळवावी. ‘‘**रघुवीर समर्थ**’’ साठी असा उल्लेख करावा.

❀ मासिकाची वर्गणी पाठविण्याचा पत्ता ❀
श्रीरामदास स्वामी संस्थान,
मु.पो. सज्जनगड, ता. जि. सातारा. पिन–४१५०१३
‘‘**रघुवीर समर्थ**’’ साठी असा उल्लेख करावा.

विविध वृत्तांत

उपासना केंद्र-नांदेड

श्री रामदास स्वामी संस्थानच्या नांदेड येथील यशवंतनगर विस्तारित भागात उपासना केंद्र चालते. या वर्षी संपूर्ण चातुर्मासात प्रत्येक एकादशीला भीमरूपी मारुती स्तोत्र, विष्णुसहस्रनाम, रामपाठ, श्रीरामरक्षा पठण व आवर्तनाचा कार्यक्रम संपन्न झाला. चातुर्मासातील प्रत्येक एकादशीस सुमारे दीड ते दोन तास असे अनुष्ठान चालत असे.

त्याचबरोबर नित्याची साप्ताहिक उपासनाही होत असे. या संपूर्ण चातुर्मास अनुष्ठानाची सांगता दि. ४ नोव्हेंबर ते ११ नोव्हेंबर या कालावधीत श्रीमत् ग्रंथराज दासबोध सामुदायिक पारायण सोहळ्याने झाली. दि. १२ नोव्हेंबरला अनेक भक्तांनी महाप्रसादाचा लाभ घेतला.

-श्री. शामसुंदर सिद्धान्ती, नांदेड
फोन (०२४६२) २५२७३१

श्री गोविंदमहाराज मठ संस्थान, जुक्कल (आ.प्र.)

श्रीगोविंदमहाराज रामदासी जन्मशताब्दी उत्सव संपन्न

हे वर्ष जुक्कल मठाचे संस्थापक आद्य मठपती प.पू. गोविंद महाराज मुळे रामदासी यांच्या जन्मशताब्दीचे वर्ष म्हणून साजरे करण्यात आले. कार्तिक वद्य चतुर्दशी (दि. १२/१२/१२) ला श्री गोविंद महाराज यांच्या जन्मशताब्दीचे कार्यक्रम जुक्कल मठात संपन्न झाले.

प्रथम चांदीच्या पाळण्यात श्री महाराजांची चांदीची मूर्ती ठेवून पाळणा म्हणण्यात आला. श्री गोपाळ महाराज (विद्यमान मठपती) यांचे कीर्तन संपन्न झाले. श्री. गोपाळ महाराजांनी आपल्या कीर्तनातून आपले पिताश्री व सद्गुरू श्रीगोविंद महाराजांचे तपस्वी जीवन, रामदासी जीवनपद्धती, त्यांनी श्रीसमर्थांच्या विचारांचा आंध्रप्रदेशात केलेला प्रचार, इत्यादीविषयी उपस्थित शेकडो भक्तांना माहिती दिली. संपूर्ण गावामध्ये महाराजांच्या मूर्तीची भव्य मिरवणूक, महापूजा, अभिषेक संपन्न झाला.

तत्पूर्वी या जन्मशताब्दीवर्षात प.पू. श्री.गोविंद महाराज यांची जन्मभूमी पोतंगल (आंध्रप्रदेश), तपोभूमी (सारंगपूर-श्री समर्थस्थापित मारुती), कर्मभूमी- कंगठी, आणि बिदर (कर्नाटक) येथे पदयात्रा काढण्यात आल्या. या पदयात्रेच्या निमित्ताने या विभागांमध्ये श्रीसमर्थ विचारांचा प्रसार झाला.

-केशवमहाराज रामदासी, जुक्कल, मो. ९१५८१९०५७४

उपासना केंद्र कोथरूड-पुणे

दि. २१ नोव्हेंबर २०१२ ला उपासना केंद्रास १३ वर्षे पूर्ण झाली. १३ वर्षांपासून अखंडपणे प्रत्येक रविवार सायं. ५ ते ६ या वेळेत २५ ते ३० उपासक या उपासनेचा लाभ घेत आहेत. केंद्राच्या वर्षपूर्तीनिमित्त प्रतिवर्षी श्रीमत् ग्रंथराज दासबोधाचे सामुदायिक पारायण व प्रवचनमालेचे आयोजन करण्यात येते.

यावर्षीही श्रीमत् ग्रंथराज दासबोध पारायण सोहळा संपन्न झाला. केंद्रास १३ वर्षे पूर्ण झाल्याच्या निमित्ताने **समर्थांच्या घराण्यातील वंशज श्री. दुर्गाप्रसाद स्वामी यांचे प्रवचन दि. २ डिसेंबर रोजी केंद्रात झाले.** उपासना केंद्रात अधिकाधिक समर्थ भक्तांनी सहभागी व्हावे असे आवाहन करण्यात येत आहे.

-सौ. सीमाताई पानसे, केंद्र संचालक, मो. ९८९०१८६११८

'॥ रघुवीर समर्थ ॥'
समर्थ विचार प्रसार मोहीम/
सभासद संख्या वृध्दी संकल्प

एक आव्हान	:-	युवक मित्रांना.., रघुवीर समर्थ मासिक सभासदांना, वाचकांना, सर्व समर्थ भक्तांना...
एक संकल्प (आगळी वेगळी गुरुदक्षिणा)	:-	२०१३ या वर्षात रघुवीर समर्थ मासिकाचे नवीन १३ हजार सभासद करुया... त्यांच्या जीवनात समर्थ विचार पोहोचवून समर्थ चरणी अर्पण करुया एक आगळी वेगळी गुरुदक्षिणा...
एक उद्दिष्ट (प्रत्येकाचे)	:-	प्रत्येक समर्थ भक्ताने कमीत कमी ५ किंवा त्यापेक्षा अधिक नवीन सभासद करुन घेणे...
एक वृद्धी (आपल्या सभोवती)	:-	आपल्या सभोवताली आपले आप्तेष्ट, मित्रपरिवार तसेच आपल्या विभागातील सार्वजनिक वाचनालय, ग्रंथालय, विद्यालय, महाविद्यालय यांना रघुवीर समर्थ मासिकाचे सभासद करुन घेणे...

नम्र विनंती.. या पवित्र कार्यात आजच सहभागी व्हा.

आपण या कार्यात सहभागी होणार असल्यास आजच संपर्क साधा :- मंदारबुवा रामदासी - ९७६३२७१४०७

या मोहिमेची योजना पुढीलप्रमाणे

आपणास या मोहिमेचे सविस्तर माहितीपत्रक पाठविले जाईल
व आपले नाव कृतिशील सभासद म्हणून मासिकातुन प्रसिद्ध होईल.

एक सेवक प्रतिनिधी/समिती (जिल्हास्तरीय/तालुकास्तरीय) :-

महाराष्ट्रातील प्रत्येक जिल्ह्यात व प्रत्येक तालुक्याच्या ठिकाणी
सेवाभावी (मिशनरी) वृत्तीने काम करण्याची
इच्छा असणाऱ्या भक्तांची सेवक प्रतिनिधी किंवा समिती स्थापन करणे आहे.

'रघुवीर समर्थ' मासिकाच्या पुढील सर्वही समर्थ विचार प्रसार सेवाकार्याचे संचालन जिल्हा व तालुका स्तरावर नेमलेल्या सेवक प्रतिनिधी/समितीच्या माध्यमातुन होईल.

अधिक माहितीसाठी संपर्क :
मंदारबुवा रामदासी - ९७६३२७१४०७,
संपादक, रघुवीर समर्थ.

RNI - MHMAR/2007/19142

Regd. No. SATARA/036/2013-2015

श्री.वेण्णास्वामींचे हिंदी व मराठी भाषेतील चरित्रग्रंथ प्रकाशनप्रसंगी श्री.कौस्तुभबुवा रामदासी,श्री.रमेश कुलकर्णी,श्री.गो.रा.कुलकर्णी,श्री.उदय कुलकर्णी व श्री. शास्त्री.

इंदोर येथील दत्त उपासक मा.श्री.अण्णा महाराज यांचा सत्कार करताना समर्थ वंशज श्री.बाळासाहेब स्वामी

श्री समर्थ पादुका प्रचार व प्रसार दौरा

प्रचार दौऱ्याच्या प्रारंभी सज्जनगडावर श्री समर्थांची प्रार्थना करताना श्री.मोहनबुवा रामदासी,श्री.शहाजीबुवा रामदासी,श्री.अमृतबुवा रामदासी व इतर.

प्रचार दौऱ्यात पादुकांचे स्वागत करताना व औक्षण करताना समर्थ भक्त भगिनी

वेदमूर्ती श्री.गजानन पंडीत यांना समर्थ प्रसाद देताना स.भ.श्री.मोहनबुवा रामदासी

टिटवाळा महागणपती मंदिरातील मुख्य पुजारी श्री.व सौ. संतोष जोशी श्री समर्थ पादुकांचे पुजन करताना

आमदार श्री.कथोरे समर्थ पादुकांचे दर्शन घेताना समवेत स.भ.श्री.मोहनबुवा रामदासी

कल्याण येथे पादुकांच्या स्वागत प्रसंगी श्री गजानन महाराज मंदिराचे अध्यक्ष श्री.गणेश खैरनार समवेत स.भ.श्री.मोहनबुवा रामदासी,श्री.प्रदिप नातू व समर्थ भक्त

प्रेषक :

प्रति,

।। रघुवीर समर्थ ।।

श्री रामदास स्वामी संस्थान,श्री रामदास स्वामींचा मठ,
सज्जनगड, जि. सातारा, पि.४१५ ०१३. फोन : (०२१६२) २७८२२१